



**MÜŞTEREK MEKÂDA KATILIMCI TASARIMIN ARACILIĞI VE
UYGULAMALARI ÜZERİNE RETROSPEKTİF BİR ÇALIŞMA**

Rumeysa ÇELİK

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

NİSAN 2025

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Rumeysa ÇELİK

28/ 04/ 2025

MÜŞTEREK MEKÂNDA KATILIMCI TASARIMIN ARACILIĞI VE UYGULAMALARI ÜZERİNE RETROSPEKTİF BİR ÇALIŞMA

(Yüksek Lisans Tezi)

Rumeysa ÇELİK

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Nisan 2025

ÖZET

Araştırma, Henri Lefebvre'in "kent hakkı" kuramından hareketle, müşterek mekânın üretiminde katılımcı tasarımın aracılığını ve uygulamalarını retrospektif bir bakış açısıyla yeniden çerçevelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, müştereklerin salt bir kaynak ya da sonuç olarak değil, toplumsal ilişkilerin kurulduğu bir eylemlilik alanı ve üretim süreci olarak ele alındığı bir yaklaşım benimsenmiştir. Araştırma, retrospektif bir yöntem izleyerek, müşterek mekân üretimi ile katılımcı tasarım pratiklerinin farklı dönemlerde nasıl geliştiğini, hangi toplumsal dinamiklerle şekillendiğini ve dönüşüme uğradığını incelemektedir. Çalışma kapsamında, belirli örnek projeler üzerinden arşiv taramaları, literatür analizi ve görsel doküman incelemeleri gibi yöntemler kullanılarak, müşterek mekânların tasarımında katılım süreçlerinin rolü kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bulgular, katılımcı tasarım pratiklerinin mekânsal üretimi dönüştürmenin ötesinde, kullanıcılar arasında ortak sorumluluklar ve kolektif eylemlilikler üreterek toplumsal ilişkilerin dönüşümüne aracılık ettiğini göstermektedir. Retrospektif analiz yöntemi, geçmiş müşterek mekân üretim deneyimlerinin, günümüz sivil aktörleri ve inisiyatifler için dönüştürücü potansiyellerinin ortaya konulmasında önemli rol oynamıştır. Sonuç olarak bu çalışma, müşterek mekân üretimi ve katılımcı tasarım literatürüne süreç odaklı bir bakış açısı kazandırarak hem tarihsel hem de güncel pratikler arasındaki süreklilikleri ve kopuşları görünür kılmakta; katılımcı mekân üretiminde aktörler arası ilişkilerin niteliğine dair yeni kavramsal açılımlar sunmaktadır. Bu araştırma, geçmiş müşterek mekân deneyimlerinin günümüzde sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler, topluluk temelli girişimler ve kentsel kolektifler gibi aktörler için nasıl bir referans noktası oluşturabileceğini değerlendirmektedir. Böylece hem kuramsal çerçeveyi genişletmekte hem de pratik uygulamalara yönelik değerlendirmelerde bulunarak literatüre katkı sağlamaktadır.

Bilim Kodu : 80127
Anahtar Kelimeler : Müşterek mekân, müşterekleşme pratikleri, kent hakkı, katılımcı tasarım, retrospektif
Sayfa Adedi : 119
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Bilge Beril KAPUSUZ BALCI

A RETROSPECTIVE STUDY ON THE MEDIATING AND APPLICATIONS OF
PARTICIPATORY DESIGN IN COMMON SPACE

(M. Sc. Thesis)

Rumeysa ÇELİK

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

January 2025

ABSTRACT

The research aims to reframe the mediation and practices of participatory design in the production of common space from a retrospective perspective, based on Henri Lefebvre's theory of the "right to the city". The study adopts an approach in which the commons are considered not as a mere resource or outcome, but as a field of action and production process where social relations are established. The research examines how the production of common space and participatory design practices have developed in different periods, and by what social dynamics they have been shaped and transformed. Within the scope of the study, the role of participatory processes in the design of common spaces has been comprehensively evaluated using methods such as archive scans, literature analysis and visual document reviews on specific sample projects. The findings show that participatory design practices mediate the transformation of social relations by producing shared responsibilities and collective actions among users, beyond transforming spatial production. The retrospective analysis method has played an important role in revealing the transformative potential of past common space production experiences for today's civil actors and initiatives. In conclusion, this study brings a process-oriented perspective to the literature on shared space production and participatory design, making visible the continuities and ruptures between both historical and current practices, and offers new conceptual perspectives on the nature of the relationships between actors in participatory space production. This research evaluates how past shared space experiences can serve as a reference point for actors such as civil society organizations, local governments, community-based initiatives and urban collectives today. Thus, it both expands the theoretical framework and contributes to the literature by making evaluations regarding practical applications.

Science Code : 80127

Key Words : Common space, commoning practices, right to the city, participatory design, retrospective

Page Number : 119

Supervisor : Assist. Prof. Dr. Bilge Beril KAPUSUZ BALCI

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın tamamlanması sürecinde, bana destek olan herkese içtenlikle teşekkür etmek isterim. Bu tez, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı (BİDEB) 2210-A Genel Yurt İçi Yüksek Lisans Burs Programı kapsamında desteklenmiştir. Sağladıkları değerli burs fırsatıyla bu çalışmayı gerçekleştirmeme olanak sağlayarak akademik ve araştırma yolculuğumda büyük bir destek sağlamışlardır. TÜBİTAK'a, sağladıkları imkanlar ve güvenleri için minnettarım.

Ayrıca, danışmanım Bilge Beril Kapusuz Balcı'ya, sürekli rehberlikleri, sabrı ve desteği için derin bir teşekkür borçluyum. Kendime inancımı yitirdiğim zamanlarda bile bana inanmayı bırakmayan ve akademik gelişimimde her zaman yanımda olan hocam, çalışmalarımda yolumu aydınlatan en önemli ilham kaynağı olmuştur. Kendisinin engin bilgi birikimi, özverili yaklaşımı ve ilham verici rehberliği, yalnızca bu tezin kalitesini artırmakla kalmamış, aynı zamanda akademik gelişimime ve bakış açıma da büyük katkı sağlamıştır.

Son olarak bu süreçte bir an bile beni yalnız bırakmayan babam Ömer Çelik'e, Annem Münevver Çelik'e, biricik kardeşim Ömer Berk Çelik'e, varlığıyla yoluma hep ışık tutan anneannem Fatma Bağcı'ya, dostum Beyza Betül Taşer'e ve tüm sevdiklerime sonsuz sabır ve destekleri için teşekkür etmek istiyorum. Onların inancı ve motive edici desteği, bu süreç boyunca benim en büyük güç kaynağım oldu.

Bu çalışma, her birinizin katkıları sayesinde bir başarı hikayesine dönüştü. Verdiğiniz değer ve desteğiniz için tekrar teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xi
RESİMLERİN LİSTESİ	xii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xiii
1. GİRİŞ.....	1
2. LİTERATÜRDE MÜŞTEREKLER: TANIMLAR VE TARİHÇELER	9
2.1. Müşterek Mekânın Kökenleri: Teorik Temeller ve Tarihsel Süreçlerin Retrospektif İncelemesi	9
2.2. Müştereklerin Mekân ve Politika Ekseninde İncelenmesi.....	16
2.2.1. Kentsel müşterekler	16
2.2.2. Kamusal alan/ müşterek mekân ayrımı.....	18
2.2.3. Müşterek mekânın üretimi	20
2.3. Katılımcı Tasarım Modelinin Müşterek Mekân Pratiklerindeki Rolü ve Katkısı.....	22
2.3.1. Katılımcı tasarım: Teorik çerçeve ve tarihsel bağlam	24
2.3.2. Bir katılımcı tasarım sahası olarak: “Kayıp mekân”	27
2.4. Müşterek Mekân Yaratımında Katılımcı Yaklaşımlar: Örnek Vaka İncelemeleri	29
2.4.1. Lacol mimarlık kooperatifi, La Borda, Barselona	30
2.4.2. Lacol mimarlık kooperatifi, La Model, Barselona	35
2.4.3. Bologna Co-Cities.....	38

	Sayfa
2.4.4. Andelsbolig, Kopenhag	41
2.4.5. Navarinou parkı, Atina	43
2.4.6. WUK (Viyana).....	45
3. MÜŞTEREK MEKÂNLARDA KATILIMCI PRATİKLERİ RETROSPEKTİF YÖNTEM BAĞLAMINDA YENİDEN OKUMAK	49
3.1. Retrospektif Araştırma Yönteminin Kavramsal Çerçevesi	49
3.2. Araştırmada Retrospektif Araştırma Yönteminin Kullanılma Nedenleri ve Katkıları.....	51
3.3. Retrospektif Araştırma Yönteminin Kurgulanması ve Alan Çalışmasıyla İlişkilendirilmesi	53
3.4. Katılımcı Tasarım Pratiklerinin Retrospektif Tabanlı Tipolojik Değerlendirmesi.....	60
4. TÜRKİYEDE’Kİ UYGULAYICI AKTÖRLER BAĞLAMINDA KATILIMCI TASARIM SÜREÇLERİ VE MEKANSAL PRATİKLER.....	67
4.1. Türkiye’de Katılımcı Tasarım Modelini Uygulayan Yerel Yönetim Girişimleri.....	69
4.1.1. İstanbul Planlama Ajansı (İPA)	70
4.1.2. İzmir Büyükşehir Belediyesi	75
4.1.3. Bursa Nilüfer Belediyesi.....	79
4.2. Türkiye’de Katılımcı Tasarım Modelini Uygulayan Sivil Toplum Kuruluşlarının İnisiyatifleri	83
4.2.1. Kuzguncuklular Derneği; Kuzguncuk Bostanı	83
4.2.2. Herkes için Mimarlık Derneği	87
4.3. Sivil Alan Aktörlerinin, Sosyal İnisiyatiflerin ve Yerel Yönetimlerin Mekansal Aracılığının Değerlendirilmesi.....	94
5. TARTIŞMA.....	99
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	105
KAYNAKLAR	113

ÖZGEÇMİŞ	119
----------------	-----



ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Kamusal mekân ve müşterek mekânın karşılaştırılması	20
Çizelge 3.1. Retrospektif katılımcı pratikleri çalışmalarındaki potansiyel sınırlılıklar ve azaltma stratejileri.....	51
Çizelge 3.2. Müşterek mekân örneklerinin tipolojik karşılaştırması	62
Çizelge 3.3. Müşterek mekân örneklerinin katılım merdivenine göre karşılaştırılması.	65



ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Katılım tipolojileri.....	26
Şekil 2.2. Potansiyel mekanların kategorizasyonu	30
Şekil 3.1. Retrospektif analiz akış şeması	49
Şekil 3.2. Disiplinler arası retrospektif yaklaşım haritası.....	55
Şekil 4.1. Katılımcı tasarımda güç dinamiklerine dair bir görselleştirme	68
Şekil 4.2. Tasarım- karar alma süreçleri.....	73
Şekil 4.3. Türkiye bağlamında vaka incelemelerine dair görselleştirme.....	94
Şekil 4.4. Türkiye’de yer alan sosyal inisiyatiflerin haritalandırılması.....	95

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 2.1. La Borda vaziyet perspektif görseli	31
Resim 2.2. La Borda ön cephe	32
Resim 2.3. La Borda iç mekân	33
Resim 2.4. La Borda katılımcı süreçler	34
Resim 2.5. La Model katılımcı süreçler	36
Resim 2.6. La Model bahçeden bir görsel.....	37
Resim 2.7. Navarinou parkının atıl kaldığı geçmişe ait bir görsel.....	44
Resim 2.8. Navarinou parkının dönüştürülmüş güncel durumu.....	45
Resim 2.9. Eski lokomotif fabrikası.....	46
Resim 2.10. Eski lokomotif fabrikasının dönüşümü sonrası WUK	47
Resim 4.1. Birlikte düşünüyor, birlikte üretiyoruz çalıştayının ilk oturumu	80
Resim 4.2. Pancar deposunun bölge halkına tanıtımına ait görsel.....	81
Resim 4.3. Kuzguncuk bostanı.....	85
Resim 4.4. Yırca sabunevi yapım sürecinden bir görsel	89

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler

%

Yüzde

m²

Metrekare

Kısaltmalar

Açıklamalar

ABD

Amerika Birleşik Devletleri,

akt.

Aktaran

HiM

Herkes için Mimarlık Derneği

İBB

İstanbul Büyükşehir Belediyesi

İPA

İstanbul Planlama Ajansı

LabGov

Laboratory for the Governance of the Commons

MÖ

Milattan Önce

STK

Sivil Toplum Kuruluşu

t.y.

Tarih yok

TÜBİTAK

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

1. GİRİŞ

Kentleşme olgusu, modern çağın en belirgin ve dönüştürücü süreçlerinden biri olarak, dünya genelinde toplumların yaşam biçimlerini, ekonomik yapılarını ve mekânsal organizasyonlarını kökten değiştirmektedir (Brenner ve Schmid, 2015). 21. yüzyıl kentleri, bir yandan eşi görülmemiş ekonomik büyüme, kültürel çeşitlilik ve teknolojik inovasyon potansiyeli sunarken, diğer yandan artan sosyal eşitsizlikler, çevresel bozulma, iklim krizi, mekânsal ayrışma, güvenlik sorunları ve toplumsal yabancılaşma gibi karmaşık ve iç içe geçmiş sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır (Harvey, 2013; Sassen, 2018). Bu sorunlara ek olarak, kentlerde mekansal adaletsizlik de giderek derinleşmektedir. Kentsel kaynaklara ve fırsatlara eşit erişim sağlanamaması, bazı toplulukların dezavantajlı konuma düşmesine ve mekânsal dışlanmaya yol açmaktadır. Aynı zamanda, kamusal alanlar da giderek azalmakta ve nitelik kaybetmektedir. Ticarileşme, özel mülkiyetin yaygınlaşması ve güvenlik kaygıları gibi faktörler, kamusal alanların toplumsal işlevlerini zayıflatmakta ve kent yaşamının ortak zeminini aşındırmaktadır.

Bu bağlamda, mimarlık ve şehircilik disiplinlerine, salt teknik ve estetik kaygılarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda toplumsal adaleti, ortaklığı ve kent hakkını gözeten yeni yaklaşımlar geliştirme sorumluluğu düşmektedir (Purcell, 2002; Sennett, 2010). Günümüz kentlerindeki bu derin sorunlar yumağı, mimarlık ve şehircilik disiplinlerine yeni ve radikal yaklaşımlar geliştirmesi çağrısında bulunan İtalyan mimar ve anarşist Giancarlo De Carlo'nun mimarlığın mimarlara bırakılmayacak kadar ciddi bir mesele olduğuna dair söylemini¹ daha da anlamlı kılmaktadır. Modern mimarlık eleştirisine ses veren önemli organizasyonel yapılardan Team 10'in² de üyelerinden olan De Carlo'nun bu güçlü çağrısı,

¹ "Inreality architecture has become too important to be left to architects. Areal metamorphosis necessary to develop new characteristics in the practice of architecture and new behaviour patterns in its authors: therefore all barriers between builders and users must be abolished, so that building and using become two different parts of the same planning process."

- Giancarlo De Carlo, 'Architecture's Public', in *Architecture and Participation*, ed. by Peter Blundell Jones, Doina Petrescu and Jeremy Till (Abingdon: Spon Press, 2007), p. 13.

² Team 10 (ya da Team X), 1953 yılında *Congrès Internationaux d'Architecture Moderne* (CIAM) içinde ortaya çıkan ve modernist mimarlık anlayışına eleştirel bir bakış geliştiren bir grup mimardır. Grubun üyeleri arasında Alison ve Peter Smithson, Georges Candilis, Shadrach Woods, Aldo van Eyck gibi isimler de bulunmaktadır. Team 10, modern mimarlığın standartlaşmış, işlevselci yaklaşımlarına karşı, insan ölçeğine, toplumsal bağlamlara ve günlük yaşam pratiklerine duyarlı bir mimarlık anlayışını savunmuştur.

Grup, bireylerin ve toplulukların mekân üzerindeki etkisini önemseyen, katılımcılığı ve esnek tasarım süreçlerini destekleyen yaklaşımlarıyla öne çıkmıştır. De Carlo, Team 10'un aktif olduğu dönem olan 1953-1981 yılları arasında bu düşünceleri geliştirmiş, ancak meslek hayatının tamamında bu yaklaşımları benimsemeye ve projelerinde katılımcı tasarım anlayışını uygulamaya devam etmiştir.

- Smithson, A. (1963). TEAM 10 PRIMER 1953-62. *Ekistics*, 15(91), 349–360.

hem katılımcılık ve müştereklerin değerinin anlaşılması için bir manifesto niteliği taşır, hem de yeni yaklaşımların gerekliliğini vurgulayarak mimarlık disiplininin sadece bilirkişilere ait olmadığını, aksine toplumun tamamını etkileyen, dönüştüren ve şekillendiren bir süreç olduğunu belirtir.

Geleneksel mimarlık pratiği, genellikle uzman ve bilirkişilerin bilgisine ve kararlarına dayalı, yukarıdan aşağıya doğru hiyerarşik bir yaklaşımı benimsemiştir (Sanoff, 2000). Tasarım süreçleri çoğu zaman, kullanıcıların ihtiyaçları ve beklentileri yeterince dikkate alınmadan, mimarlar ve uzmanlar tarafından şekillendirilmiştir. Özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında bu yukarıdan aşağıya hiyerarşi modern kentlerin ve mimarının biçimlenmesinde belirleyici olmuş, kent ve mimarlık tarihlerine dair anlatılar mimar ve plancılarının kahramanca hikayeleriyle şekillenmiştir. Ancak, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerinden edilmeye başlanan ve eleştiriye konu olan bu yaklaşım, 21. yüzyılda, disiplinler sınırlarının genişlemesi ve disiplinlere ait tekil öznelerin çoğalması ve çeşitlenmesiyle kökten değişmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısında modern mimarlık eleştirisinin en önemli seslerinden biri olan Team 10'de etkinlik göstermiş bir diğer aktör Hollandalı mimar Hermann Hertzberger'e göre (1991), disiplinin rolü sadece estetik ve fonksiyonel yapılar tasarlamakla sınırlı kalmamalı, aynı zamanda toplumsal süreçleri kolaylaştıran, katılımcılığı teşvik eden ve ortak yaşam alanları yaratan bir aktör olarak da tanımlanmalıdır.

Bu dönüşüm, kentlerin karmaşık sorunlarına çözüm arayışında, katılımcı tasarım yaklaşımlarının önemini giderek artırmaktadır. Katılımcı tasarım, sadece mekânsal çözümlerin kalitesini ve yerel bağlama uygunluğunu artırmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal diyalogu, iş birliğini, ortak mülkiyeti ve mekânsal adaleti teşvik ederek kentsel yaşam kalitesini yükseltme potansiyeli sunmaktadır. Bu noktada Fransız sosyolog ve düşünür Henri Lefebvre'in 1968 yılında yayımlanan *Le Droit à la ville* adlı eserinde ortaya koyduğu "kent hakkı" kavramı, kentsel politikalar ve mimari yaklaşımların yeniden değerlendirilmesinde önemli bir referans noktası haline gelmiştir (Lefebvre, 1968). Bu metnin bir bölümü ise daha sonra *Writings on Cities* derlemesinde İngilizceye çevrilmiştir (Lefebvre, 1996: 147–159). Henri Lefebvre'in öncülüğünü yaptığı bu kuram, her bireyin kentsel yaşama aktif olarak katılma, kenti dönüştürme ve kent kaynaklarından eşit şekilde faydalanma hakkını savunmaktadır (Purcell, 2002). Özellikle Lefebvre'in kentleri sadece var

olan yapılar bütünü olarak değil, aynı zamanda sakinlerinin eylemleri ve etkileşimleriyle sürekli yeniden üretilen toplumsal bir ürün olarak görmesi (Lefebvre, 2018), kent hakkı kavramının neden sadece kaynaklara erişimi değil, aynı zamanda kentin üretim süreçlerine katılımı da içerdiğini anlamak açısından kilit bir öneme sahiptir.

Kent hakkı perspektifi, kentsel mekânların sadece ekonomik ve politik güçlerin arenası olmaktan çıkarılıp, tüm kent sakinlerinin ortak yaşam alanı olarak yeniden düşünülmesini gerektirmektedir (Harvey, 2013). Bu da müşterek mekanların üretiminde katılımcı tasarımın kritik bir rol oynaması anlamına gelmektedir. Müşterek mekanlar, kent hakkının somutlaşabileceği, toplulukların bir araya geldiği, sosyalleştiği, ortak etkinlikler düzenlediği ve kentsel kimliğin oluştuğu hayati alanlardır (Linebaugh, 2008; Ostrom, 1990). Bu türden müşterekler genellikle, paylaşılan belirli kaynaklar etrafında şekillenen toplulukları ve bu kaynakların kullanımını düzenleyen ortak kuralları veya pratikleri içermektedir. Dolayısıyla, bu çalışma kapsamında ele alınan müşterek mekanlar, teorik bir tartışmanın ötesinde, insanların gündelik hayatlarında deneyimledikleri somut yerler, bu yerlerdeki yönetilebilir kaynaklar ve bunlara ilişkin pratik ve duyuşal gerçekliklerle ilgilidir (Lefebvre, 2018).

Müştereklerin sürdürülebilirliği ve adil yönetimi meselesi, özellikle Elinor Ostrom'un (1990) öncü çalışmalarıyla daha iyi anlaşılır hale gelmiştir. Ostrom, toplulukların kendi kaynaklarını dış müdahaleye gerek kalmadan başarıyla yönetebilmelerinin altında yatan ortak prensiplere işaret ederek, müştereklerin devamlılığı için yerel koşullara uygun, topluluk temelli yönetim yapılarının önemini vurgulamıştır. Bu prensipler, bu tez çalışmasında ele alınacak katılımcı tasarım pratiklerinin sadece iyi niyetli çabalar olmaktan öte, etkili ve kalıcı sonuçlar üretebilmesi için nasıl yapılandırılabilmesine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Ostrom'un çalışmaları, müştereklerin sadece var edilmesiyle değil, aynı zamanda sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesiyle de ilgili olduğunu ve bu süreçte toplulukların aktif katılımının hayati bir rol oynadığını göstermektedir. Bu mekanların tasarımı ve yönetimi süreçlerinde toplumsal katılımın sağlanması hem mekânların kullanım değerini artırmakta hem de mekânsal adaletin tesis edilmesine katkıda bulunmaktadır (Young, 1990).

Literatürde, katılımcılık ve müşterekler arasındaki ilişki giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Müştereklerin sadece ortak kaynaklar veya ortak mülkiyet biçimleri olmaktan öte, aynı zamanda toplumsal pratikler, ortak değerler ve eylem birliktelikleri

olarak da tanımlanması (Linebaugh, 2008; Ostrom, 1990), katılımcı tasarımın bu müşterekleşme süreçlerindeki potansiyelini daha da belirginleştirmektedir. Ancak, mevcut literatürde, müşterek mekân üretiminde katılımcı tasarımın rolü ve potansiyelleri, özellikle Henri Lefebvre'in "kent hakkı" kuramı ve kentin toplumsal üretimi fikri çerçevesinde henüz yeterince derinlemesine incelenmemiştir. Literatür taraması, katılımcılık ve müşterekler arasındaki ilişkinin farklı disiplinler (mimarlık, şehircilik, sosyoloji, siyaset, antropoloji vb.) tarafından ele alındığını göstermekle birlikte, bu ilişkinin mekânsal üretim süreçlerindeki dönüştürücü potansiyeli ve özellikle "kent hakkı" bağlamındaki önemi konusunda bir boşluk olduğunu ortaya koymaktadır. Bu boşluk, müşterek mekanların sadece yapısal çevre olarak değil, aynı zamanda Lefebvre'in kuramsal perspektifinden hareketle toplumsal ilişkilerin, ortak sorumlulukların ve eylemliliklerin paylaşıldığı "müşterekler" olarak yeniden düşünülmesini gerektirmektedir. Bu çalışma, işte tam da bu noktada, farklı disiplinlerdeki bilgi birikimini sentezleyerek ve müşterek mekanların üretiminde katılımcı tasarımın oynadığı kritik rolü ve potansiyellerini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır.

Bu tez çalışması, Henri Lefebvre'in "kent hakkı" kuramından hareketle müşterek mekânın üretiminde katılımcı tasarımın aracılığı ve pratiklerini yeniden çerçevelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, müşterekleşme pratiklerinin katılımcı tasarımla olan etkileşimine odaklanarak mevcut bilgi birikimini değerlendirmekte, araştırmanın yerini belirlemekte ve çalışmanın olası katkılarını vurgulamaktadır. Katılımcılık ve müşterekler arasındaki ilişkinin literatürde nasıl kavramsallaştırıldığına atıfta bulunulmuş olup müştereklerin pratikler aracılığıyla nasıl somut bir gerçekliğe dönüştüğünü görmek için kamu veya özel kategorilerinin ötesinde olan "müştereklere" incelikli bir yaklaşım sunulmuştur. Bu yaklaşım, De Carlo'nun sözünü anımsatarak, mimarlık disiplininin sadece mimarlara ait olmadığına dikkat çekerken, aynı zamanda toplumsal katılımın ve ortak paydaşlığın önemini vurgulamaktadır. Çalışmanın genel amacı, Henri Lefebvre'in "kent hakkı" kuramından hareketle müşterek mekânın üretiminde katılımcı tasarımın aracılığı ve pratiklerini yeniden çerçevelemeyi amaçlamaktır. Bu bağlamda, müştereklerin toplumsal ilişkileri yeniden inşa ettiği bir bağlama odaklanmak ve mekânsallığı üreten aktörlerin eylemlerini de dâhil etmek hedeflenmektedir. Bu çalışma, mekânsal adaletin sağlanmasına ve toplumsal ilişkilerin yeniden yapılandırılmasına dair üretilmiş olan bilgiye başvurarak alana katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Bu tez çalışması, müşterek mekânın üretimine odaklanırken müşterekleri dar, indirgemeci ve statik bir “kaynak” veya “sonuç” olarak ele alan konvansiyonel yaklaşımlardan radikal bir şekilde farklılaşan, dinamik, süreç odaklı ve katılımcı bir yaklaşım benimsemektedir. Müştereklerin süreç olarak tanımlanması, bu tezin temel ontolojik ve epistemolojik ön kabullerinden birini oluşturmaktadır. Bu bakış açısıyla, çalışma, katılımcı süreçlerle üretilen mekânı, kullanıcılarıyla ortak sorumluluklar, paylaşılan eylemlilikler, müzakere edilen tanımlar ve sürekli yeniden üretilen toplumsal ilişkiler ağı olarak tanımlanan dinamik ve akışkan bir müşterekleşme alanı olarak ele almaktadır. Bu müşterekleşme alanı, sadece fiziksel sınırlar veya mekânsal formlarla değil, aynı zamanda Ostrom'un çalışmalarının da işaret ettiği gibi başarılı müşterek yönetimini mümkün kılan kurumsal yapılarla, toplumsal pratiklerle, kültürel kodlarla, politik mücadelelerle ve etik değerlerle de örülmüş karmaşık ve çok katmanlı bir kavram olarak anlaşılmaktadır.

Araştırmanın temel araştırma soruları bağlamına uygun bir şekilde formüle edilmiştir. İlk olarak geçmiş müşterek mekân üretim deneyimleri, günümüzdeki katılımcı tasarım yaklaşımları, kentsel politikalar ve müşterekleşme hareketleri için ne gibi dönüştürücü potansiyeller ve referanslar sunmaktadır? sorusu gündeme getirilmiştir. Retrospektif bir bakışla geçmiş deneyimlerden elde edilecek bilgi birikimi, gelecekte daha katılımcı, adil ve sürdürülebilir müşterek mekanların yaratılmasına nasıl katkıda bulunabilir? sorusu ise, araştırmanın pratik ve eylem odaklı boyutunu vurgulamakta ve geçmiş deneyimlerden elde edilecek bilginin günümüzdeki ve gelecekteki müşterekleşme pratikleri için yol gösterici olabileceği hipotezini araştırmaktadır. Bu bağlamda, geçmişte uygulanan farklı müşterek mekân üretim süreçlerinden elde edilen bulguların, katılımcı tasarım stratejilerinin ve kentsel politikaların geliştirilmesine yönelik nasıl katkı sunabileceği sorusu araştırmanın temel odak noktalarından birini oluşturmaktadır.

Çalışmanın bir diğer araştırma odağı, katılımcı tasarım pratiklerinin müşterek mekanların boyutlarını retrospektif olarak anlamaya yöneliktir. Bu nedenle ikinci temel araştırma sorusu şu şekilde formüle edilmiştir: Katılımcı tasarım pratikleri, müşterek mekanların hem mekânsal hem de toplumsal boyutlarını geçmişte nasıl etkilemiştir? Ve bu etkiler, mekânsal üretim teorileri ve farklı analiz yöntemleri çerçevesinde nasıl değerlendirilebilir? Bu sorular, katılımcı tasarımın geçmiş müşterek mekân üretim süreçlerindeki etkisini gözlemsel olarak araştırmayı ve bu etkileri çeşitli kuramsal ve yöntemsel yaklaşımlarla yorumlamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, araştırmanın ikinci odak noktası, katılımcı tasarımın

mekânın sadece fiziksel formunu değil, aynı zamanda kullanıcıların mekanı algılama, kavramsallaştırma ve yaşama biçimlerini geçmişte nasıl dönüştürdüğüne dair ipuçları aramaktır.

Son olarak; müşterek mekân üretiminde katılımcı tasarımın rolü ve potansiyeli, Henri Lefebvre'in "kent hakkı" kuramı ve kentin toplumsal olarak üretildiği anlayışı çerçevesinde nasıl yeniden çerçevelenebilir ve kavramsallaştırılabilir? sorusu gelmektedir. Bu soru, katılımcı tasarımın müşterek mekanların üretim sürecindeki dönüştürücü gücünü, "kent hakkı" kavramından temellenen kuramsal çerçevenin etik ve politik lensi aracılığıyla anlamayı ve kuramsal olarak yeniden ifade etmeyi amaçlamaktadır. Katılımcı tasarımın sadece teknik bir araç mı, yoksa daha derin toplumsal ve politik anlamlar taşıyan, kentin ve toplumsal ilişkilerin aktif olarak şekillendirildiği bir müşterekleşme pratiği mi olduğu meselesi bu araştırma sorusunun merkezinde yer almaktadır.

Bu araştırma sorularına sistematik ve derinlemesine cevap aramak amacıyla, nitel araştırma yöntemlerinin ağırlıkta olduğu, retrospektif bir araştırma yöntemi benimsenmiştir. Retrospektif analiz yöntemi, geçmiş müşterek mekân üretim süreçlerini ve katılımcı tasarım pratiklerini tarihsel ve bağlamsal bir perspektifle incelemek, uzun vadeli etkilerini anlamak ve zaman içinde ortaya çıkan örüntüleri ve değişimleri analiz etmek için temel yöntemsel çerçeveyi oluşturmaktadır. Veri toplama sürecinde, arşiv taramaları, literatür analizi ve görsel doküman incelemeleri olmak üzere üç temel yöntem kullanılmıştır. Arşiv taramaları kapsamında, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi, çeşitli yerel yönetim arşivleri ve sivil toplum kuruluşlarının arşivlerinde gerçekleştirilmiş olan çalışmalar sonucunda proje raporları, toplantı tutanakları, yazışmalar ve planlar gibi birincil kaynaklara ulaşılmıştır. Literatür analizi kapsamında, Web of Science, Scopus, Google Scholar gibi veri tabanları ve ilgili kaynak kitaplar taranarak müşterek mekân, katılımcı tasarım, kent hakkı, müştereklerin yönetimi ve mekânsal adalet konularındaki akademik bilgi birikimi derinlemesine incelenmiştir. Görsel doküman incelemeleri ise, proje web siteleri, basılı ve dijital yayınlar, fotoğraf arşivleri üzerinden müşterek mekanların somut mekânsal ve görsel özelliklerini anlamak amacıyla yapılmıştır.

Bu çalışma, literatüre süreç odaklı bir bakış açısı kazandırmayı ve müşterek mekân üretimi ile katılımcı tasarım arasındaki ilişkiyi Henri Lefebvre'in "kent hakkı" kuramı çerçevesinde yeniden düşünerek kavramsal açılımlar sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca, geçmiş müşterek

mekân üretim deneyimlerinden elde edilen bulgularla, günümüzdeki sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler, topluluk temelli girişimler ve kentsel kolektifler gibi aktörler için nasıl bir başvuru kaynağı oluşturulabileceğini tartışmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışma, hem kuramsal çerçeveyi genişletmekte hem de pratik uygulamalara yönelik değerlendirmelerde bulunarak literatüre ve uygulama alanına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Bu tez, temel araştırma sorularına sistematik ve derinlemesine yanıtlar ararken, altı ana bölümden oluşmaktadır. Her bir bölüm, tezin temel argümanını desteklemeye yönelik özgün bir işleve sahip olup, okuyucuya müşterek mekân üretim süreçleri ve katılımcı tasarımın rolü hakkında kapsamlı bir anlayış sunmayı amaçlamaktadır. Birinci bölüm olan *Giriş* kısmında, çalışmanın temelini oluşturan güncel kentleşme sorunları ve bu sorunlara yönelik geliştirilen yaklaşımlar ortaya konulmaktadır. Müşterek mekân ve katılımcı tasarım kavramlarının önemine vurgu yapılarak, araştırmanın amacı, kapsamı ve temel araştırma soruları detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Böylece, okuyucuya tezin temel argümanı ve araştırma stratejisi hakkında net bir çerçeve sunulmaktadır.

İkinci bölümde, *Literatür Taraması ve Kuramsal Çerçeve* başlığı altında, müşterek mekân üretimi ve katılımcı tasarım süreçlerine ilişkin literatürdeki mevcut bilgi birikimi sunulmakta; müşterek mekân, katılımcı tasarım ve kent hakkı gibi temel kavramların tarihsel gelişimi, farklı kuramsal yaklaşımlar ve birbirleriyle olan ilişkileri analiz edilerek, tezin kuramsal arka planı ve özgün konumu netleştirilmektedir.

Üçüncü bölüm, *Yöntem* başlığıyla araştırmanın bilimsel geçerliliğini ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla izlenen yöntemsel yaklaşım detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Burada, retrospektif analiz yöntemi temel alınarak kullanılan araştırma stratejisi tanımlanmakta; yöntemin seçilme nedenleri, veri toplama araçları, saha çalışması süreçleri ve veri analiz teknikleri kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Ayrıca, araştırmanın sınırlılıkları ve etik kaygıları da bu bölümde ele alınmaktadır.

Dördüncü bölümde, *Bulgular ve Analiz* kısmında ise, Türkiye bağlamında yürütülen alan çalışmasında elde edilen veriler sistematik biçimde sunulmakta; yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve diğer aktörlerin katılımcı tasarım pratikleri kapsamındaki uygulamaları değerlendirilmektedir. Bu analiz, üçüncü bölümde ele alınan retrospektif

perspektif ile ikinci bölümde ortaya konulan literatürdeki temel kavramsal çerçeveyi bir araya getirmektedir. Böylece, geçmiş deneyimlerin günümüzdeki katılımcı tasarım uygulamalarına olan etkileri ve müşterek mekân üretimindeki rolü daha derinlemesine anlaşılmaktadır. Araştırmada incelenen her bir projenin bağlamı, katılımcı süreçleri, mekânsal sonuçları ve toplumsal etkileri analiz edilerek, katılımcı tasarımın müşterek mekân üretimindeki potansiyeli ve karşılaşılan zorluklar değerlendirilmektedir.

Beşinci bölüm, yani Tartışma bölümünde, dördüncü bölümde sunulan bulgular, ikinci bölümde ortaya konulan kuramsal çerçeve ve literatürdeki mevcut tartışmalarla derinlemesine ilişkilendirilmektedir. Araştırma sorularına yönelik yanıtlar, bulgular ve kuram arasındaki diyalog aracılığıyla geliştirilmekte, tezin temel argümanı desteklenmekte ve literatüre özgün katkılar sunulmaktadır.

Son olarak, *Sonuç ve Öneriler* başlıklı altıncı bölümde, araştırmanın temel bulguları özetlenmekte, tezin sınırlılıkları ve güçlü yönleri değerlendirilmekte ve gelecekteki araştırmalar ile uygulamaya yönelik öneriler sunulmaktadır. Müşterek mekân üretiminde katılımcı tasarımın daha adil, sürdürülebilir ve etkili bir şekilde uygulanabilmesi için politika yapıcılara, yerel yönetimlere, sivil toplum kuruluşlarına ve araştırmacılara yönelik somut öneriler geliştirilmektedir.

Tezin genel çerçevesi, bu dinamik süreçleri ve müşterek mekânların toplumsal ilişkiler üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik kuramsal ve yöntemsel bir tartışma zemini sunmayı hedeflemektedir. Araştırma bulgularının, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve kent hakkı savunucuları için yol gösterici olması amaçlanmaktadır. Böylece, çalışma sadece akademik bir katkı sunmakla kalmayıp, aynı zamanda müşterek mekânların üretimine dair daha adil, katılımcı ve sürdürülebilir modeller geliştirmek isteyen tüm aktörler için de bir kaynak oluşturmayı hedeflemektedir.

2. LİTERATÜRDE MÜŞTEREKLER: TANIMLAR VE TARİHÇELER

2.1. Müşterek Mekânın Kökenleri: Teorik Temeller ve Tarihsel Süreçlerin Retrospektif İncelemesi

"Müşterek" kelimesi, Arapça "şirk" (ortaklık) kökünden türetilmiş olup, "müşterek" şeklinde Türkçeye geçmiştir. Bu kelime, "ortak", "ortaklaşa" veya "birlikte" anlamlarına gelir. Arapça "şirk" kökü, "paylaşmak" veya "ortak olmak" anlamlarını taşır (Nişanyan, 2009). Türkçede "müşterek" kelimesi, özellikle Osmanlı döneminde Arapçadan dilimize dahil olmuş ve zamanla günlük kullanımda yerini almıştır. Bu süreçte, kelimenin anlamı ve kullanımı, Arapçadaki orijinal anlamına paralel olarak, "ortak" veya "paylaşılan" kavramlarını ifade etmek için kullanılmıştır. Ayrıca, "müşterek" kelimesi, Arapça "iştirak" (ortaklık) kelimesiyle de ilişkilidir. "İştirak", "katılma" veya "ortak olma" anlamlarına gelir ve "müşterek" kelimesinin türetildiği kök ile aynıdır. Bu bağlamda, "müşterek" ve "iştirak" kelimeleri, aynı kökten türeyen ve benzer anlamlar taşıyan sözcüklerdir (Nişanyan, 2009).

Kavramın Batı dillerindeki karşılığı olan "*commons*" ise Latince "*communis*" (ortak) sözcüğünden türemiştir (Oxford English Dictionary, t.y.). *Commons* kavramı, Orta çağ İngiltere'sinde köylülerin ortaklaşa kullandıkları çayır, mera gibi toprakları ifade etmekteydi (Linebaugh, 2008). Bu etimolojik köken, "müşterek" kelimesinin Türkçedeki kullanımını ve ifadesinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Müşterek kavramı, mülkiyet, mekân kullanımı ve toplumsal ilişkiler bağlamında tarih boyunca farklı disiplinlerde çeşitli yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bölümde, kavramın felsefi, hukuki, sosyolojik, mimari ve kent planlaması bağlamlarındaki tarihsel gelişimi retrospektif bir bakış açısıyla ele alınmakta, aynı zamanda 21. yüzyıldaki güncel teorik açılımlar da değerlendirilmektedir.

Müşterekler kavramı, antik çağlara kadar uzanan ortak kullanım ve yönetim geleneğinin bir parçasıdır. Dolayısıyla müştereklerin tarihi, insanlık tarihinin başlarına kadar uzanır. İnsanlar, hayatta kalmak için doğal kaynakları kullanarak toplumsal bir varlık haline gelmişlerdir ve bu kaynakları paylaşarak ortaklaşa kullanmayı öğrenmişlerdir. Ancak modern anlamda müşterek kavramının tanımı, 20. yüzyılın ortalarına doğru ortaya çıkmıştır. Bu tanım, özellikle 1960'ların ortalarından itibaren ortaya çıkan sosyopolitik atmosferin bir parçası toplumsal hareketler ve aktörleri sosyalist düşünürler tarafından şekillendirilmiştir.

Müşterek mekân, Antik Çağ'dan itibaren kavram olarak henüz keşfedilmese de toplumların mekânsal örgütlenmesinde merkezi bir yer tutmuştur. Kent meydanları (forumlar), hamamlar, su kemerleri gibi ortak kullanım mekânları, kolektif yaşamın fiziksel karşılıkları olarak değerlendirilmiştir. Antik Yunan ve Roma uygarlıklarında, özellikle agora ve forum gibi açık alanlar, müşterek mekânların ilk örneklerindendir. Agora, Antik Yunan kentlerinde, yurttaşların ticaret, siyaset ve sosyalleşme faaliyetlerini yürüttükleri, toplumsal yaşamın kalbini oluşturan ortak bir kamusal alandır (Sennett, 2010).

Benzer şekilde, Roma Forumu da Roma toplumunun hukuk, ticaret ve kamu işlerinin yürütüldüğü bir müşterek mekân işlevi görmüştür. Bu tür kamusal mekânlar, toplumun kolektif varoluş biçimlerini şekillendirmiş, aynı zamanda kentsel tasarım ve mimarlık açısından önemli ilkelerin gelişmesine yol açmıştır. Bu yapılar, toplumun farklı sınıflarının bir arada bulunması ve toplumsal etkileşimin sağlanması açısından önemli işlevler taşımaktadır. Antik toplumlarda bu tür müşterek mekânlar, mülkiyetin bireyden ziyade topluma ait olduğu bir düşünce yapısına dayanmaktadır. Su, toprak, meydan, agora, forum gibi kaynaklar ve mekânlar, bireysel çıkarlar yerine ortak iyiliğe hizmet eden unsurlar olarak görülmüştür.

Antik Roma döneminin önemli mimarlık kuramcısı Vitruvius, *De Architectura* (MÖ 1. yüzyıl) adlı eserinde, kamusal yapılar ve ortak kullanım alanlarının toplum düzeni ve estetiği açısından taşıdığı önemi vurgulamıştır (Vitruvius, 2005). Vitruvius'un kamusal yapıların sağlamlık (*firmitas*), işlevsellik (*utilitas*) ve estetik (*venustas*) olarak tasarlanması gerektiğine dair ilkeleri, bu mekânların toplumun ortak kullanımı ve toplumsal etkileşim için önemli olduğunu öne sürmektedir (Vitruvius, 2005). Vitruvius, mimarinin sadece estetik değil, aynı zamanda toplumsal işlevi de olan bir bilim olması gerektiğini savunmaktadır (Vitruvius, 2005). Onun *utilitas* (işlevsellik) ilkesinde, her yapının insan ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu, modern müşterek mekânların temel özellikleriyle örtüşür. Çünkü müşterek mekânlar, toplumsal etkileşimi ve ortak kullanımı teşvik etmek amacıyla tasarlanmaktadır; aynı şekilde, Vitruvius da toplumun ortak yararına hizmet eden yapıları tasarlamamanın önemini belirtmektedir. Bu yönüyle, Vitruvius'un metni, daha sonraki yüzyıllarda kamuya açık, toplumsal işlevi olan mekânların tasarımını şekillendiren bir düşünsel temel oluşturduğu söylebilir. Vitruvius'un *utilitas* ilkesindeki toplumsal ihtiyaç vurgusu, mekânların sadece bireylerin ya da grupların değil, tüm toplumun ortak ihtiyaçlarına hitap etmesi gerektiğini öne çıkarmaktadır. Müşterek

kavramı, günümüzde de benzer şekilde kamusal ve ortak kullanım alanlarının tasarımında, farklı grupların ihtiyaçlarına hitap etme düşüncesiyle şekillenmektedir. Bu da, antik dönemde mekânların sadece görsel güzellik değil, toplumsal işlevi ve kullanım amacıyla ele alındığını gösteren bir paralellik oluşturmaktadır. Vitruvius'un mimarlığa dair temel öğretilerinden biri, toplumun bir arada yaşadığı yapılar ve alanlardır. Özellikle Roma'daki kamusal yapılar, forumlar, hamamlar, tiyatrolar gibi alanlar, insanların ortak kullanımına yönelik olarak tasarlanmıştır. Bu tür yapılar, farklı sosyal sınıfların ve grupların bir araya gelmesini sağlar, dolayısıyla toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılayan mekânlar olarak değerlendirilebilir. Bugünkü müşterek mekânlar ile bu tür antik yapılar arasındaki benzerlikler, dolaylı bir şekilde Vitruvius'un mimarlık anlayışının bir yansıması olarak okunabilir.

Bu çalışmanın temelini oluşturan modern müşterek mekân anlayışının kavramsal kökenlerini derinlemesine incelemek amacıyla, Henri Lefebvre'in (2018) "Şehir Hakkı" adlı eserinde yer alan antik kentlerin oluşumuna dair analitik değerlendirmeleri de önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Lefebvre'e göre, "Batılı" olarak adlandırılan toplumların olduğu antik Yunan ve Roma şehirleri, birçok köyün veya kabilenin bir toprak üzerinde birleşmesiyle (*sinoesizm*) ortaya çıkmıştır (Lefebvre, 2018: 46). Bu birliktelik, iş bölümünü ve para mülkiyetini geliştirirken, toprağın kolektif bir mülkiyet biçimi de korunmuştur. Ancak Lefebvre'in işaret ettiği gibi, bu "ortaklık" özgür yurttaşlardan oluşan bir azınlığın diğer üyeler üzerinde iktidar kurduğu hiyerarşik bir yapıya sahipti. Bu bağlamda, Marx'ın da belirttiği gibi, antik kentlerde gelişen demokrasi, yalnızca belirli bir kesimin yararlandığı bir yönetim biçimiydi (Lefebvre, 2018: 46). Lefebvre, bu durumu Marx'a referansla "özgürlüksüzlüğün demokrasisi" olarak aktarmaktadır (akt. Lefebvre, 2018: 46). Dolayısıyla, antik kentlerdeki müşterek mülkiyet anlayışı, görünürde ortak bir sahiplik modeli sunsa da bu ortaklık sınırlı ve adaletsiz bir yapı arz etmekteydi. Bu tarihi bağlam, günümüzdeki müşterek mekân ideallerinin, geçmişteki sınırlı ve eşitsiz "ortaklık" anlayışlarından nasıl evrildiğini ve kapsayıcı bir nitelik kazandığını göstermesi açısından önemlidir. Bu temel, müşterek mekân üretiminde katılımcı tasarımın rolünü ve potansiyelini Lefebvre'in "kent hakkı" kuramı çerçevesinde yeniden düşünülmesine olanak tanımaktadır.

Orta çağ dönemine gelindiğinde Henri Lefebvre'in (2018) şehirleşme üzerine yaptığı genel bir şemayı göz önünde bulundurmak faydalı olabilir. Lefebvre, sıfır şehirleşmeden yüzde yüz şehirleşmeye doğru bir çizgi üzerinde farklı şehirleşme biçimlerini konumlandırır. Bu

şemada, başlangıca yakın bir noktada, tarımsal bir çevreyi örgütleyen politik şehir (Asya tipi üretim tarzında fiilen var olan) yer alır (Lefebvre, 2018: 89, 90). Orta çağ Avrupa'sındaki müşterek topraklar (*commons*), bu şemanın erken dönemlerindeki, tarımsal üretimle doğrudan bağlantılı ve toplulukların ortak kullanımına açık alanlar olarak değerlendirilebilir. Özellikle İngiltere'de ortaya çıkan bu müşterekler, köylülerin hayvancılık ve tarım faaliyetlerini ortaklaşa yürüttükleri alanlardı (Linebaugh, 2008).

Osmanlı İmparatorluğu'nda ise müşterek mülk kavramı vakıflar, yaylak ve kışlaklar gibi ortak kullanıma açık alanlarda tezahür etmiştir. Vakıf mülkler, kamusal faydayı gözeterek herkesin kullanımına sunulmuş alanlar olarak işlev görmüştür. Osmanlı İslam hukukunda “müşterek mülk” ve “vakıf arazi” gibi kategoriler, bireysel mülkiyetin sınırlandığı ve toplumsal yararın ön planda olduğu müşterek mülkiyet anlayışını temsil etmektedir.

Lefebvre'in şemasında biraz daha ilerlediğimizde, ticaret şehri belirir. Bu şehir, ticaretin çeperlere bırakılmasıyla başlar ve zamanla mübadele, yaygınlaşmış iletişim, para ve menkul zenginlik üzerinde temellenen toplumsal bir yapıya entegre olarak pazarı da içine alır. Orta çağ Avrupa'sındaki fuarlar ve pazarlar, ticaretin ve mübadelenin geliştiği, farklı topluluklardan insanların bir araya geldiği geçici müşterek mekanlar olarak örnek teşkil edebilir. Ancak Lefebvre'in işaret ettiği gibi, Batı Avrupa'da yaklaşık 16. yüzyılda belirleyici bir kritik nokta yaşanmış ve zanaat, sanayi üretimi, pazar ve kapitalizmin yükselişiyle tarımsal üretim önemini yitirmeye başlamıştır. Bu dönüşüm, çitleme hareketleri (*enclosure*) ile 15. yüzyıldan itibaren çözülmeye başlamış; topraklar, aristokratlar ve büyük toprak sahipleri tarafından özelleştirilmiş ve müşterekler giderek yok olmuştur (Linebaugh, 2008).

Sonuç olarak, Habermas'ın ideal olarak tanımladığı, hiçbir gruba ait olmayan ve herkesi kapsayan kamusal alan kavramı ise (Habermas, 2003), Lefebvre'in şemasındaki daha ileri şehirleşme aşamalarıyla, özellikle de kent toplumunun ortaya çıkışıyla birlikte değerlendirilebilir. Ancak Lefebvre'in de belirttiği gibi, modern şehirleşme süreci, geleneksel şehir biçimini parçalayarak yeni sorunlar ve çelişkiler yaratmıştır. Bu bağlamda, müşterek mekanların günümüzdeki önemi, tarihi süreçler ve dönüşümler ışığında daha iyi anlaşılabilir.

19. yüzyılın önemli Alman filozofu, “Kapital” kitabının yazarı Karl Marx, müşterekleri toplumsal ilişkilerin ürünü olarak tanımlar. Marx, insanların doğal ihtiyaçlarını karşılamak

için üretim yapmak zorunda olduğunu, ancak bu üretim faaliyetinin bireysel değil, toplumsal bir faaliyet olduğunu belirtir. Bu nedenle, üretim faaliyeti sonucunda ortaya çıkan ürünlerin de müşterek olarak kullanılması gerektiğini savunmaktadır (Marx, 2011).

Marxist düşüncede, müşterekler, özellikle de üretim araçlarına ilişkin müşterekler, sınıf mücadelesi bağlamında önemli bir rol oynar. Kapitalizm gibi sınıflı toplumlarda, üretim araçları belirli bir sınıfın elinde toplanırken, diğer sınıfların müşterek kullanımına kapatılır. Bu nedenle, müştereklerin yeniden kazanılması, sınıf mücadelesinde önemli bir hedef olarak kabul edilir. Marx, bu fikir ile insan toplumunun tarihini, üretim araçlarının gelişimi ve sınıf mücadelesinin dinamiklerine odaklanarak açıklamaya çalışmıştır.

Karl Marx'ın müşterek kavramını geliştirmesi ve 19. yüzyılın sonlarında müşterekler üzerine yazılan eserlerin ortaya çıkması pek çok sosyal kuramcının çalışmalarını da etkilemiştir. Lefebvre'in de benimsediği Marxist perspektifte müşterekler, kapitalizmin yarattığı özel mülkiyetin karşıtı olarak ortaya çıkan ve kolektif kullanımı içeren toplumsal kaynaklar olarak görülür. Dolayısıyla bu anlayışa göre müşterekler, toplumsal eşitliği ve özgürlüğü sağlayan bir araç olarak ele alınmıştır.

Bu dönemde, Fransız düşünür Henri Lefebvre, Fransızca orijinali 1968'de yayımlanan ve 1996 yılında *The Right to the City* başlığıyla İngilizce olarak literatüre katılan kitabında, kent sakinlerinin kendi kentlerini nasıl yönetebileceklerine ve kentin müşterek bir varlık olarak algılanması gerektiğine dair önemli teoriler geliştirmiştir.

Lefebvre, kent sakinlerinin kentle ilgili kararlara katılım hakkına sahip olması gerektiğini ve kentin herkes tarafından yönetilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu dönemde, kolektif karar verme, ortak fayda, müşterek kaynakların kullanılması ve korunması gibi konular, müşterek kavramının temel öğeleri olarak öne çıkmıştır.

David Harvey, müştereklerin politik ekonomi açısından analiz edilmesine ve bu bağlamda kentsel politika ve planlama üzerine odaklanmıştır. Harvey, 1989'da yayınlanan *The Condition of Postmodernity* adlı kitabında, küreselleşmenin kapitalizm üzerindeki etkilerini incelemiş ve kentsel alanın bu süreçteki rolünü vurgulamıştır. Harvey, müşterekleri kapitalizmin üretim sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak ele alır. 2008 yılında yayınlanan *The Right to the City* adlı makalesinde ise Lefebvre'in kavramını alıp çağdaş kapitalist

şehircilik bağlamında yeniden yorumlamıştır. Kentsel müştereklerin yeniden kazanımı ve yönetimi üzerine düşüncelerini paylaşmıştır. Harvey, müşterekleri, kentsel alanın yeniden yapılandırılması ve politik ekonominin analizi açısından ele almıştır. Harvey'e göre, kapitalist sistemin yarattığı kentleşme süreci, özellikle düşük gelirli insanları dışlayarak müşterek mekanların yok olmasına neden olmaktadır.

Diğer yandan İtalyan bir politik ekonomist olan Massimo De Angelis'in de politika ve ekonomi perspektifinden müşterekleri ele alış biçimine değinilebilir. Manchester Üniversitesi'nde sosyal hareketler ve kolektif eylemler profesörü Angelis; müşterekler, özelleştirme karşıtı hareketler, alternatif ekonomik teoriler ve sürdürülebilirlik gibi konularda çalışmaktadır. De Angelis, toplumsal hareketlerin ve alternatif üretim biçimlerinin örgütlenmesindeki rollerine odaklanan bir dizi çalışma yapmıştır. Ayrıca *The Commoner* adlı bir çevrimiçi yayın kuruluşunun da kurucusudur. Müştereklerin kapitalizme karşı bir alternatif olarak sunulabileceğini savunmakta ve müştereklerin demokratik yönetimine vurgu yapmaktadır.

Aynı zamanda, ekonomi alanında da Profesör Elinor Ostrom'un 1990'larda yaptığı çalışmalar, müştereklerin korunması ve yönetimi konusunda önemli bir çıkış açmıştır. Meslek hayatının büyük bir bölümünü müşterekler konusunu inceleyerek geçiren Ostrom ortak alanların da bazı kaideler gerektirdiğine vurgu yapmaktadır (Dellenbaugh, Kip, Bieniok, Müller, ve Schwegmann, 2015). Bu düşüncenin temelinde ortak bir kaynağı yönetebilecek ortak bir yönteme sahip olmadan ona sahip olunamayacağı savunusu yatmaktadır.

Jan Gehl ise, 20. yüzyılın sonlarına doğru, özellikle 1960'lardan bu yana, kentsel planlama ve mimarlık alanında etkili olan Danimarkalı bir mimardır. Gehl, insan merkezli kentsel planlama yaklaşımını benimsemiştir ve kentlerde yaya öncelikli, insan odaklı mekanlar yaratılması gerektiğine inanmaktadır. 1971 yılında yayımlanan *Life Between Buildings* adlı kitabında, kamusal mekanların insanlar için nasıl daha işlevsel ve kullanılabilir hale getirilebileceğini ele almıştır.

Stavros Stavrides, müşterek mekanları mimarlık perspektifinde tanımlayan, müşterek mekanların demokratik bir şekilde tasarlanması ve yönetilmesi gerektiğini savunan bir düşünür olarak bu çalışmanın önemli başvuru kaynaklarından biri olmuştur. Stavrides'in

düşünceleri, doğrudan Marksist düşüncelerle özdeş değildir ve belirli noktalarda Marksist düşünceden ayrılır. Marksist kuramda, müştereklerin öncelikli olarak sınıf mücadelesinin bir parçası olarak ele alınması, kamusal mekanlar üzerinde halkın egemenliği ilkesinin önemli bir yere sahip olması gerektiği savunulur. Bu bağlamda, müştereklerin kamusal mekanlardan ayrılması ve kapitalist sistemin sınıf temelli yapısına karşı mücadele edilmesi vurgulanır.

Stavrides ise müşterek mekanları, insanlar arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi, toplumsal dayanışmanın artırılması ve topluluk bağlarının kuvvetlendirilmesi gibi konuların yanı sıra, mekansal örgütlenmenin ve yönetimin demokratikleştirilmesi için de önemli görür. Bu nedenle, müşterek mekanların tasarım ve yönetiminde topluluk katılımının, yönetim ve karar mekanizmalarının demokratikleştirilmesinin gerekliliğine vurgu yapar. Bu açıdan bakıldığında, Stavrides'in düşünceleri, Marksist düşüncelerin bazı yönleriyle benzerlik gösterse de, tam anlamıyla Marksist düşüncelerle örtüşmez. Stavrides, müşterek mekanların demokratik bir şekilde yönetilmesini ve toplumsal dayanışmayı teşvik etmeyi amaçlar, ancak bunu salt kapitalist sisteme karşı mücadele etme amacıyla değil, öncelikli olarak insanların yaşam kalitesini yükseltmek için yapar (Stavrides, 2016).

Maureen Mary Dellenbaugh-Losse, disiplinler arası bir kentsel araştırmacı ve Berlin Humboldt Üniversitesi'ndeki Georg Simmel Metropolitan Çalışmaları Merkezinde Kentsel Araştırma Grubu'nun kurucu ortağıdır (Dellenbaugh ve diğerleri, 2015: 237). Kentsel politika ve planlamada toplumsal cinsiyet eşitliği, kapsayıcı kamu katılımı, yerel yönetimlerde kamu-sivil iş birliği ve sosyal inovasyon konularında kamu otoriteleri, vakıflar, STK'lar ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlarla birlikte çalışarak on yılı aşkın deneyime sahip, sosyal kapsayıcılık, kamu katılımı ve toplumsal cinsiyet konularına odaklanmaktadır. Bu birikimi doğrultusunda, müşterekler kavramını kentsel bağlamda ele alan ve bu alanı hem kuramsal hem de uygulamalı düzeyde geliştiren önemli katkılar sunmuştur. Son yıllarda, küresel finansal ve politik krizler, özellikle de sert kemer sıkma politikaları sonucunda, devlet ve piyasa dışındaki alternatif ekonomik ve politik modellerin aranışını hızlandırmış; kentsel kaynaklar üzerindeki mücadele doğrudan müşterekler üzerine odaklanan bir sürece evrilmiştir (Dellenbaugh ve diğerleri, 2015: 9). Bu bağlamda, Dellenbaugh ve çalışma arkadaşları, devlet vesayetinin ötesinde katılımcı öz-yönetişim ve insan ihtiyaçlarının karşılanmasında daha fazla adalet vaat eden müşterekler kavramını öne çıkararak, kentsel hareketlerin bu alandaki rolünü irdelemişlerdir. Özellikle sağlık, gıda, barınma ve kamusal alanlar gibi temel ihtiyaç alanlarında ortaya çıkan müşterekleşme

pratiklerinin, neoliberal reformlardan etkilenen kent bölgelerinde nasıl biçimlendiğini analiz etmişlerdir. Dellenbaugh'un bu katkıları, kentlerdeki müşterekleşme süreçlerinin toplumsal adalet ve katılımcılık boyutlarına odaklanarak, alternatif kentsel yönetim modelleri geliştirilmesinde yol gösterici olmaktadır (Dellenbaugh ve diğerleri, 2015: 9).

2.2. Müştereklerin Mekân ve Politika Ekseninde İncelenmesi

2.2.1. Kentsel müşterekler

Müşterekler, başlangıçta doğal kaynakların (su, toprak, otlak vs.) kullanımı, paylaşımı ve yönetimine dayalı olarak "doğal (kırsal) müşterekler" çerçevesinde ele alınmıştır. Zamanla dil, görüşler, simgeler, temaslar ve mekanlar gibi unsurlar üzerinden kentsel müştereklere doğru bir dönüşüm geçirmiştir (Bradley, 2015. akt. Çetin, 2018). Kentsel müşterekler kavramı, bir kentin paylaşılan ve kolektif olarak kullanılan alanları ve kaynaklarına atıfta bulunan bir kavramdır. Bu kavram, 20. yüzyılın sonlarına doğru ve 21. yüzyılın başlarında, kentsel planlama, sosyoloji, coğrafya ve diğer disiplinlerde çalışan bir dizi araştırmacı tarafından geliştirilmiştir.

Müşterekler (*commons*) kavramı, akademik literatürde genellikle üç temel unsur çerçevesinde ele alınmaktadır: ortak kaynaklar, bu kaynakların yönetimini sağlayan kurumsal yapılar ve süreçler, bu kaynakları paylaşan topluluklar (Harvey, 2011 akt. Castillo Ulloa, 2015:130).

Müşterekler, köken itibarıyla sermayenin kademeli olarak ele geçirilme süreçlerinden önce, ortak kullanımda olan doğal kaynaklara atıfta bulunmaktaydı. Dolayısıyla kapitalizm ve özel mülkiyetin yaygınlaşmasından önce, bu kaynakların müşterek bir şekilde yönetildiği ifadesi çıkarılmaktadır (Linebaugh, 2014: 14; Rifkin, 2014: 29, 39). Fakat bu doğal kaynakların yanında kentsel mekânda tespit edilmesi gereken kültürel miras, bilgi, park ve meydanlar, kentsel eşikler gibi kamusal mekanları, yani kollektif yaratıcılığın maddi ve gayrı-maddi ürünlerini de içermektedir. Sermaye, birikim süreçlerini mülksüzleştirme aracılığıyla sürdürülebilir kılmak için müştereklere ihtiyaç duymaktadır (Harvey, 2004). Ortaklaşa sahip olunan ve yönetilen alan ile hizmet mefhumu yani kentsel müşterekler, kâr amacı gütmeyen, toplum odaklı bir yaklaşımla kullanıcıların kontrolünde bulunan kentsel kaynaklar olarak tanımlanabilir. Bu kavram, bir yandan bir kaynağa işaret ederken diğer yandan bu kaynağın

kolektif bir özne tarafından nasıl yönetileceği, paylaşılacağı ve erişilebilir kılınacağı sorunsalını da içerir. Kentsel müşterekler iştirakçilere üretim ve kent kaynakları üzerinde sorumluluk vererek aidiyet hissinin oluşmasını sağlar. Burada iştirakçilerin mülkiyet üzerinden değil aidiyet ve bunun gibi bireyin toplumdaki ihtiyaçları üzerinden hak iddia etme durumu söz konusudur.

Kentsel müştereklerin ilk tanımlarından biri, İtalyan sosyolog ve aktivist Massimo De Angelis tarafından 2001 yılında yapılmıştır. De Angelis, kentsel müşterekleri "kentsel yaşamın üretimini ve yönetimini kolektif olarak paylaşılan kaynaklar üzerinde yürüten ve sürdüren faaliyetler" olarak tanımlamıştır. De Angelis (2007) aynı zamanda müştereklerin yalnızca belirli bir kaynağa veya topluluğa indirgenemeyeceğini, bunların "ortaklaşma" (*commoning*) süreci ile şekillendiğini belirtmektedir. Yani, müştereklerin sürdürülebilirliği, sadece topluluk ve kaynak ilişkisiyle değil, aynı zamanda bu ilişkinin nasıl yönetildiğiyle doğrudan bağlantılıdır (De Angelis, 2007).

Kentsel müştereklerin diğer önemli tanımları arasında, David Harvey'in "şehirselleştirilmiş kamu malları" ve Henri Lefebvre'in "müşterek alanlar" kavramları yer almaktadır. Lefebvre'in 1968'de geliştirdiği "kent hakkı" kavramı, şehirlerin dönüşümünde toplumsal adalet ve haklar üzerine güçlü bir eleştiri sunar. Benzer şekilde Harvey, 2008 yılında bu kavramı neoliberal kentsel dönüşüm süreçlerini eleştirmek için yeniden ele almış ve geliştirmiştir. Harvey müşterekleri, belirli bir toplumsal grubun yaşamını sürdürebilmek için doğal ve sosyal çevresiyle kurduğu dinamik ve değişken ilişkiler bütünü olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşım, müştereklerin durağan değil, sürekli yeniden üretilen yapılar olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca şehirselleştirilmiş kamu mallarını, herkesin eşit şekilde faydalanabildiği, özelleştirilemeyen ve kamusal otorite tarafından korunan kentsel alanlar olarak tanımlamaktadır. Lefebvre ise müşterek alanları, insanların bir araya gelerek kolektif olarak kullanabilecekleri her türlü fiziksel ve sosyal alanlar olarak tanımlamaktadır.

Fransız Marksist filozof ve sosyolog Lefebvre'in, 1960'ların sonlarında "Kent Hakkı"nı yayımlamasını takip eden süreçte Latin Amerika, Avrupa ve ABD'de Lefebvre'in yayınının önemini artıran ve onu kentsel toplumsal hareketlerde temel bir kaynak haline getiren çok sayıda devrimci ayaklanma olmuştur. Temel olarak kitap, şehrin sadece fiziksel bir yer olmadığı, aynı zamanda bir deneyim, bir yaşam biçimi ve kolektif bir bellek olduğu kabulünden hareket etmektedir. Lefebvre'e göre, kent hakkı, kentte yaşayan herkesin, kentin

üretimine, kullanımına ve yönetimine katılma hakkını içeren bir haktır. Kent hakkı, sadece mevcut kent olanaklarından yararlanma hakkı değil, aynı zamanda kentin kendisini yeniden üretme ve dönüştürme hakkını da içermektedir (Lefebvre, 1996).

Müştereklerin yönetimi konusunda da önemli katkılar sunan Elinor Ostrom (1990), ortak kaynak havuzlarının (*common-pool resources*) etkili bir şekilde yönetilebilmesi için sekiz temel tasarım ilkesi geliştirmiştir. Bu ilkelerden ilki, kaynak sınırlarının ve kullanıcı topluluklarının net bir şekilde tanımlanmasını öngörmektedir. Diğer ilkeler ise kullanıcıların katılım hakları, yerel ihtiyaçlara uygun kuralların belirlenmesi, izleme ve yaptırım mekanizmalarının oluşturulması gibi müşterek yönetimi süreçlerine odaklanmaktadır (Ostrom, 1990: 14). Ostrom'un bu yaklaşımı, müştereklerin yalnızca devlet veya piyasa mekanizmalarıyla değil, doğrudan toplulukların kendileri tarafından da sürdürülebilir şekilde yönetilebileceğini göstermektedir.

Bu çerçeve, müştereklerin sadece bir kaynak veya kullanıcı topluluğundan ibaret olmadığını, toplulukların aktif katılımı ve ortak yönetim süreçleri sayesinde varlığını sürdürebildiğini ortaya koymaktadır.

2.2.2. Kamusal alan/ müşterek mekân ayrımı

Neoliberal dünyada müşterekler kamu-özel çatışmasına bir alternatif olarak ortaya çıkar. Müşterek mekân, bireylerin ortak kullanımına açık olan, paylaşılan mekandır. Kamusal alan, genellikle belirli bir otorite tarafından düzenlenen ve kontrollü şekilde sunulan mekanları ifade ederken; müşterek mekân, topluluklar tarafından sahiplenilen ve kolektif şekilde kullanılan bir alandır. Özel ve kamusal alanlardan ayrılan “müşterek mekanlar” kamuya açık olmasına rağmen belirli bir otorite tarafından kontrol edilmemektedir. Bu şekilde kapitalist sisteme hizmet eden hiyerarşik yapılanmanın parçası olmak yerine, kendi öz düzenine sahiptir. Kamusal alanların, genellikle kamu otoritesinin belirlediği kurallar çerçevesinde kullanılan geleneksel işlevlerinin dışına çıkarak yeniden şekillendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen müşterekleşme pratikleri, Lefebvre'in (1996) tanımladığı kent hakkı kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Kent hakkı, Lefebvre'in bakış açısına göre, yalnızca şehir sakinlerinin sahip olduğu haklar toplamından ibaret değil, aynı zamanda kenti bir bütün olarak dönüştürme hakkını da içermektedir. Şehrin kamusal alanları iştirakçilerin dönüşüm amaçlı bir eylemi, etkileşimi sonucunda müşterek mekânı oluşturmaktadır.

Henri Lefebvre kamusal alanı, devlet tarafından kontrol edilen, yasa ve düzenlemelerle yönetilen bir mekân olarak tanımlamaktadır. Ancak aynı zamanda, kamusal alanın insanlar tarafından kullanıldığı ve toplumsal etkileşimlerin gerçekleştiği bir mekân olduğunu ve bu yönleriyle müşterek mekanlarla örtüşebileceğini de belirtmektedir. Fakat işlevleri tanımlı ve erişilebilir mekanlar olmasına rağmen toplumsal ağlarıyla etkileşimini ve sosyal alan olma potansiyellerini kaçırmış “kayıp, göz ardı edilmiş (*lost/neglected space*)” mekanlar olarak tanımlanabilecek kamusal alanlarda bu ayırdı güçlendirmektedir.

Mekânın Üretimi kitabında Lefebvre mekânın stratejik bir konumda olduğundan söz etmiştir (Lefebvre, 2014). Egemen güçler mekânları özneleri kısıtlamak ve kontrol altına almak için kullanabilmektedir. Bu tez çalışması, müşterek mekanların otoriter mekân anlayışından özgür kılınmış mekanlar olduğunu savunmaktadır. Müşterek mekân, gündelik, toplumsal ve siyasi yaşamda karşılaşılabilecek hatta bizzat politik öznesi olunabilecek mekândır.

Dolayısıyla mekân politiktir ve egemen sınıfların mekânı egemen mekânlardır. Bu düsturdan hareketle araştırma çıktıları, egemen mekanların aksine kurumsal olmayan müşterek mekânı, politik özne olarak inşa etme bağlamında önemli bir perspektif sunulabilmektedir. Benzer şekilde, Harvey, kamusal alanı, öncelikle devletin kontrolü altında olan ve sermaye tarafından yönetilen bir alana atfederken, müşterek mekanları, daha demokratik ve kolektif kullanımı teşvik eden alanlar olarak tanımlamaktadır. Dellenbaugh da mimarlık perspektifinde yer alır ve benzer biçimde düşünmektedir. Müşterek mekân, kamusal ve özel alan ikiliğinin ötesinde, hem mekansal hem de sözel olarak farklı bir konumda yer almaktadır. Örnek olarak, mahalleler, kentsel eşikler ve gecekondu alanları gibi topluluk tarafından şekillenen ve sürekli ya da geçici dönüşüm yaşayan mekanlar, kamusal ya da özel alan kavramlarının dışına çıkarak, mekansal deneyim ve kolektivitinin potansiyellerini barındıran alanlardır (Dellenbaugh ve diğerleri, 2015).

Öte yandan Stavrides, kamusal alan ve müşterek mekân arasındaki ayrımı belirginleştiren bir yaklaşım benimsemektedir. Stavrides müşterek mekânla, kamusal (iktidar tarafından tesis edilmiş mekân) ve özel mekândan farklı olarak otoriteye bağlı olmayan, “müşterekler” tarafından inşa edilen mekân teorisini çizmeye çalışmaktadır (Stavrides, 2016). Ona göre, kamusal alan ve müşterek mekân arasındaki farklılıkların belirginleşmesi, bireylerin ve toplumun daha özgür ve eşitlikçi bir şekilde örgütlenmesiyle mümkündür. Stavrides, müşterek mekanların, özellikle kentsel alanlarda toplumsal ilişkilerin yeniden inşasına katkı

sağladığını ve kolektif karar alma süreçlerinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynadığını vurgular. Ayrıca, müşterek mekanların özellikle kamusal mekanların yetersiz kaldığı veya özel mülkiyete sahip oldukları için kamusal mekanların kullanımını sınırlayan durumlarda önemli bir alternatif olabileceğini de belirtir. Bu nedenle, müşterek mekanlar, toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir araç olarak görülmektedir.

Tezin başvurduğu teorisyen ve düşünürlerin ortak olarak, kamusal alan ve müşterek mekân arasındaki ayrımın, mekansal, toplumsal, kültürel ve siyasal faktörlere bağlı olduğunu ve zaman içinde değişebileceğini savunduğu söylenebilir. Aşağıda yer alan çizelgede kamusal mekân ve müşterek mekân arasındaki farklılıklar “mülkiyet- erişilebilirlik”, “yönetim”, “oluşum süreci” çerçevelerinde ele alınmıştır.

Çizelge 2.1. Kamusal mekân ve müşterek mekânın karşılaştırılması

Kamusal Mekan		Müşterek Mekan
Genellikle kamu mülkiyetindedir ve herkesin kullanımına açıktır.	Mülkiyet- Erişilebilirlik	Genellikle ortak mülkiyet altında ve belirli bir grup veya topluluğun kullanımına aittir. Erişilebilirlik alanında Yurttaş kullanımına açıktır.
Kamusal otoriteleri tarafından yönetilir ve denetlenir.	Yönetim	Topluluk tarafından yönetilir ve kararlar topluluk katılımı ile alınır.
Kamusal talepler ve toplumun genel ihtiyaçları göz önünde bulundurularak planlanır ve oluşturulur.	Oluşum Süreci	Topluluk ihtiyaçlarına dayanarak oluşturulur bir gün ortak karar alma ve kaynak paylaşımı temel alınır.

2.2.3. Müşterek mekânın üretimi

Müşterek mekân üretimi, bir grup insanın bir araya gelerek bir mekânı paylaşarak ortak bir amaç için kullanmasıdır. Bu mekanlar genellikle sosyal, kültürel, ekonomik veya politik nedenlerle kullanılabilir. Bu tür mekanlar, insanların bir arada yaşama ve çalışma şekillerini değiştirebilir ve yeni makansallıklar oluşturabilir. Bu bağlamda, müşterek mekân, insanların dahil oldukları toplulukları yansıtan ve destekleyen bir alan yaratma çabası ile şekillenen ortak yaşam alanlarıdır (Stavrides, 2016). Mekân, yalnızca var olunan bir alan olmanın ötesinde, toplumsal ilişkiler ağının bir parçası olarak şekillenir. Geçmişin izlerini taşıyan, toplumsal belleği ve tarihsel bağlamı içerisinde barındıran aynı zamanda insan deneyimiyle sürekli etkileşim içinde olan bir oluşumdur mekân. Müşterek mekân, yalnızca aynı ideolojiyi benimseyen gruplar tarafından inşa edilen bir alan olmanın ötesinde, farklılıkların bir arada var olabileceği bir zemin oluşturur. Müşterekleşme, toplumda eşitlikçi yapıları teşvik eden ve sürekli olarak genişleyen bir örgütlenme biçimi olarak da tanımlanabilir.

Mekân aracılığıyla müşterekler nasıl üretilebiliyorsa müştereklerle de bir mekân üretilebilir; dolayısıyla müştereklerin bir mekân siyaseti olduğu söylenebilir.

Lefebvre'in "mekânın toplumsal ürünü" kuramı, kentsel gelişimin mekânsal ve toplumsal boyutları arasındaki ilişkisini vurgular. Bu kurama göre, kentsel gelişme, esasen toplumsal ve bireysel deneyimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkar dolayısıyla bu bağlamda "mekân" sadece bir ortam değil, aynı zamanda çok yönlü insan eylemlerinin de bir ürünüdür. Lefebvre'in bu görüşü, mekânın yalnızca fiziksel bir ortam olmadığını, ayrıca toplumsal etkileşimlerin, kültürel bağlamların ve tarihsel süreçlerin şekillendirdiği bir olgu olduğunu ileri sürer (Carp, 1999). Dolayısıyla müşterekler toplumsal ilişkileri yeniden icat ederler.

Müşterekler, bir kaynak olarak değil, bir süreç olarak değerlendirilmelidir; bu süreç, belirli bir topluluğun üyelerinin birbirleriyle paylaşılan sorumluluklarla şekillenen bir sosyal ilişkiler ağıdır. İnsan eylemine dayalıdır; bu nedenle mekânsallığı üreten toplumsal ilişkilerin anlaşılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla müşterekler olarak mekânın da, mülkiyetin kendisine meydan okuma potansiyeline sahip toplumsal ilişkiler bütünü olduğu söylenebilir.

Müşterek mekânda kamusal alanın dayattığı rollere yer verilmez; iştirakçiler paylaşım esasıyla her türlü görevi üstlenebilir. Müşterek mekân kamusal mekânın kullanım değeri üzerinden sahiplenilmesi, özelleştirmeye karşı “kamusallaştırmanın”, metalaştırmaya karşı “kollektif” kullanımın savunulmasıdır. Kapitalist sistemde toplumsal dinamiklere sahip müşterek mekanlar bu dinamiklerle kamusal alanlar gibi metalaşmaktan kurtulabilirler.

Yerleşilmiş mekânın aksine müşterek mekân yeni bir biçimde kullanım barınma ve yaşayış imkânı sunmaktadır. Harvey (2008:196) “kollektif olarak kentlerimizi üretirken, kollektif olarak kendimizi de üretiriz” söyleminde yeni, umut dolu yaşamın potansiyellerinden bahseder. Ayrıca “kentlerin nasıl olması gerektiğine dair projelerimiz insan olanaklarına, kim olmak istediğimize ya da kim olmak istemediğimize dair projelerdir aslında” diyerek mekânın barındırdığı potansiyellere geniş bir perspektif sunmaktadır (Harvey, 2008: 196). Bu yeni minval, paylaşım aracılığında oluşan müşterek mekân vesilesiyle ortaya çıkmaktadır.

Henri Lefebvre'in 'Mekânın Üretimi' adlı eserinde vurguladığı gibi (2014; 85), her mekân, onu sahiplenmeye çalışan bireysel ve kolektif öznelardan önce gelir. Bu öncüllük, müşterek mekanların katılımcı tasarım süreçleriyle üretildiği bağlamı anlamak için kritik bir öneme sahiptir. Katılımcılar, boş bir alanda değil, önceden var olan, fiziksel ve sosyal katmanlara sahip mekanlarda eylemlerini gerçekleştirirler. Lefebvre'in “engel olarak, dirençli bir nesneleşme” olarak tanımladığı bu mekanlar, bazen dönüştürölmeleri zorlu kılabilmektedir. Ancak katılımcı tasarım, tam da bu direnci kırmak ve mekânın kullanımını, anlamını ve toplumsal etkileşimini yeniden şekillendirmek amacıyla ortaya çıkmaktadır. Lefebvre'in işaret ettiğı gibi, mekân sadece fiziksel bir varlık değil, aynı zamanda kolektif ve bireysel kullanımlara, anlam belirtici pratiklere ve toplumsal edimlere ev sahipliğı yapmaktadır. Bu nedenle, müşterek mekanların katılımcı yöntemlerle üretilmesi, hem mevcut mekânın sunduğı olanakları ve kısıtlamaları dikkate almayı hem de toplulukların bu mekânı kendi ihtiyaçları ve arzuları doğrultusunda dönüştürme arzusunu yansıtmayı gerektirir.

2.3. Katılımcı Tasarım Modelinin Müşterek Mekân Pratiklerindeki Rolü ve Katkısı

Alternatif tasarım modelleri, müşterek mekanların üretim sürecinde, geleneksel, uzman odaklı yaklaşımların ötesine geçerek, iştirakçilerin aktif rol almasını temel bir prensip olarak benimser. Lefebvre, şehircilik pratiğinin sadece teknik bir uygulama olmaktan çıkıp, toplumun bütününe ilgilendiren bir "toplumsal pratik" haline gelmesi gerektiğini vurgular (Lefebvre, 2018: 57). Bu perspektiften bakıldığında, müşterek mekanların tasarımı ve üretimi, sadece mimarların veya planlamacıların değil, aynı zamanda bu mekanları kullanacak olan toplulukların ve bireylerin de katılımıyla şekillenmelidir. Bu yaklaşım, Lefebvre'in işaret ettiğı gibi, "kullanımın ve kullanıcıların sorgulanması" gerekliliğini ön plana çıkararak, mekanların gerçek ihtiyaçlara ve beklentilere uygun olarak tasarlanmasına olanak tanır.

Müştereklerin iştirakçilerle birlikte üretim süreci, Lefebvre'in şehrin sosyal aktörlerin bir ürünü olduğı yönündeki görüşüyle de örtüşmektedir (Lefebvre, 2018: 66). Müşterek bir mekânın ortaya çıkması ve sürdürülebilirliğı, bu mekânı oluşturan ve kullanan topluluğun düzenli etkileşimleri, ortak kararları ve paylaşılan anlayışları sayesinde mümkün olur. Lefebvre'in bir yapıtın (bu bağlamda müşterek mekânın) varlığı için gerekli gördüğü düzenli eylemler dizisi ve ortak kodlar, iştirakçilerin tasarım sürecindeki aktif katılımıyla hayata

geçirilir. Bu katılım, mekânın sadece fiziksel özelliklerini değil, aynı zamanda mekânı kullanan topluluğun sosyal dinamiklerini ve kimliğini de şekillendirir.

Lefebvre'in (2018) vurguladığı gibi, bir "yapıt"ın oluşumu için somut bir mekân, şekillendirilecek kaynaklar ve pratik-duyusal bir gerçeklik gereklidir (Lefebvre, 2018: 66). Müşterek mekanların iştirakçilerle birlikte üretim sürecinde, bu somut unsurlar, kullanıcıların deneyimleri ve geri bildirimleri doğrultusunda şekillenir. Katılımcı tasarım, mekânın sadece estetik veya fonksiyonel gereksinimlerini değil, aynı zamanda kullanıcıların mekânı nasıl deneyimlediğini ve anlamlandırdığını da dikkate alır. Bu sayede, müşterek mekanlar, Lefebvre'in (2018: 66) belirttiği gibi, toplumsal ilişkilerin duyusal deneyimler aracılığıyla kurulduğu ve geliştiği canlı ve anlamlı alanlara dönüşür.

Lefebvre, şehri tarihsel ve toplumsal aktörlerin bir ürünü olarak ele alındığında, eylemler ve sonuçlar, gruplar ve onların ortaya koydukları arasındaki ilişkiye dikkat çekmenin önemini vurgulamaktadır (Lefebvre, 2018: 66). Bu bakış açısı, müşterek mekanların oluşum sürecini anlamak için de değerli bir çerçeve sunmaktadır. Müşterekler, sadece fiziksel mekanlar olarak değil, aynı zamanda bu mekanları yaratan, kullanan ve dönüştüren toplulukların eylemleri, kararları ve tutumları aracılığıyla şekillenir. Müşterek bir mekânın varlığı, bu mekânı oluşturan ve sürdüren aktörlerin düzenli etkileşimleri, paylaşılan normları ve iletişim kodları olmadan düşünülemez. Tıpkı Lefebvre'in belirttiği gibi, müştereklerin oluşumu da somut bir mekâna, şekillendirilecek kaynaklara ve kullanıcıların pratik deneyimlerine dayanır. Bu mekanlardaki toplumsal ilişkiler, duyusal deneyimler aracılığıyla kurulur ve gelişir; bu da müştereklerin sadece soyut kavramlar olmadığını, aynı zamanda insanların etkileşimde bulunduğu, deneyimlediği ve anlamlandırdığı somut gerçeklikler olduğunu gösterir. Bu bağlamda, müşterek mekanların üretimi ve sürdürülebilirliği, hem fiziksel unsurların varlığına hem de bu unsurları anlamlandıran ve kullanan toplulukların aktif katılımına bağlıdır.

Bu bölüm tez kapsamında işlenen bir yöntem olan katılımcı tasarım aracılığıyla müşterekleşme pratiklerine bir girizgâh niteliğindedir. Müşterek mekânın üretimi, paylaşım, işbirliği ve katılım temelinde gerçekleştirilen bir tasarım sürecini ifade eder. Toplumdaki iştirakçilerle oluşturulan müşterek mekanlar, genellikle katılımcı tasarım süreçleri ile oluşturulan ve toplulukların ihtiyaçlarına uygun olarak şekillenen mekanlar olarak

tanımlanabilir. Geleneksel tasarım süreçlerinden farklı olarak, bu modelde müşterekler veya iştirakçilerin aktif katılımı ve fikirleri temel alınmaktadır.

Sherry R. Arnstein, Giancarlo de Carlo, Tom Angotti gibi pek çok mimar, kent plancısı ve kuramcının katkıları ile katılımcılık kavramı mimarlık ve şehircilik literatürüne katılmıştır. İtalyan bir mimar ve kentsel planlamacı, akademisyen ve eğitimci Giancarlo de Carlo'nun (1919-2005) çalışmaları, katılımcı tasarım ve toplum katılımı konularında alanda öncü olarak kabul edilmektedir. 1970'lerin başında Carlo, kullanıcı ve tasarımcı arasındaki sınırların ortadan kaldırılması gerektiğine dair derin bir dönüşüm fikrini öne sürmüştür. De Carlo'nun toplumsal odaklı yaklaşımında, kentsel uygulamalarda bireysel kullanıcı, bağımsız bir katılımcıya dönüşür; akabinde kullanıcıların kentsel mekâna dair talepleri ve gereksinimleri, geleneksel yetkin otoriteleri (mimar veya planlamacı) reddeder ya da onların yerini alır. Onun yaklaşımı, geleneksel mimarlık anlayışından farklı olarak, tasarım sürecinin paydaşların katılımını içermesine ve insanların bulundukları yerdeki dönüşümün hem düşünsel hem yapım süreçlerine aktif olarak dahil olmasına odaklanır.

Dolayısıyla katılımcılığın müşterekleşme pratikleri ile doğrudan ilişkililmesi gelişen kentlerde toplumsal mekân üretiminin doğal bir sonucudur. Katılımcı tasarım farklı görüşleri göz önünde bulundurmak ve ideal çözümü ortaya koymak için bir platform sağlar. Bu yaklaşım, müşterekleri oluşturan farklı dinamikler gibi toplumun farklı kesimlerinin ve kültürel değerlerin gözetilmesini ve çeşitliliğin kabul edilmesini gerektirir.

2.3.1. Katılımcı tasarım: Teorik çerçeve ve tarihsel bağlam

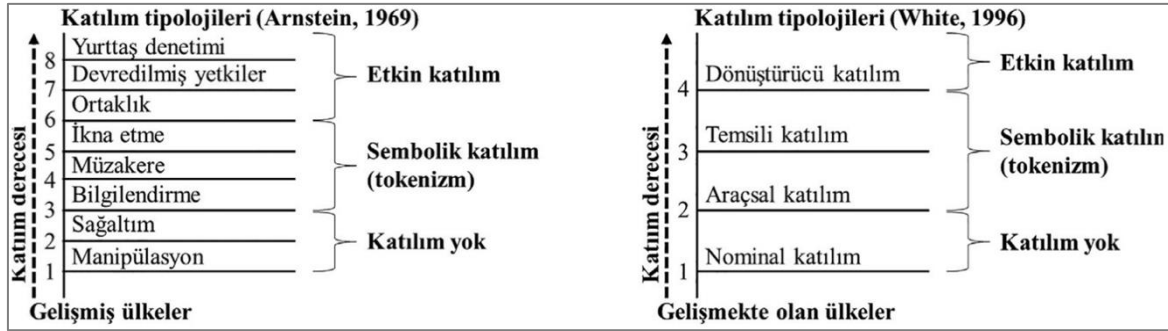
Katılım tartışmaları, dokunulmaz, devredilemez haklar ve özgürlükler temelinde ele alınabilir ve bu bağlamda kavramın tarihsel gelişimine ışık tutmak amacıyla 1215 tarihli Magna Carta Bildirgesi ile 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, önemli referans noktaları olarak değerlendirilebilir (Ökten ve diğerleri, 2013). Bu referans noktası, Lefebvre ve Harvey'nin "kent hakkı" kavramını temellendiren bir çerçeve sunmakta ve kavramın kapsamını genişletmek için önemli bir dayanak oluşturmaktadır. Lefebvre (2002), "kentsel hak" kavramını, kentin ekonomik, sosyal ve politik ilişkilerinin yeniden yapılandırılması olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, bir kentsel hak olan 'katılım' kavramı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen ve liberal demokrasinin temsil krizine bir alternatif olarak önerilen yönetim uygulamaları ile ilişkilendirilmiştir (Ökten ve diğerleri,

2013). Bu özellikleriyle katılım, kent ölçeğinde yurttaşların kentsel kaynaklara erişimini sağlamayı, planlama süreçlerine aktif katılım göstermesini ve bu süreçlerde belirleyici bir rol üstlenmesini ifade etmektedir. Bu paralelde, katılımcı tasarım, paydaşların ve diğer kullanıcıların tasarım prosesinde etkin bir şekilde görev aldığı, karar verme odaklı bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır.

Katılımcı tasarım modelinin kökenleri, 1960'ların toplumsal hareketlerine dayanmaktadır. Bu dönemde, demokratikleşme ve sosyal eşitlik talebi, farklı disiplinlerde etkisini göstermiştir. Mimarlık ve şehir planlama alanında bu talepler, bireylerin ve toplulukların kendi yaşam alanları üzerinde karar alma süreçlerine katılmasını savunan yaklaşımları beraberinde getirmiştir (Arnstein, 1969). Özellikle Sherry Arnstein'in "Katılım Merdiveni" modeli, kullanıcı katılımını yetersiz bilgilendirmeden tam kontrol ve yönetime kadar farklı seviyelerde ele alarak, bu süreçteki eşitsizlikleri görünür hale getirmiştir. Bu model, katılım kavramının kuramsal çerçevesini oluşturmak açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Arnstein'in 1969 tarihli makalesi "Katılım Basamakları: Yurttaşların Gücü" (*A Ladder of Citizen Participation*) literatüre önemli bir katkı sağlamıştır. Arnstein (1969: 176), katılımı, "bilginin paylaşımı, hedef ve politikaların belirlenmesi, vergi gelirlerinin tahsisi, programların yürütülmesi ve anlaşmalar ile patronaj ilişkileri gibi faydaların dağıtım konularında dezavantajlı bireylerin bu süreçlere dahil edilmesini sağlayan bir strateji" olarak tanımlamaktadır. Arnstein'in "Katılım Basamakları" modeli, vatandaşların katılımının sadece sembolik bir paydaşlık düzeyinde kalmayıp, gerçek ve etkili bir güce dönüşebileceğini vurgulamaktadır. Makalede önerilen model, vatandaş katılımını sekiz basamağa ayırmaktadır.

Bunlar: manipülasyon, sağaltım, bilgilendirme, müzakere, ikna etme, işbirliği, yetki devri, yurttaş kontrolü olarak sıralanabilir ve her bir basamak, katılımın hiç gerçekleşmediği durumlardan başlayarak, vatandaş kontrolüne kadar uzanan bir kademelendirme içinde belirli bir katılım seviyesini ifade etmektedir.



Şekil 2.1. Katılım tipolojileri (Arnstein, 1969. akt. Oskay ve Barkul, 2022)

John Habraken, katılımcı tasarım modeline yaptığı katkılarla bu alandaki en önemli isimlerden biri olarak öne çıkmıştır. 1961 yılında yayımladığı *Supports: An Alternative to Mass Housing* adlı eseri, kullanıcıların tasarım sürecindeki rolünü yeniden tanımlayan bir model sunmuştur. Habraken'in geliştirdiği "support" (destek) ve "infill" (doldurma) yaklaşımı, konut tasarımında esneklik ve bireysel katılımı temel almıştır. Bu modele göre, bina iskeleti (support), uzun vadeli dayanıklılığı ve toplumsal ihtiyaçları karşılayacak şekilde tasarımcılar tarafından oluşturulurken, iç mekân düzenlemeleri (infill) kullanıcıların tercihlerine bırakılmaktadır (Habraken, 1972). Bu yaklaşım, hem bireysel özgürlüklerin hem de topluluk ihtiyaçlarının dengelendiği bir model sunarak, katılımcı tasarımın kuramsal altyapısını güçlendirmiştir.

1970'ler ve 1980'lerde katılımcı tasarım, özellikle Lucien Kroll ve John F. C. Turner gibi isimlerin çalışmaları ile pratiğe dökülmüştür. Lucien Kroll, Fransa'da gerçekleştirdiği öğrenci yurdu projelerinde kullanıcıların aktif katılımını teşvik ederek, tasarım sürecini toplulukların ihtiyaçlarına göre şekillendirmiştir (Kroll, 1986). Benzer şekilde, Turner, özellikle yoksul bölgelerdeki toplulukların konut projelerinde karar alıcı olarak yer almasını savunmuş ve bu durumun yaşam kalitesini artırdığına dikkat çekmiştir (Turner, 1976). Bu dönem, katılımcı tasarım modelinin teoriden pratiğe geçiş yaptığı bir süreç olarak değerlendirilebilir.

Ortak mekânsal pratiklerin temelinde, Habermas'ın "Komüne ait olup da ortaklaşa işlenip kullanılan toprak kamusaldır" şeklindeki vurgusunun altını çizdiği kamusal alan fikri yatar (Habermas, 2003). Bu bağlamda, katılımcı tasarım süreçleri, demokratik katılımın mekânsal olarak somutlaştığı alanlar yaratmak için etkili bir yöntemdir.

Katılımcı yaklaşım, 2010'lu yıllarda dünya çapında çeşitli ülkelerdeki var olan pratiklere yönelik eleştiriler doğrultusunda ortaya çıkan demokrasi hareketleriyle yeniden ön plana çıkmıştır. Ancak günümüzde, katılımın yer aldığı zemin, artık kamusal müşterek alanlardır. Günümüzde yurttaşların planlama ve karar verme süreçlerine doğrudan katılımının, demokrasiyi pekiştirdiği, eylem programları, plan ve projelerin etkinliğini arttırdığına dair görüşler zamanla yaygın bir biçimde kabul görmeye başlamıştır (Ataöv, 2013; Bailey, 2010; Henderson, 2005).

Katılımcı topluluğun kimlerden oluştuğu ve kimlerin ortaklaşa bir yaşam sürmeyi ve kolektif üretimi seçtiği bilinmezi, müşterekleşme pratiği bağlamında kayda değer ve aynı zamanda problematik bir meseledir (Tan, 2017). Toplumsal düzeyde yurttaş katılımı, öncelikle devlet, vatandaş ve uygulayıcı arasındaki zayıflamış ya da hiç var olmamış ilişkiyi yeniden inşa eder. Katılımın temelinde iletişim yer alır; vatandaş, kendisini ilgilendiren konularda bilgi alışverişinde bulunabilme fırsatını katılım sayesinde elde eder. Katılım süreci, aktörler arasındaki bilgi akışını daha etkin ve verimli hale getirir (Hamdi, 1991. akt. Sander, A., 2009).

Murray Bookchin (1999), Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü adlı eserinde, "Kentsiz Kentleşme" başlığı altında, yurttaşlığı, doğal bir eko-topluluğun oluşumunda canlılar arası görev dağılımının toplumsal karşılığı olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, yurttaşlığın sadece bir özne tanımı olmadığını, bir süreç olduğunu ve bu sürecin insanları, kendi topluluklarını yöneten etkin katılımcılara dönüştüren "toplumsal oluşum" ve "öz oluşum" süreçlerini içerdiğini ifade etmektedir (Bookchin, 1999).

Birbirinden farklı katılımcı yurttaşlar bir bakıma farklı kültürler, farklı mekansallıkların oluşmasına olanak vermektedir. Müşterekler de benzerliklerden ziyade farklılıklardan beslenmekte farklılıkları kucaklamaktadır. Dolayısıyla katılımcı pratikler müşterek mekânın oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır.

2.3.2. Bir katılımcı tasarım sahası olarak: “Kayıp mekân”

Kentsel tasarımın önemli isimlerinden biri olan Roger Trancik, *Finding Lost Space: Theories of Urban Design* adlı çalışmasında modern şehircilik uygulamalarının sonucunda ortaya çıkan işlevsiz, bütünlükten kopmuş ve çoğunlukla göz ardı edilmiş mekânları “kayıp

mekân” (*lost space*) olarak tanımlamaktadır (Trancik, 1986). Trancik’e göre bu mekânlar, fiziksel olarak varlıklarını sürdürmelerine rağmen, toplumsal kullanım değeri ve mekânsal işlevsellik açısından kopukluk yaşamaktadır. Kentsel dokunun içinde araya sıkışmış, terkedilmiş ya da kullanılamaz hale gelmiş bu alanlar, çevreleriyle anlamlı bir ilişki kuramayan, görsel ve işlevsel açıdan bütünlükten uzak alanlar olarak değerlendirilir. Trancik’in yaklaşımında “kayıp mekân”, yalnızca fiziksel boşluk olarak değil, aynı zamanda bir sosyal ve kültürel kopuşun yansıması olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu mekânlar kent yaşamında bir tür “boşluk” üretmekte ve kamusal işlevlerden uzaklaştıkça hem sosyal bağları zayıflatmakta hem de kentsel hafızanın silinmesine neden olmaktadır. Bu yönüyle kayıp mekânlar, hem mekânsal hem de toplumsal düzeyde iyileştirme ve dönüştürme potansiyeli taşıyan müdahale alanlarıdır.

Trancik, bu tür alanların yeniden işlevlendirilmesi sürecinde katılımcı tasarımın merkezi bir rol üstlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Zira kayıp mekânların yalnızca fiziksel iyileştirme yoluyla değil, toplulukların aktif katılımıyla yeniden kazanılması, bu alanların uzun vadeli sürdürülebilirliğini de garanti altına almaktadır (Trancik, 1986). Katılımcı tasarım, bu süreçte mekânın kullanıcıları ile birlikte tasarlanmasını, böylece mekânın yeni işlevlerinin yerel ihtiyaçlara, arzulara ve kültürel değerlere göre şekillendirilmesini mümkün kılmaktadır (Sanoff, 2000; Hou, 2010).

Kayıp mekânlar, özellikle atıl kamusal alanlar açısından değerlendirildiğinde, kentsel dönüşüm projeleri içerisinde sıklıkla göz ardı edilen, ancak önemli sosyal, kültürel ve ekonomik potansiyeller barındıran alanlar olarak öne çıkmaktadır. Bu mekânlar; zamanla işlevini kaybetmiş, terk edilmiş ya da unutulmuş olsalar da, kolektif bellek içinde hâlen bir anlam taşıyabilmekte ve bu yönleriyle yeniden işlev kazandırılmaya açık sahalar olarak görülebilmektedir. Ancak bu yeniden işlevlendirme sürecinin başarılı olabilmesi, yalnızca fiziksel dönüşüme değil, aynı zamanda kullanıcıların sürece katılımına da bağlıdır. Bu doğrultuda, katılımcı tasarım yaklaşımı, kayıp mekânların geri kazanılmasında yalnızca bir araç değil, aynı zamanda toplumsal aidiyetin yeniden inşasında bir yöntemsel çerçeve olarak işlev görür (Lydon ve Garcia, 2015).

Önerilen bu yaklaşım, mekânsal çözümlemenin yanı sıra sosyal etkileşimlerin yeniden inşasını da içermekte; böylelikle hem fiziksel bütünlük hem de toplumsal bağ yeniden örülmektedir. Bu çerçevede, kayıp mekânların katılımcı yöntemlerle değerlendirilmesi;

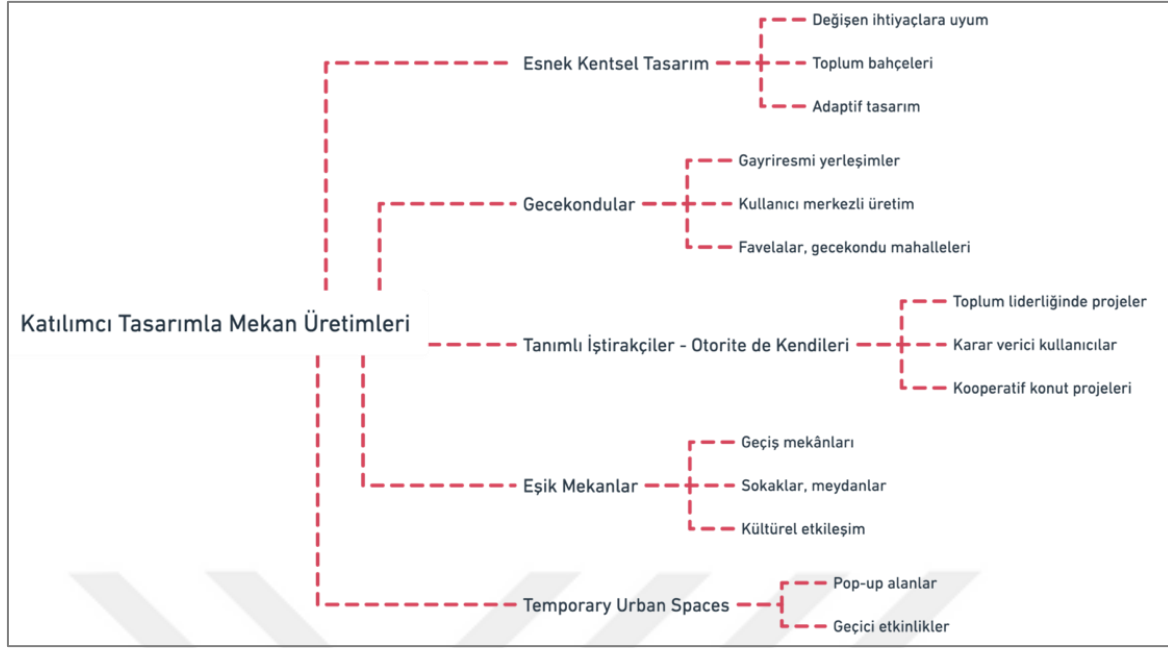
topluluk kimliğini pekiştiren, mekâna sahiplenmeyi ve kolektif sorumluluğu teşvik eden, dolayısıyla da sürdürülebilir kentsel yaşamı destekleyen bir zemin yaratmaktadır.

2.4. Müşterek Mekân Yaratımında Katılımcı Yaklaşımlar: Örnek Vaka İncelemeleri

Kamusal alanların atıl kalması ve mimari yapıların işlevini yitirmesiyle birlikte, katılımcı tasarım pratikleri ve müşterekleşme kavramları giderek önem kazanmaktadır. Kayıp mekânların yeniden canlandırılması, sadece fiziksel mekânın kullanımını artırmak ile kalmayıp aynı zamanda toplulukların bir araya gelmesini, etkileşimini ve dayanışmasını da teşvik etmektedir. Bu noktada, müşterek mekanlar kavramı önem kazanır ve bu mekanların iştirakçiler ile birlikte müşterek hale getirilmesi, katılımcı tasarım pratikleri aracılığıyla mümkün olur.

Katılımcı tasarım pratikleri, iştirakçilerin, toplulukların ve diğer paydaşların tasarım sürecine katılmasını ve mekanların tasarımı ve yönetiminde aktif rol almasını sağlar. Kamusal alanların atıl kalmış ve işlevsiz hale gelmiş olması, toplumsal katılımı azaltırken, kamusal alanların müşterekleştirilmesi ise toplumun bu alanlara olan erişimini ve kullanımını arttırmaktadır.

Katılımcı yaklaşım, mekanların yalnızca fiziksel niteliklerini değil, bununla birlikte sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamlarını da göz önünde bulundurur. Atıl alanlar ve göz ardı edilmiş mekanlar, sosyal etkileşimi teşvik eden, toplumun kolektif belleğini yansıtan değerli kaynaklar olarak ele alındığında yurttaşların katılımcı olduğu süreçlerle müştereklerin kendisini üreterek, bu mekanlar yeniden canlandırılabilir ve kaybedilen sosyal potansiyelleri geri kazanılabilir.



Şekil 2.2. Potansiyel mekanların kategorizasyonu (Gürer, 2014; Haydn ve Temel, 2006; Stavrides, 2010; Taş ve Lightfoot, 2005)

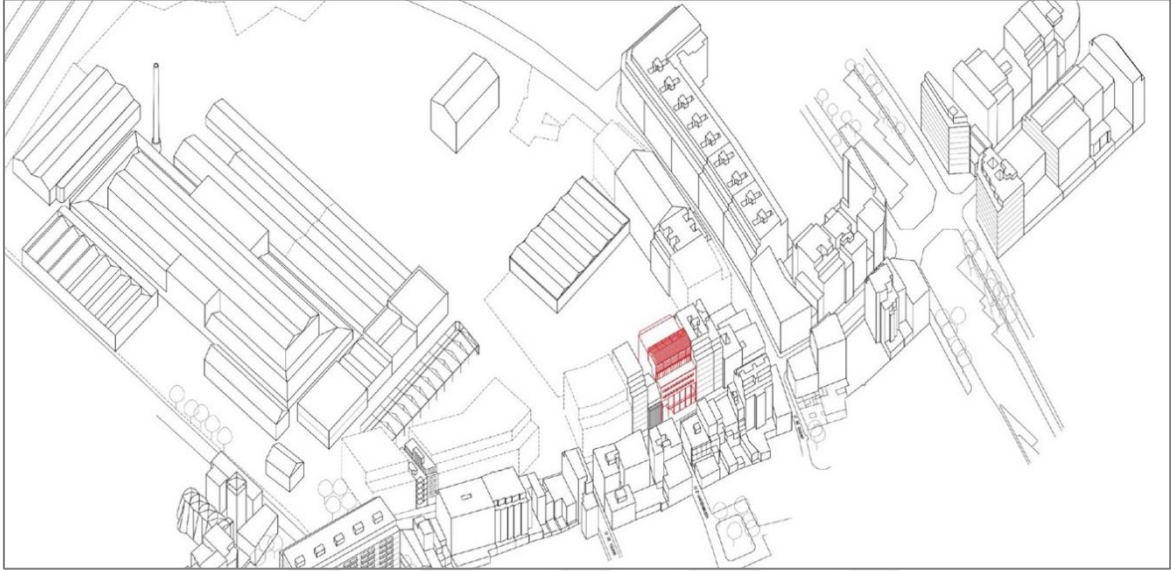
Yukarıda yer alan kavramsal harita, katılımcı tasarım ve ortak alanların müşterek mekân üretim süreçleri içinde nasıl etkileşime girdiğini incelemekte ve bu yaklaşımların ihmal edilmiş alanların kapsamını gösteren somut örnekler sunmaktadır.

Bu bağlamda, katılımcı tasarım ve ortak kullanım kavramlarının, az kullanılan kamusal alanların canlandırılmasında kritik bir rol oynadığı kabul edilmektedir. Bu kavramlar, toplulukların aktif katılımını teşvik ederek kamusal alanların işlevsizliğinden kaynaklanan sosyal parçalanma ve izolasyonu ele almaya hizmet eder. Katılımcı tasarımın yalnızca alanların fiziksel özelliklerini yeniden şekillendirmekle kalmayıp aynı zamanda bu alanların topluluğun ihtiyaçlarına göre sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamlarda nasıl kullanılacağını tanımladığı anlaşılmaktadır.

2.4.1. Lacol mimarlık kooperatifi, La Borda, Barselona

Lacol mimarlık kooperatifi, kullanıcıların kolektif bir yapı aracılığıyla örgütlenerek, spekülasyon olmayan ve kullanım değerine odaklanan nitelikli konutlara erişimini sağlamayı amaçlayan bir girişimdir. Proje, Bordeta mahallesinin tarihi parselinde, Can Batlló sanayi bölgesine komşu bir konumda yer almakta olup, belediye meclisi tarafından 75 yıllığına tahsis edilen bir arsa üzerinde geliştirilmektedir (URL-3). La Borda konut kooperatifi fikri,

2012 yılında, Sants mahallesinde bulunan Can Batlló topluluğunun, bölgedeki sanayi alanlarını mahalle ve kooperatif yapısıyla yeniden işlevlendirme sürecinde desteklediği projelerden biri olarak ortaya çıkmıştır.



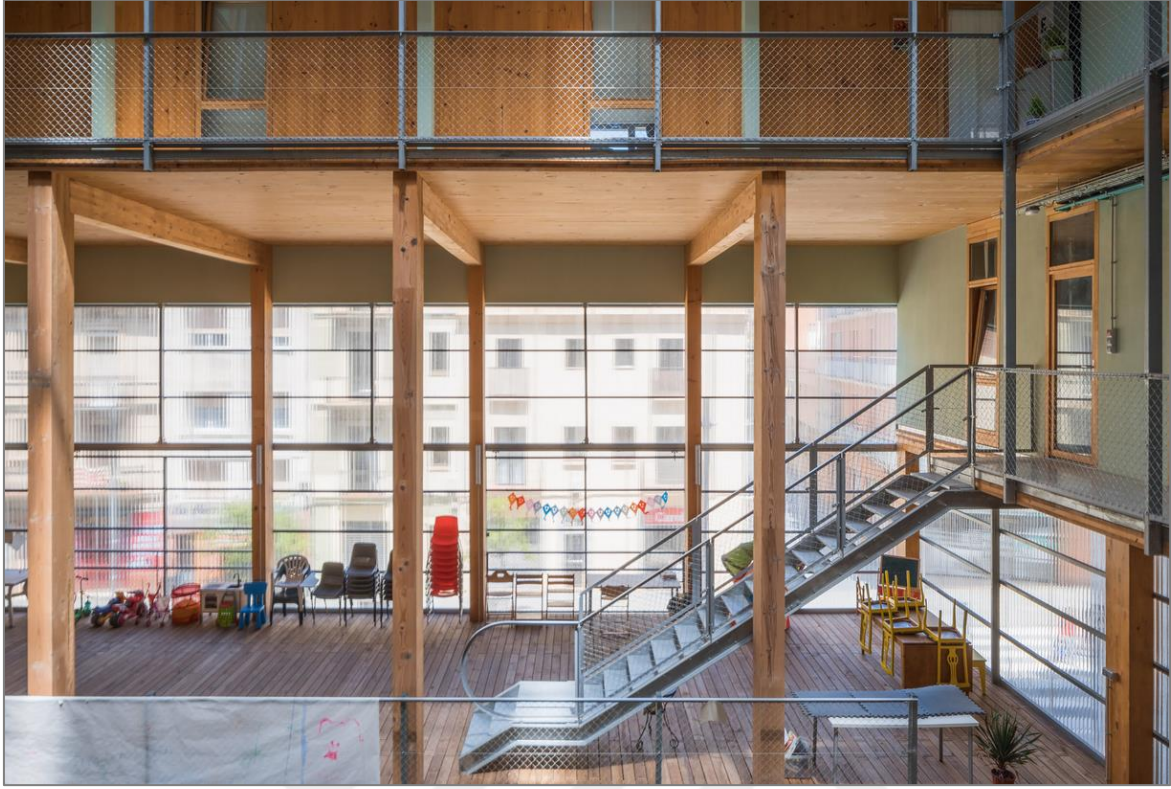
Resim 2.1. La Borda vaziyet perspektif görseli (URL-4)

Bu topluluk, mülkiyet yerine kullanım hakkına dayalı bir konut modeli geliştirme fikrini benimseyerek bir kooperatif yapısı oluşturmuştur. Barselona'daki konut krizine alternatif bir model geliştirme motivasyonu ile hareket eden Lacol mimarlık kooperatifi de projenin ilk aşamalarından itibaren sürece dahil olmuştur. Bu yaklaşım, konut üretiminde katılımcılığı esas alarak, kullanıcıların süreç boyunca aktif rol almasını mümkün kılan bir yapı oluşturmuştur (URL-5). Bu çerçevede La Borda, geleneksel kamu ve özel sektör konut üretim süreçlerine alternatif bir model geliştirmiştir. Kamu sektöründe karşılaşılan belirsizlikler ve özel sektör tarafından dayatılan piyasa dinamikleri yerine, dayanışma esasına dayalı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu modelin temel bileşenleri; kendi reklamını yapma, kullanım hakkı, topluluk yaşamı, sürdürülebilirlik ve ekonomik erişilebilirlik olarak tanımlanmıştır (URL-5).



Resim 2.2. La Borda ön cephe (URL-4)

Sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda, inşaat ve kullanım süreçlerinde çevresel etkileri en aza indirirken, enerji tüketiminin azaltılması hedeflenmiştir. Yapının genel maliyetlerini düşürerek konut erişilebilirliğini artırmak ve enerji yoksulluğunu önlemek temel öncelikler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, enerji, su, malzeme ve atık yönetimi gibi çevresel faktörlerin ilk talebi en aza indirilmekte, özellikle enerji verimliliği açısından pasif stratejilere öncelik verilmektedir (URL-3). Bunun yanı sıra, projenin tasarım aşamasında sürdürülebilir ulaşımı teşvik etmek amacıyla, yer altı otoparkı inşa edilmemiş ve bu sayede karbon emisyonları önemli ölçüde azaltılmıştır. Kullanıcıların ortak alanlara yönlendirilmesi ve yüzey alanlarının optimize edilmesi de genel kaynak tüketimini minimize eden bir strateji olarak uygulanmıştır (URL-5).



Resim 2.3. La Borda iç mekân (URL-4)

La Borda'nın konut modeli, özel mülkiyete dayalı geleneksel yaklaşımlardan farklı olarak, kullanıcıların konutları üzerinde kullanım hakkına sahip olduğu kolektif bir mülkiyet yapısı sunmaktadır. Bu model, konutun yalnızca kullanım değeri üzerinden değerlendirilmesini sağlarken, spekülasyon piyasası mekanizmalarına karşı bir alternatif oluşturmaktadır. Bu çerçevede, yapının mekânsal kurgusu da esnek ve uyarlanabilir olacak şekilde tasarlanmıştır; değişen ihtiyaçlara yanıt verebilecek açık bir altyapı oluşturulmuştur (URL-5).

Projede, bireysel konut birimlerinin yanı sıra, kullanıcıların ortaklaşa kullanabileceği sosyal alanlara geniş yer verilmiştir. Geleneksel konut bloklarında genellikle yüzeyin %10'u ortak alanlara ayrılırken, La Borda'da bu oran %25'e çıkarılmıştır. Bu durum, günlük yaşamda kullanıcıların bir araya gelmesini teşvik eden mekânsal düzenlemeleri mümkün kılmıştır (URL-5). Proje kapsamında, 40, 60 ve 75 m² büyüklüğünde 28 konut birimi ile özel ve kamusal alanlar arasında geçiş sağlayan ortak yaşam alanları yer almaktadır. Bu ortak alanlar; mutfak-yemek odası, çamaşırhane, çok amaçlı salon, misafir ağırlama birimi, sağlık ve bakım alanı, bitki depolama alanı, veranda ve çatı gibi açık ve yarı açık mekanlardan oluşmaktadır. Yapı, topluluk etkileşimini artıran bir mekânsal kurgu ile merkezi bir avlu etrafında düzenlenmiştir (URL-3).



Resim 2.4. La Borda katılımcı süreçler (URL-5)

Kullanıcı katılımı, projenin temel dinamiklerinden biri olarak ele alınmıştır. Gelecekteki sakinlerin tasarım, inşaat ve kullanım süreçlerine aktif katılımı, hem bireysel ihtiyaçların tanımlanmasını hem de kolektif yönetim anlayışının oluşturulmasını sağlamaktadır. Kullanıcıların katılımı, teknik ekip ile genel kurul arasındaki koordinasyonu sağlayan mimari komisyon aracılığıyla yürütülmüştür. Tasarım sürecinde; görselleştirme, mekânsal program, proje stratejileri, çevresel sürdürülebilirlik, tipoloji ve detaylandırma gibi konularda atölye çalışmaları düzenlenerek kolektif bir karar alma süreci geliştirilmiştir (URL-3). Teknik destek gerektiğinde uzman ekiplerden faydalanılmakta, ancak karar alma süreçlerinde üyelerin kolektif iradesi belirleyici olmaktadır. Kullanıcıların aktif katılımı sayesinde, geleneksel toplu konut projelerinde karşılaşılan anonim yapı yerine, bireysel ihtiyaçlara duyarlı bir tasarım süreci mümkün hale gelmiştir. Bu durum, projenin tüm aşamalarına yansiyarak, hem mekânsal organizasyonda hem de yönetim anlayışında yenilikçi bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir (URL-5).

Proje, konut maliyetlerini düşürerek düşük gelirli bireyler için erişilebilir bir alternatif oluşturmayı hedeflemiştir. Finansal sürdürülebilirliği sağlamak adına, proje iki aşamada uygulanmış; ilk aşamada temel yaşam koşulları oluşturulmuş, ikinci aşamada ise ek topluluk alanlarının tamamlanması öngörülmüştür. Ayrıca, bazı yapı elemanlarının kullanıcılar tarafından tamamlanmasına olanak tanıyan düşük teknoloji çözümler geliştirilerek, işçilik maliyetlerinin azaltılması sağlanmıştır (URL-5).

La Borda, bu tezde örnek bir proje olarak seçilmiş olma nedeni kayıp bir kamusal mekânın -Can Batlló'nun endüstriyel kalıntıların- katılımcı tasarım pratikleriyle müşterek bir mekâna dönüşümünü somut bir şekilde ortaya koymasıdır. Proje, Lefebvre'in "kent hakkı" kuramına dayalı olarak, yurttaşların kentin üretim süreçlerine doğrudan katılımını sağlama potansiyelini yansıtırken; Ostrom'un müştereklerin yönetimi ilkeleriyle uyumlu bir kolektif yönetim modeli sunmaktadır (Lefebvre, 2018; Ostrom, 1990). Ayrıca, neoliberal kentleşmenin getirdiği konut krizine karşı dayanışma temelli bir alternatif oluşturması, kayıp mekânların toplum tarafından yeniden sahiplenilmesinde katılımcı tasarımın dönüştürücü gücünü kanıtlar niteliktedir. La Borda'nın kullanıcı odaklı tasarımı, topluluk yaşamını teşvik eden mekânsal organizasyonu ve sürdürülebilirlik odaklı yaklaşımı, tezin araştırma sorularına -özellikle "katılımcı tasarımın kent hakkı çerçevesinde nasıl yeniden çerçevelenebileceği" sorusuna- yanıt ararken güçlü bir vaka sunmaktadır. Bu nedenle, La Borda, hem tarihsel müşterekleşme pratiklerinin günümüzdeki yankılarını anlamak hem de gelecekteki müşterek mekân üretimine dair öneriler geliştirmek için ideal bir örnek teşkil etmektedir.

2.4.2. Lacol mimarlık kooperatifi, La Model, Barselona

Barcelona'daki eski La Model hapishanesinin dönüşüm süreci, atıl bir kamusal alanın katılımcı tasarım pratikleriyle müşterek bir mekâna dönüştürülmesine yönelik dikkate değer bir örnek olarak değerlendirilmektedir. 1904'ten 2017'ye kadar hapishane olarak işlev gören bu yapı, kapanışının ardından kentte kullanım dışı bir alan haline gelmiş ve toplumsal işlevini yitirmiştir (Ajuntament de Barcelona, 2017). 2019 yılında Lacol mimarlık kooperatifi tarafından başlatılan süreçle, alanın yeniden işlevlendirilmesi ve kente kazandırılması hedeflenmiştir (URL-6). Bu bağlamda, proje, yerel yönetim ve mahalle sakinlerinin iş birliğiyle yürütülen katılımcı bir yaklaşımla şekillendirilmiş; kayıp mekânın toplumsal bir değere dönüşmesi sağlanmıştır.



Resim 2.5. La Model katılımcı süreçler (URL-6)

La Model'in dönüşüm süreci, çok yönlü bir katılımcı tasarım anlayışıyla yürütülmüştür. Lacol tarafından koordine edilen açık forumlar, tematik atölyeler ve gençlik odaklı oturumlar gibi çeşitli etkinlikler düzenlenmiş; bu etkinlikler aracılığıyla mahalle sakinlerinin, gençlerin ve farklı toplumsal grupların görüşleri toplanmıştır (URL-6). Örneğin, alanın kültürel etkinlikler için bir merkez haline getirilmesi, avluların kamusal bir yeşil alana dönüştürülmesi ve eski hücrelerin sergi mekanları olarak yeniden kullanımı gibi öneriler, bu katılımcı süreçlerde ortaya çıkmıştır (URL-7). Toplamda 279 kişinin tematik atölyelere, 27 kişinin gençlik oturumlarına ve 190 öğrencinin eğitim odaklı etkinliklere katıldığı kaydedilmiştir. Bu süreçte, alanın tarihsel dokusunun korunması ve kültürel belleğin devamlılığı gibi unsurlar da dikkate alınmış; böylece dönüşüm, yalnızca fiziksel bir yenilenme değil, aynı zamanda toplumsal bir müşterekleşme olarak tasarlanmıştır.



Resim 2.6. La Model bahçeden bir görsel (URL-6)

Projenin yönetimi, Barcelona Belediyesi'nin desteğiyle ve Decidim Barcelona platformu üzerinden dijital katılım araçlarıyla desteklenmiştir (URL-7). Katılımcı süreçlerin sonucunda, alanın gelecekteki kullanımına dair 23 kriter belirlenmiş; bu kriterler, kültürel donatıların entegrasyonu, kamusal alanların erişilebilirliği ve çevresel sürdürülebilirlik gibi unsurları içermiştir. La Model, bu yönüyle, kayıp mekânların yeniden işlevlendirilmesinde yerel toplulukların karar alma süreçlerine aktif katılımını teşvik eden bir model olarak öne çıkmaktadır. Dönüşümün, kentin opaktan geçirgen bir mekâna evrilmesine olanak tanıyan bir kentsel yenilenme fırsatı sunduğu belirtilmiştir. Bu süreç, neoliberal kentleşmenin ihmal ettiği alanların, yerel yönetim ve Lacol gibi yenilikçi kuruluşların iş birliğiyle katılımcı tasarım yoluyla müşterek bir kamusal alan haline getirilebileceğini kanıtlayan bir örnek teşkil etmektedir.

Bu bölümde La Model, örnek bir diğer proje olarak seçilmiştir; çünkü atıl kamusal mekânların müşterek bir kamusal alana dönüşümünde, Decidim Barcelona gibi dijital katılım platformlarının sunduğu yenilikçi araçların rolünü örneklemektedir. Proje, fiziksel atölyelerin yanı sıra dijital ortamda vatandaşların görüşlerini paylaşmasına olanak tanıyarak, katılımcı tasarım süreçlerini daha kapsayıcı ve erişilebilir hale getirmiştir (URL-7). Bu özellik, tezin “katılımcı tasarımın kent hakkı çerçevesinde nasıl yeniden

çerçevelenebileceği” sorusuna, dijital teknolojilerin müşterekleşme süreçlerindeki potansiyelini araştıran bir perspektif sunmaktadır. Ayrıca, La Model’in geniş bir toplumsal kesimi (gençler, öğrenciler, mahalle sakinleri) sürece dahil etmesi, müşterek mekânların üretiminde farklı aktörlerin temsilini sağlama kapasitesini ortaya koymakta; bu da neoliberal kentleşmeye karşı şeffaf, demokratik ve çeşitliliği (*diversity*) önceleyen bir alternatifi mümkün olduğunu göstermektedir. La Model projesi, dijital katılımın fiziksel dönüşümle birleştiği bir vaka olarak, tezin geçmişten günümüze müşterekleşme pratiklerini analiz etme ve geleceğe yönelik bir kaynak olma hedefini karşılamaktadır.

2.4.3. Bologna Co-Cities

Bologna, Avrupa’daki en gelişmiş kentsel müşterekleşme deneyimlerinden birine ev sahipliği yapmaktadır. CO-Bologna, Ostrom’un ortak alanların yönetimi üzerine geliştirdiği kuramsal çerçeveyi kentsel ölçekte test etmeyi ve uygulamaya uyarlamayı amaçlayan CO-Cities araştırma programının temel deney alanlarından biridir (Foster ve Iaione, 2022, 41). Bologna Belediyesi, 2011 yılından bu yana kentsel müştereklerin yönetimi için iş birliğine dayalı bir yönetim modeli oluşturmayı hedefleyen bir politika sürecini hayata geçirmiştir. Fondazione del Monte di Bologna ve Ravenna Vakfının desteğiyle yürütülen “Ortak Alan Olarak Şehir” başlıklı proje kapsamında üç farklı mahallede iki yıl süren saha çalışmaları gerçekleştirilmiş ve bu süreçlerin sonunda 2014 yılında kabul edilen “Kentsel Ortak Alanların Bakımı ve Yenilenmesi İçin Vatandaşlar ve Kent Arasındaki İşbirliğine Dair Yönetmelik” (*Regulation on Collaboration Between Citizens and the City for the Care and Regeneration of Urban Commons*) başlıklı düzenleme ile birlikte, şehirde yaşayan yurttaşların kamusal mekânları birlikte yönetmesi ve yeniden üretmesi hedeflenmiştir (Comune di Bologna, 2014). Bu yönetmelik, yerel düzeyde müşterek mekânların sadece hizmet alanları değil, aynı zamanda kolektif katılımın mekânsallaştığı alanlar olarak ele alınmasını teşvik etmiş; yerel demokrasiyi güçlendiren kurumsal bir çerçeve sunmuştur.

Bologna Yönetmeliği, kentteki kamu yararı üretimini yalnızca devlet eliyle değil, yurttaşlarla birlikte gerçekleştirmeyi hedefleyen bir model önerir. Buna göre bireyler, STK’lar, yerel kolektifler ve özel aktörler, belediyeye birlikte “iş birliği paktları (*patti di collaborazione*)” imzalayarak terk edilmiş kamusal alanların bakımını üstlenebilir, yeni kamusal işlevler kazandırabilir veya yeni müşterekler yaratabilir (Iaione, 2016). Bu paktlar

hukuki olarak tanınmış ve kamu politikasına entegre edilmiştir. Bu yönüyle Bologna modeli, katılımcı tasarımı yalnızca yaratıcı bir araç değil, aynı zamanda yönetsel bir çerçeve olarak kavramsallaştırmaktadır.

Co-Bologna projesi, 2015 yılında LabGov'un bilimsel denetimi altında başlatılmıştır ve "Şehir bir müşterektir" projesinin tasarım ilkelerini daha geniş bir kentsel politika yelpazesine uygulamayı amaçlamaktadır. Bu sayede kolektif ve çok merkezli kentsel eylemler mümkün hale gelmektedir. LabGov (*Laboratory for the Governance of the Commons*) iş birliğiyle hayata geçirilen bu süreçte, Bologna'nın altı bölgesinde kurulan yerel laboratuvarlarda, yurttaşlar kendi mahallelerinde bulunan müşterek mekânlara yönelik öneriler geliştirmiştir (Iaione, 2016). Pilot bölgelerden biri olan Pilastro mahallesinde, eski endüstriyel alanlar ve boş araziler mahalle sakinlerinin önerileriyle yeniden işlevlendirilmiştir. Benzer şekilde Croce del Biacco bölgesinde, dayanışma ekonomisine dayalı müşterek üretim merkezleri inşa edilmiştir.

Bu girişimlerde, tasarım sadece fiziksel müdahalelerin nesnesi değil; aynı zamanda yurttaşların birlikte düşünme, örgütlenme ve karar alma pratiklerinin bir aracı olarak ele alınmıştır. Bu anlamda Bologna modeli, mekânsal müştereklerin üretimini yönetişimsel müştereklerle birleştiren öncü bir örnek sunmaktadır.

Bologna örneği, yerel yönetimlerin kentsel müşterekleri birlikte üretme ve yönetme potansiyelini en somut şekilde ortaya koyduğu deneyimlerden biridir. Bu model, katılımcı tasarımı hukuki ve kurumsal düzeye taşıyarak, demokratik kent yönetişiminin nasıl somutlaştırılabileceğini göstermektedir. Mekânın bir müşterek olarak ele alınması, yalnızca kullanıcı ihtiyaçlarına değil; aynı zamanda sosyal adalete, kolektif sahiplenmeye ve kent hakkına dair taleplere de cevap vermektedir.

Foster ve Iaione (2022: 25, 26), saha çalışmaları ve benzer değerlere sahip vaka incelemelerinden yola çıkarak, müşterek kent (*co-city*) yaklaşımını tanımlayan beş temel boyut veya tasarım ilkesi belirlemişlerdir. Bu ilkeler kolektif yönetim, kolaylaştırıcı devlet, sosyal ve ekonomik havuzlama, deneysellik ve teknolojik adalet başlıkları altında ele alınmıştır

Kolektif yönetim ya da eş yönetim, kentsel kaynakların birlikte üretilmesi ve/veya yönetilmesi sürecinde çok paydaşlı bir yönetim yapısının varlığını ifade eder. Bu yapıda yerel topluluklar merkezi bir aktör olarak ortaya çıkar ve kamu otoriteleri, özel sektör temsilcileri, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler gibi bilgi kurumları ile paylaşım, iş birliği ve koordinasyon temelinde ortaklıklar kurar.

Kolaylaştırıcı devlet boyutu, devletin özellikle de yerel kamu otoritelerinin, paylaşılan kentsel kaynakların ve müştereklerin ortaya çıkışını kolaylaştırmadaki ve bunların sürdürülebilir yönetimi için gerekli olan kolektif yönetim düzenlemelerini desteklemedeki rolünü vurgular. Devlet, bu süreçte kontrol edici bir güçten ziyade, iş birliklerini teşvik eden ve olanak sağlayan bir konumdadır.

Sosyal ve ekonomik havuzlama, yerel topluluklara hesap verebilir, şeffaf ve iş birlikçi nitelikteki özerk kurumların (sivil, finansal, sosyal veya ekonomik) mevcudiyetine işaret eder. Bu kurumlar, genellikle kooperatif, sosyal, dayanışma veya döngüsel ekonomi gibi ana akım dışı sistemler içinde çalışarak, kaynakları ve farklı paydaşları bir araya getirir. Temel amaçları, kentin yeterli hizmet alamayan bölgelerinde veya kırılgan gruplar için yeni iş, beceri, eğitim fırsatları ile konut, bakım ve temel hizmetler gibi imkanlar yaratmaktır.

Bir tasarım ilkesi olarak deneysellik, kentsel müştereklerin ortak yaratımını sağlayan kentsel planlama süreçlerinde, yasal reformlarda ve politika yeniliklerinde uyarlanabilir (adaptif), yere özgü ve döngüsel (iteratif) bir yaklaşımın benimsenmesidir. Bu, sürekli deneme, öğrenme ve geliştirme yoluyla en uygun çözümlere ulaşılmasını hedefler.

Teknolojik adalet ise iş birliğini ve kentsel müştereklerin ortak yaratımını mümkün kılan temel bir etken olarak, teknolojik ve dijital kentsel altyapılara ve verilere adil erişimi, bu süreçlere katılımı ve bu kaynakların ortak yönetimini ve/veya ortak mülkiyetini ön plana çıkarır. Teknolojinin sadece bir araç değil, aynı zamanda adalet ve eşitlik temelinde yönetilmesi gereken bir müşterek olduğunu savunur.

Bu ilkeler, Bologna gibi kentlerde gözlemlenen başarılı müşterekleşme pratiklerinin altında yatan temel dinamikleri ve Co-Cities modelinin ana bileşenlerini oluşturmaktadır (Foster ve Iaione, 2022: 25-26).

Co-Cities yaklaşımı, Bologna'daki öncü deneyimlerden yola çıkarak farklı kıtalarda da yaygınlaşmıştır. Foster ve Iaione'ye (2022), göre bu yaklaşımın New York City, Baton Rouge gibi Kuzey Amerika şehirlerinde ya da São Paulo gibi Küresel Güney kentlerinde uygulanış biçimleri, yalnızca mekânsal düzenlemeleri değil, aynı zamanda müşterek ağ altyapıları, topluluk kontrollü dijital ağlar ve sosyo-kültürel alanların yeniden işlevlendirilmesini de kapsamaktadır. Bu projelerde, kentin mevcut altyapısı üzerine inşa edilen ortak kullanım ve yönetim modelleri, özellikle dezavantajlı mahallelerde atıl alanların müşterekleştirilmesinde etkili olmuştur (Foster ve Iaione, 2022: 24).

2.4.4. Andelsbolig, Kopenhag

Andelsbolig, Danimarka'da geliştirilen sınırlı sermayeli bir konut kooperatifi modeli olarak yalnızca alternatif bir mülkiyet formunu değil, aynı zamanda bir topluluk yaşam biçimini temsil eder. Kopenhag'daki toplam konut stokunun yaklaşık üçte birini oluşturan bu model, kolektif finansman, bakım ve işletim süreçleri üzerine kurulu olup, mülkiyetin bireyler arasında değil, topluluk düzeyinde organize edildiği bir çerçevede işler (Tsenkova ve Vestergård, 2011; Leach, 2016). Kooperatifin her üyesi, yapının tamamına değil, yalnızca dernek içerisindeki bir paya sahiptir; bu yapı, riskin ve sorumluluğun eşit dağılması ilkesine dayanır. Modelin temel işleyiş biçimi, piyasaya karşı konumlanmış bir konut özerkliği sağlamayı ve kullanıcıların kendi barınma koşullarını kolektif yöntemlerle düzenlemesini hedefler.

Modelin tarihsel gelişimi, Danimarka'nın sosyal demokratik refah devleti yapısıyla doğrudan bağlantılıdır. 1930'larda sosyal demokrat parti ve sendikalar arasındaki siyasi ittifak sonucu genişletilen bu yapı, düşük ve orta gelirli çalışanların piyasa dışı, erişilebilir konut edinimlerini mümkün kılmak için geliştirilmiştir (Power, 1993; Leach, 2016). Kooperatif modeli devlet tarafından sübvansiyonlar, mevzuat ve spekülatif kazancı engellemeye yönelik düzenlemeler aracılığıyla desteklenmiş; bu bağlamda Andelsbolig uzun süre konutun bir "sosyal hak" olarak görüldüğü politikaların mekânsal karşılığı olmuştur (Mortensen ve Seabrooke, 2008; Leach, 2016).

Joanna Leach'in (2016), *Shared Property, Shared Capital, Shared Values? The Danish Andelsbolig Housing Model in Transition* başlıklı doktora tezinde yürüttüğü saha araştırmasında, Andelsbolig yapısının ardında yatan değer sistemini ve topluluk üyelerinin

bu değerlerle kurdukları ilişkileri analiz ederken, *andelstanke* olarak kavramsallaştırılan bir iş birliği düşüncesinin öne çıktığını gösterir. Bu kavram, Danimarka'daki geniş kooperatif geleneğinin kültürel bir yansımasıdır ve yalnızca normatif değil, aynı zamanda işlevsel bir yaşam modeli olarak ortaya konmaktadır (Østergård, 1996; Birchall, 1997; Leach, 2016). Leach'in görüştüğü kooperatif üyeleri, Andelsbolig'i romantik bir birliktelikten ziyade, "birlikte yaşamının faydacı bir yolu" olarak tarif etmişlerdir. (Leach, 2016). On iki yıldır Andersbolig derneğinin bir üyesi olan Emil (45) isimli bir katılımcı bu noktayı şöyle vurgulamaktadır: "Bunu birbirimizi sevdiğimiz ve sonsuza dek mutlu yaşayacağımız için yapmıyoruz, bu pratik bir şey., herkes bunun bir parçası, herkes içine yatırım yapıyor... paylaşmak; gerçekçi ve faydaya dayalı" (Leach, 2016).

Katılımcı için bu noktada hem *andelstanke*'nin hem de temsil ettiği konut modelinin sadece "nasıl yaşanır" fikirlerinin ötesinde, aslında katılımcıların hem grup olarak hem de bireysel düzeyde fayda sağlayabileceği varsayımı üzerine kurulu basit ve işlevsel bir "yaşam biçimi" temsil ettiği fikrinin iletilmesi önceliklidir. Emil'in belirttiği gibi, bu modelin itici yönlerinden biri, bir grubun kolektif bir hedefe doğru örgütlenmesinde paylaşımın pratik faydaları olduğuna inanılması olmuştur. Katılımcıların bu anlayışı, kolektif mülkiyetin, klasik özel mülkiyet ideolojisine karşı yeniden düşünülmesini gerekli kılmaktadır. Konut burada yalnızca özel bir mülk değil, topluluk düzeyinde inşa edilen, karşılıklı fayda ve eşit katılımı düzenlenen bir ortak yaşam alanına dönüşmektedir. Dolayısıyla konutun anlamı hem ekonomik hem de sosyal düzlemde müşterekleşmektedir. Bu paylaşım, yalnızca mekânsal donatıların ortaklaşa kullanılmasına değil; karar alma, bakım, üyelik süreçleri gibi yönetişimsel boyutlara da yayılmaktadır (Leach, 2016).

Ancak tüm bu yapıların idealize edilmesinin ötesinde, Andelsbolig pratiği aynı zamanda içsel gerilimleri ve dönüşümleri de barındırmaktadır. Leach'in araştırmasında özellikle genç kullanıcıların bu modeli "bir adım" olarak görmeleri, sistemin yavaş yavaş liberal piyasa mantığına kayma riskine işaret etmektedir. Bu durum, müşterek yaşamın uzun vadeli bir kolektif yapıdan ziyade, bireysel ilerlemeye hizmet eden geçici bir çözüm hâline gelme potansiyelini taşımaktadır (Leach, 2016).

Andelsbolig modeline atfedilen istikrar ve anlam, esasen eşitlik, dayanışma ve karşılıklı sorumluluk ilkelerine dayanan daha geniş bir anlatıdan beslenmektedir. Bu anlatı, *andelstanke* terimiyle özdeşleştirilen temel bir ideolojik çerçeveyi ifade etmektedir.

Andelstanke, sosyal sorumluluk ve kolektif örgütlenmeye ilişkin çeşitli göndermelerde tekrar tekrar karşımıza çıkan; ortak çaba ve birlikte hareket etme ilkelerinin taşıyıcısı olan bir düşünsel zemin olarak değerlendirilmektedir (Leach, 2016). Paylaşılan sorumluluk ve ortak düşünceye atıfta bulunan bu kavram, toplumsal uyumun nasıl sağlandığı ve nasıl sürdürülebileceği üzerine yürütülen tartışmalarda önemli bir rol oynamakta; karşılıklılık normları, katılım ve bağlılık gibi beklentilerle şekillenen sosyal bütünlük anlayışının kurucu unsurlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

2.4.5. Navarinou parkı, Atina

Navarinou Park, Atina'nın Exarcheia semtinde yer alan, mülkiyeti ve kullanım hakkı uzun süre belirsizlik taşıyan bir kentsel boşluğun, 2009 yılında mahalle sakinleri ve aktivistler tarafından tabandan örgütlenen bir müşterek mekân örneği olarak dönüştürülmesiyle ortaya çıkmıştır. Exarcheia Mahallesi, 1970'lerden itibaren sol, anarşist ve kültürel alternatif hareketlerin merkezi olmuş, politik bilinci yüksek bir mahalle olarak tanımlanmıştır (Chatzidakis, 2013). Dönüştürülen alan, geçmişte bir tıp kliniğine ev sahipliği yapmış, 1980'lerde yıkılmış ve ardından önerilen yeşil alan projesi gerçekleştirilemeyerek özel bir otoparka dönüştürülmüştür (Frezouli, 2016; RE-DWELL, 2023).

2008 yılında söz konusu kira sözleşmesinin sona ermesiyle birlikte, 15 yaşındaki Alexis Grigoropoulos'un polis tarafından öldürülmesi sonucu başlayan ülke çapındaki protestolar, kamusal alanların müşterekleştirilmesine yönelik taleplerle birleşmiştir. Exarcheia Mahallesi Sakinleri İnisiyatifi tarafından dijital ortamda yapılan bir çağrının ardından, 7 Mart 2009'da alan işgal edilerek "Özyönetimli Navarinou ve Zoodochou Pigis Parkı" kurulmuştur (Frezouli, 2016; pablodesoto, 2010).

Mekânın fiziksel dönüşümü, kamu kurumları ya da özel sermaye desteği olmaksızın, müşterek kullanıcıların gönüllülük temelli katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta beton zemin sökülerek toprak yüzeyi açığa çıkarılmış, çiçek ve ağaç dikimi yapılmış, ardından çocuk oyun alanları, oturma birimleri ve küçük açık hava sahneleri inşa edilmiştir. Söz konusu altyapı, film gösterimleri, konserler, tarım atölyeleri ve kamusal etkinlikler gibi sosyal etkileşimi destekleyen işlevlerle bütünleştirilmiştir (Parko Navarinou Initiative, 2018a; 2018b).



Resim 2.7. Navarinou parkının atıl kaldığı geçmişe ait bir görsel

Yönetişim süreçleri, herkesin katılımına açık, yatay yapıya sahip halk meclisleri aracılığıyla yürütülmektedir. Parkın yönetiminde benimsenen bu katılımcı yapı, Elinor Ostrom'un müştereklerin sürdürülebilirliğine ilişkin kuramsal ilkeleriyle örtüşmektedir (Ostrom, 1990). Aktivizm, kolektif üretim, kamusal kampanyalar ve birlikte karar alma süreçleri parkın kurumsallaşmasında belirleyici rol oynamıştır (Stavrides, 2010). Ancak zamanla gönüllü katılım oranlarında düşüş yaşanmış ve bu duruma karşılık, 2018 yılında başlatılan bir kitlesel fonlama kampanyası ile park büyük bir oyun alanına dönüştürülmüş, “oyna, nefes al, konuş, geliş, geri kazan, yaşa” sloganıyla yeni bir katılım stratejisi geliştirilmiştir (Parko Navarinou Initiative, 2018a).

İlk yıllarda vandalizm, madde kullanımı ve polis müdahaleleri gibi dışsal tehditlerle karşılaşıl原因an parkın çevresi, güvenliği artırmak amacıyla çitlerle çevrilmiş ancak kamuya açık niteliği korunmuştur (Avdikos, 2011). Bugün park, çeşitli oyun ve spor donatıları, kent bahçeleri, piknik alanları ve oturma mekânlarıyla çok işlevli bir müşterek olarak yaşamını sürdürmektedir.



Resim 2.8. Navarinou parkının dönüştürülmüş güncel durumu

Navarinou Park, sadece fiziksel bir dönüşüm değil, aynı zamanda sosyal sermayeyi, topluluk dayanışmasını ve ortak yönetişimi güçlendiren bütüncül bir müşterekleşme sürecini temsil etmektedir. Bu vaka, mekânda sosyal sürdürülebilirlik, adalet ve katılım kavramları ile doğrudan ilişkililmesi anlamında tez için yine önemli bir başvuru kaynağı olmuştur.³

2.4.6. WUK (Viyana)

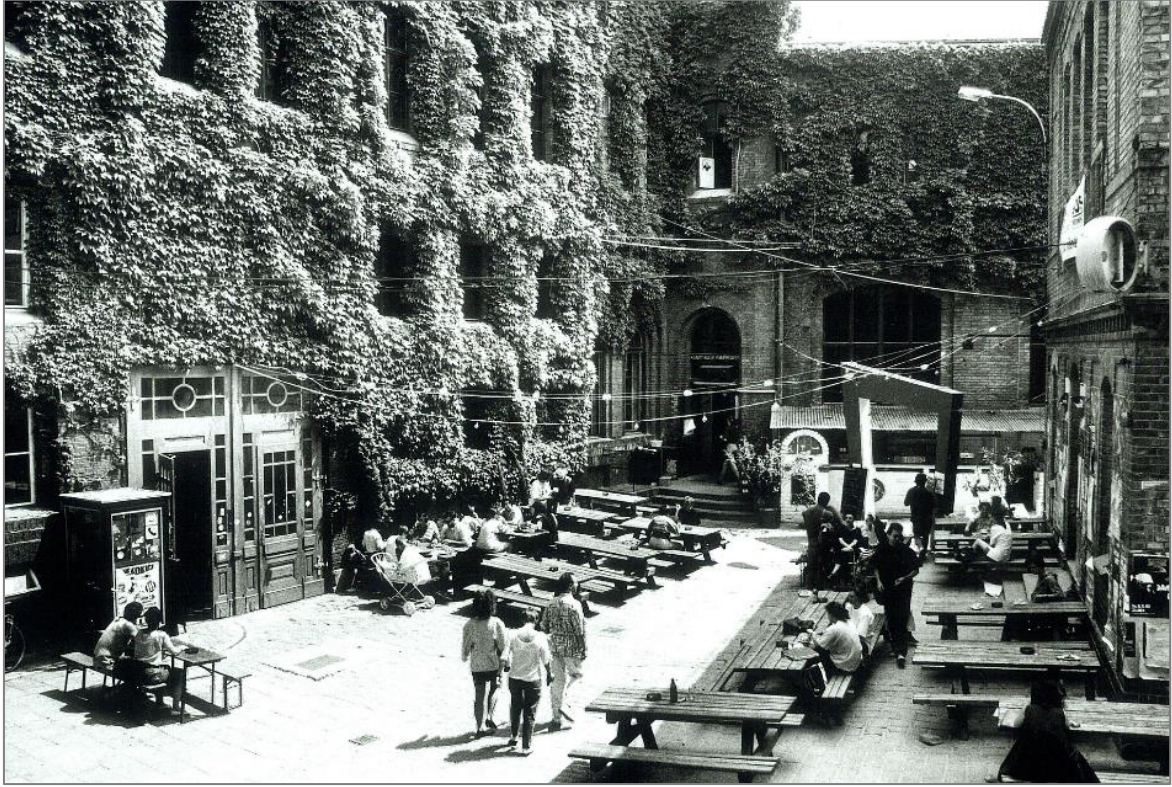
WUK (Werkstätten- und Kulturhaus), 1981 yılında Viyana’da terk edilmiş bir lokomotif fabrikasının sanatçılar, öğrenciler ve aktivistler tarafından işgal edilmesiyle başlayan ve zamanla Avrupa’nın en büyük bağımsız kültürel müştereklerinden biri hâline gelen bir dönüşüm modelidir.

³ Navarinou Park’taki bu müşterekleşme süreci, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (Sustainable Development Goals- SDGs) çerçevesinde, özellikle SDG 11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar), SDG 13 (İklim Eylemi), SDG 16 (Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar) ve SDG 17 (Hedefler İçin Ortaklıklar) ile doğrudan ilişkilendirilebilir. Ayrıca SDG 2 (Açlığa Son), SDG 3 (Sağlıklı Bireyler) ve SDG 4 (Nitelikli Eğitim) gibi hedeflere de dolaylı katkılar sağlamaktadır.

- United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development*. <https://sdgs.un.org/2030agenda>

Başlangıçta mekânsal ihtiyacı önceleyen doğrudan bir eylem olarak gelişen bu müdahale, kısa sürede yalnızca fiziksel bir yeniden kullanım değil, alternatif bir mekân üretim biçimi ve birlikte yaşama modeli olarak kurumsallaşmıştır (Novy ve Colomb, 2013, s. 1834). WUK'un deneyimi, kullanıcıların mekân üzerindeki tasarruflarının, yerel yönetimle müzakere ve kolektif yönetimle süreklilik kazandığı bir müşterekleşme pratiği sunmaktadır.

Bu dönüşüm yalnızca fiziksel bir müdahale değil, atıl kalmış ve göz ardı edilmiş endüstriyel bir yapının, gönüllü topluluklar, sanat inisiyatifleri ve sivil aktörler tarafından sahiplenilerek yeniden işlevlendirilmesi sürecidir.



Resim 2.9. Eski lokomotif fabrikası (URL-8)

Toplumsal kültürel hafızasında yer etmiş ancak zamanla işlevsizleşmiş bir mekân, katılımcı pratikler sayesinde tiyatro, sergi, konser ve ortak üretim alanlarına dönüşmüş; bu süreç mekânın sosyal ve kültürel potansiyelini açığa çıkarmıştır. WUK, bu yönüyle yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal değeri yeniden tanımlayan bir ortak yaşam alanı üretimidir.

WUK'un mekânsal dönüşümü, tipik kentsel yenileme projelerinden farklı olarak tabandan yukarıya doğru gelişmiş, mevcut endüstriyel yapının temel formu korunarak, kullanıcıların ihtiyaçları ve kolektif kararları doğrultusunda yeniden işlevlendirilmiştir. Özellikle tiyatro, atölyeler, çocuk alanları ve kültürel etkinlik alanları gibi işlevler, topluluk forumları ve kullanıcı çalıştaylarıyla belirlenmiş ve mekânda hayat bulmuştur (Färber, 2014, s. 50).

WUK günümüzde, 12.000 metrekarelik bir alanda, sanat, eğitim, sosyal hizmet ve kültürel üretimin birlikte yürütüldüğü; kararların açık çağrılar, kullanıcı komisyonları ve gönüllülük temelli yapıların koordinasyonu ile alındığı çok işlevli bir müşterek mekândır (WUK, n.d.).

Yerel yönetimle yapılan müzakereler sonucunda mekânın yasal statüsünün tanınması, başlangıçta geçici bir işgal olarak görülen sürecin kurumsallaşmasına imkân tanımıştır.

Bu süreç, mekânın yalnızca kamusal hizmet sunan bir alan değil; katılımcı yönetişimin, kolektif üretimin ve sosyal etkileşimin örgütlendiği çok katmanlı bir müşterek olarak biçimlendiğini göstermektedir (Novy ve Colomb, 2013, s. 1836). WUK'un örnekliği, müşterek mekânların yalnızca barınma veya üretimle sınırlı olmadığını, kültürel mirasın korunması ve kolektif yaşam biçimlerinin sürekliliği açısından da kritik rol oynayabileceğini ortaya koymaktadır.



Resim 2.10. Eski lokomotif fabrikasının dönüşümü sonrası WUK (URL-8)

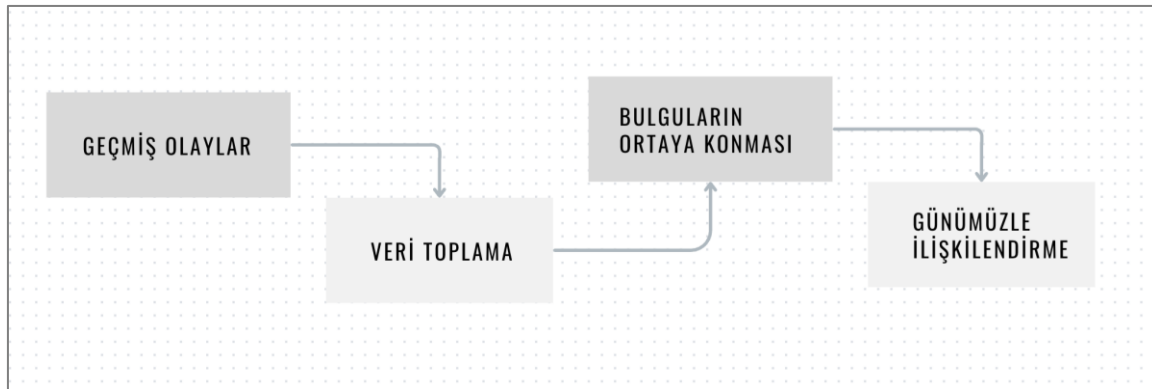


3. MÜŞTEREK MEKÂNLARDA KATILIMCI PRATİKLERİ RETROSPEKTİF YÖNTEM BAĞLAMINDA YENİDEN OKUMAK

3.1. Retrospektif Araştırma Yönteminin Kavramsal Çerçevesi

Retrospektif araştırma yöntemi, araştırmanın mevcut durumunu ve problemlerini anlamak üzere geçmişte yaşanmış olayları, süreçleri ve olguları inceleyerek bunların günümüzle ilişkisini kuran nitel bir araştırma yaklaşımıdır. Latince kökenli olan “retrospektif” kavramı, kelime anlamı olarak “geriye doğru bakmak, geçmişi değerlendirmek” anlamlarına gelmektedir ve araştırmacıya mevcut durumun kökenleri ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır (Creswell ve Creswell, 2017). Araştırmacıların mevcut sorunları anlamlandırmak ve güncel olayları yorumlamak için bu yaklaşımı benimsemeleri, geçmiş deneyimlerin bugünle nasıl etkileşim içerisinde olduğunu ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

Sosyal bilimler başta olmak üzere tıp, eğitim, mimarlık, şehircilik ve yönetim gibi çeşitli disiplinlerde retrospektif yöntem sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle sosyal bilimlerde retrospektif araştırmalar, tarihsel süreçlerin anlaşılmasını sağlamak, sosyal olayların arka planındaki nedenleri ortaya koymak ve bunların mevcut durum üzerindeki etkilerini belirlemek açısından büyük önem taşımaktadır (Babbie, 2001). Bu yöntem, araştırmacıya olayların neden-sonuç ilişkilerini sistematik bir biçimde inceleme fırsatı sunarak araştırmanın bilimsel değerini artırmakta ve kuramsal bilginin pratik uygulamalarla bütünleşmesine zemin hazırlamaktadır.



Şekil 3.1. Retrospektif analiz akış şeması

Retrospektif araştırma yönteminde temel aşama, öncelikle geçmişte gerçekleşmiş olaylara ait verilerin detaylı bir şekilde toplanması ile başlamaktadır. Bu veriler, arşiv belgeleri, yazılı

raporlar, kayıtlar, basın yayın organları, resmi yazışmalar ve daha önce yapılmış akademik araştırmalar gibi farklı kaynaklardan elde edilir. Yöntemin odak noktası, elde edilen bu verilerin güncel sorunlarla ilişkilendirilerek yorumlanması ve açıklanmasıdır (Karasar, 2015). Bu sayede geçmiş olayların günümüze nasıl etki ettiği, süreç içinde nasıl evrimleştiği ve hangi kritik faktörlerin değişimleri tetiklediği net bir biçimde ortaya konulabilmektedir.

Araştırmacının retrospektif yöntem kapsamında gerçekleştirdiği incelemeler, sadece mevcut durumun açıklanmasını değil, aynı zamanda gelecekte oluşabilecek benzer durumların anlaşılmasına yönelik projeksiyonlar oluşturulmasını da mümkün kılmaktadır (Gall, Gall ve Borg, 2007). Özellikle tarihsel süreçlerin incelenmesinde retrospektif yöntemin kullanılması, geçmişte meydana gelen deneyimlerden fayda sağlama potansiyelini açığa çıkarır. Bu bağlamda retrospektif yöntem, yalnızca akademik bilgi üretimi açısından değil, aynı zamanda politika geliştirme ve uygulama stratejileri belirleme açısından da önemlidir.

Retrospektif araştırmanın en önemli özelliklerinden biri, araştırmanın gerçekleştirilme sürecinde yeni bir müdahaleye gerek olmaksızın var olan verilere odaklanmasıdır. Dolayısıyla bu yöntem, araştırma maliyetleri açısından ekonomik olduğu gibi zaman yönetimi açısından da avantaj sağlamaktadır. Ancak yöntemin güçlü yönlerine karşın birtakım sınırlılıkları da bulunmaktadır (Çizelge 3.1). Bu sınırlılıklar arasında özellikle verilerin eksikliği, güvenilirliği ve araştırmacının subjektif yorumlama riski sayılabilir (Bryman, 2008). Dolayısıyla retrospektif yöntemin kullanıldığı bu çalışmada, araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini sağlamak amacıyla verilerin çapraz kontrolü, farklı kaynaklarla desteklenmesi, yeni söylemler üretme ve yorumlama sürecinin şeffaf bir biçimde yapılmasına dikkat edilmiştir.

Bu yöntem kapsamında veri toplama sürecinde çeşitli tekniklerin kullanılması mümkündür. En yaygın kullanılan teknikler arasında literatür analizi, görsel doküman incelemeleri ve arşiv taramaları bulunmaktadır.

Çizelge 3.1. Retrospektif katılımcı pratikleri çalışmalarındaki potansiyel sınırlılıklar ve azaltma stratejileri (URL-9,10)

Potansiyel Sınırlama	Azaltma Stratejisi
Hatırlama Önyargısı	Çoklu veri kaynaklarını (arşivler, tutanaklar, fotoğraflar) doğrulama için kullanma; yapılandırılmış görüşme protokolleri uygulama; spesifik olaylara odaklanma.
Gözlemci Önyargısı	Titiz nitel veri analiz teknikleri (tematik analiz, kodlama); kodlamada birden fazla araştırmacıyı dahil etme; araştırmacı refleksivitesini sağlama.
Karıştırıcı Değişkenler	Dikkatli çalışma tasarımı (uygun karşılaştırma grupları seçimi); uygun istatistiksel teknikler kullanma; potansiyel etkileri tartışmada ele alma.
Nedensellik Kurmada Sınırlılık	Sonuçları yorumlarken bu sınırlamayı kabul etme ve vurgulama.
Veri Ölçümünde Değişkenlik	Veri çıkarma yöntemlerini standartlaştırma; net veri soyutlama protokolleri oluşturma.
Eksik Veri	Uygun istatistiksel yöntemler kullanma; eksik verilerin potansiyel etkisini değerlendirme.
Seçim Önyargısı	Katılımcı veya veri kaynağı seçimini dikkatle yapma; örneklemin temsiliyetini değerlendirme.

Retrospektif araştırma yöntemi, verilerin yorumlanması ve değerlendirilmesi sürecinde de çok yönlü bir perspektif sağlamaktadır. Geçmiş veriler, bugünün sorunları ve gelişmeleriyle ilişkilendirildiğinde mevcut durumun derinlemesine anlaşılmasını ve açıklanmasını mümkün kılmaktadır. Araştırmada, veriler yorumlanırken özellikle olayların kronolojik sırası ve bu olayların birbirleriyle ilişkileri sistematik biçimde analiz edilerek, karmaşık süreçlerin iç dinamikleri ve neden-sonuç ilişkileri ortaya konulmaktadır. Böylelikle araştırma sonuçlarının tutarlılığı artmakta ve elde edilen çıkarımların geçerliliği güçlenmektedir.

Sonuç olarak, retrospektif araştırma yöntemi, bilimsel bilgi üretiminde tarihsel bağlamı anlamlandırmaya ve mevcut olguların geçmiş süreçlerle ilişkilendirilerek derinlemesine analiz edilmesine olanak tanıyan önemli bir metodolojik yaklaşımdır. Bu bağlamda, araştırmanın ilerleyen bölümlerinde sunulacak olan alan çalışması bulgularının yorumlanması için bu araştırma yöntemi tercih edilmiş olup geçmiş deneyimler ile güncel bulgular arasında güçlü bir analitik bağ kurulması hedeflenmiştir.

3.2. Araştırmada Retrospektif Araştırma Yönteminin Kullanılma Nedenleri ve Katkıları

Bu tez çalışmasında retrospektif araştırma yönteminin benimsenmesinin nedeni, incelenen konunun doğası gereği geçmiş deneyim ve uygulamalara bağlı olmasıdır. Literatür taraması sırasında ortaya konan kuramsal çerçeve ve alan çalışmasının bulguları arasındaki

bağlantının kurulması ancak retrospektif bir bakış açısıyla mümkündür. Retrospektif yöntem, araştırma konusunun geçmişe dönük değerlendirmesine imkân tanırken, mevcut verilerin sistematik bir biçimde yorumlanmasına da olanak sağlamaktadır. Geçmişe dönük verilerin sistematik analizi ile katılımcı tasarım süreçlerinde ortaya çıkan uygulamalar, yöntemler ve yaklaşımlar derinlemesine anlaşılabilir. Böylece, mevcut ve gelecekteki uygulamalar için önemli içgörüler sağlanabilmektedir.

Retrospektif yöntem, literatürde kuramsal olarak ele alınan tartışmaların güncel pratiklerle ilişkilendirilmesi sürecinde çeşitli özgün katkılar sunmaktadır. Öncelikle, bu yöntem, geçmişte meydana gelen olaylar veya durumlar hakkında ampirik kanıtlar sunularak kuramsal kavramların somutlaştırılması mümkün olmaktadır. Literatürde soyut düzeyde ele alınan kavramların, retrospektif çalışma aracılığıyla geçmişteki somut örnekler üzerinden incelenmesi, kavramların anlaşılabilirliğini artırmaktadır. Örneğin, literatürde tartışılan "topluluk katılımının sürdürülebilirliği" kavramı, geçmiş dönemde gerçekleştirilen topluluk projelerinin uzun vadeli olumlu ya da olumsuz çıktılarını retrospektif olarak inceleyerek somutlaştırılabilmektedir. Bu sayede, hangi faktörlerin sürdürülebilirliği desteklediği veya engellediği konusunda ampirik kanıtlar elde edilebilmektedir.

İkinci olarak, retrospektif yöntem kullanılarak literatürde öne sürülen kuramsal beklentilerin saha verileriyle test edilmesi mümkün olmaktadır. Literatürde önerilen bir hipotez ya da kuramsal model, retrospektif bir çalışma kapsamında geçmişte toplanmış somut veriler üzerinden uygulanarak doğruluğu ya da geçerliliği değerlendirilebilmektedir. Örneğin, literatürde belirli bir katılımcı tasarım modelinin mekân kalitesini artırdığı yönündeki teorik bir iddia, bu modeli geçmişte kullanmış olan tasarım uygulayıcılarının ya da katılımcıların performans verileri retrospektif olarak analiz edilerek ampirik açıdan değerlendirilebilmektedir. Böylece teorik varsayımların güncel pratikler bağlamındaki geçerliliği sınanabilir olmaktadır.

Üçüncü olarak, retrospektif yöntem, literatürde gözden kaçırılmış veya yeterince ele alınmamış olası ilişkileri veya etkileri ortaya çıkarabilmektedir. Geçmiş verilerin analizi, teorik olarak beklenmeyen ancak gerçekte var olan örüntüleri veya bağlantıları gösterebilmektedir. Bu tür bulgular, mevcut teorilerin yeniden değerlendirilmesine veya yeni teorilerin geliştirilmesine yol açmaktadır. Örneğin bu tezin alan çalışmasında, müşterek mekân üretiminde kullanılan dijital katılımcı pratikleri barındıran bir örneği (bkz. s. 35)

inceleyen retrospektif çalışma, literatürde öngörülmeven demografik faktörlerle ilişkili beklenmedik tutum örüntüleri ortaya çıkarmıştır.

Son olarak, retrospektif yöntem, özellikle nadir görülen veya uzun vadeli etkileri olan olguları incelemek için benzersiz bir avantaj sunmaktadır. Prospektif çalışmalar bu tür olguları incelemek için çok uzun zaman ve kaynak gerektirirken, retrospektif çalışmalar mevcut verileri kullanarak geçmişteki olayları analiz etme imkânı sunmaktadır. Örneğin, bir toplulukta katılımcı tasarım yoluyla uygulanan kentsel pratiğin uzun vadeli sosyal etkilerini incelemek için retrospektif bir yaklaşım, yıllar sonra bile mevcut olabilecek verileri (örneğin, topluluk anketleri, yerel gazete arşivleri) kullanarak bu projenin etkilerini değerlendirilebilir kılmaktadır.

Bu nedenlerle, retrospektif yöntemin yalnızca tarihsel bir araç değil, aynı zamanda güncel durumu yorumlama ve kuramsal tartışmaları sahayla ilişkilendirme gücünü ortaya koymaktadır. Retrospektif araştırmanın en önemli katkılarından biri, incelenen vakalar ve süreçler üzerinde kapsamlı ve derinlemesine bilgi sunmasıdır. Bu yöntem sayesinde, katılımcıların geçmişteki deneyimleri ve süreç içindeki kararları net bir şekilde ortaya koyulabilmektedir. Böylelikle, araştırmanın analitik derinliği artar ve olayların neden-sonuç ilişkileri daha etkin bir biçimde çözömlenir.

3.3. Retrospektif Araştırma Yönteminin Kurgulanması ve Alan Çalışmasıyla İlişkilendirilmesi

Bu bölümde ele alınan retrospektif araştırma yöntemi, araştırmanın metodolojik sağlamlığının güçlendirilmesine katkı sağlarken, çalışmanın ilerleyen bölömlerinde gerçekleştirilen alan çalışması için kuramsal ve pratik bir temel oluşturulmasına olanak tanımıştır. Bu doğrultuda, retrospektif yöntemin araştırmanın tüm aşamalarında bilimsel tutarlılığın ve yöntembilimsel geçerliliğin sağlanmasına yardımcı olduğu görölmektedir. Yapılan analizler sonucunda, yalnızca bu araştırmaya değil, aynı zamanda gelecekte gerçekleştirilecek benzer çalışmalara ve uygulamalara da rehberlik edebilecek bir yeniden okuma çerçevesi geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda, retrospektif yöntem çerçevesinde oluşturulan çerçevenin, araştırmanın kuramsal çerçevesi ile pratik alan uygulamaları arasındaki ilişkinin netleştirilmesine katkı

sağlaması hedeflenmektedir. Söz konusu çerçevenin temel aşamaları ise şu şekilde sıralanabilir:

- Literatür İncelemesi ve Kavramsallaştırma: Kuramsal çerçevede mevcut bilgi birikiminin değerlendirilmesi ve araştırma problemine ilişkin anahtar kavramların tanımlanması ile kuramsal altyapının oluşturulması.
- Retrospektif Veri Toplama: Geçmiş olay ve süreçlere dair verilerin toplanması ve belgelerin kategorizasyonu sağlanarak sistematik olarak değerlendirilmesi.
- Karşılaştırmalı Analiz: Literatürdeki bilgiler ile alan çalışmasında elde edilen bulguların karşılaştırılması ve yorumlanması.
- Sonuçların Yeniden Okuma Çerçevesinde Yorumlanması ve Uygulama Önerileri: Elde edilen bulguların yorumlanarak, literatürdeki kuramsal bilgilerle desteklenen sonuçlar çıkarılması ve uygulamaya dönük öneriler geliştirilmesi.

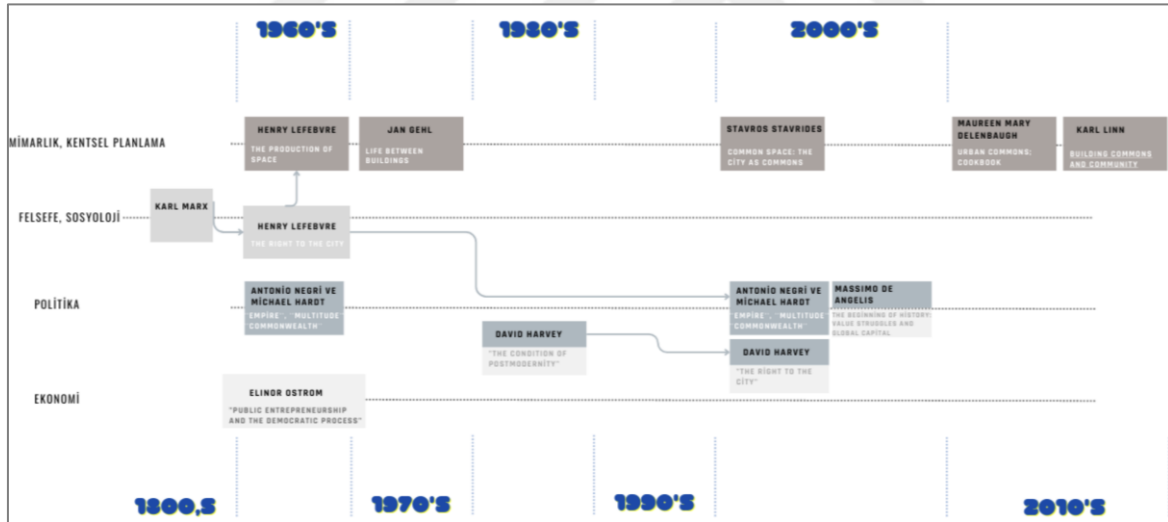
Bu çalışma kapsamında önceki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınan literatür taraması ile dördüncü bölümde sunulan alan çalışması arasında retrospektif yöntem aracılığıyla bütüncül bir bağlantı kurulmuştur. Literatürden teze taşınan kuramsal ve kavramsal çerçevenin, alan çalışması kapsamında elde edilen veriler ile karşılaştırılması ve bu karşılaştırmalar sonucunda yeni bulguların ortaya konulması retrospektif yöntemin sağladığı analitik imkânlar doğrultusunda mümkün hale gelmiştir. Araştırma tasarımının bu bütünleşik yapısı, kuram ve uygulama arasındaki etkileşimi güçlendirerek, araştırma bulgularının daha derinlemesine analiz edilmesine ve kapsamlı bir yorumlama sürecinin geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Böylece, retrospektif yöntem sayesinde, kuramsal tartışmaların saha verileri ile ilişkilendirilmesi sağlanarak, bilimsel tutarlılığı yüksek ve yöntemsel açıdan sağlam bir araştırma çerçevesi oluşturulmuştur.

Retrospektif analiz yöntemi, geçmişteki müşterek mekân üretim deneyimlerinden elde edilen verilerin, günümüzdeki kentsel katılım mekanizmaları, mekânsal adalet ve müşterekleşme süreçleriyle ilişkilendirilmesine olanak tanımaktadır. Bu yöntem, araştırmanın kuramsal çerçevesini güçlendirmekle birlikte, geçmişte yaşanan dönüşümlerin bugünkü mekânsal ve toplumsal etkilerini anlamaya yönelik çok yönlü bir perspektif sunmaktadır. Verilerin yorumlanması sürecinde, olayların kronolojik sıralaması, mekânsal üretim pratiklerinin evrimi ve farklı aktörler arasındaki etkileşimler sistematik biçimde

analiz edilerek, katılımcı tasarımın müşterek mekânların üretim sürecindeki dönüştürücü rolü açığa çıkarılmaktadır.

Sonuç olarak, retrospektif araştırma yöntemi, bu çalışmada geçmişteki müşterek mekân üretim deneyimlerinden hareketle, günümüzde ve gelecekte uygulanabilecek katılımcı tasarım pratiklerine dair çıkarımlar yapabilmek adına tercih edilmiştir. Böylece, geçmiş deneyimler ile günümüz kentsel süreçleri arasında analitik bir bağ kurulması sağlanarak, müşterek mekân üretimi konusunda tarihsel süreklilik ve dönüşüm dinamikleri kapsamlı bir biçimde değerlendirilmektedir.

Tez kapsamında yapılan literatür taraması sonucunda, kuram ve kuramcılarının tarihsel izlerini süren bir kavram haritası (Şekil 3.2) üretilmiştir. Bu disiplinler arası çalışma dahilinde, retrospektif araştırmaya katkı sunan unsurlar kronolojik ve disiplinler arası haritalandırılmıştır.



Şekil 3.2. Disiplinler arası retrospektif yaklaşım haritası

Müşterek mekân üretiminde katılımcı tasarım süreçlerinin etkin bir şekilde uygulanabilmesi ve bu süreçlerin kuramsal temeller ile uygulama örnekleri arasında tutarlı biçimde ilişkilendirilebilmesi için açık, sistematik ve aşamalı bir çerçeveye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bölümde, literatür taramasından ve retrospektif analizden elde edilen içgörüler ışığında, özellikle müşterek mekân pratiklerine yönelik olarak özgün bir katılımcı tasarım modeli önerilmektedir. Önerilen çerçeve, müşterek mekânların katılımcı yaklaşımla tasarlanması, uygulanması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için bir yol haritası niteliğindedir. Yeniden

okuma çerçevesinde her aşama, müşterek mekânın oluşturulması ve yönetilmesi süreçlerinde paydaşların etkin katılımını ve kolektif aidiyeti sağlamayı amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında önerilen çerçeve aşağıdaki aşamalardan oluşmaktadır:

Aşama 1: Net amaç ve hedeflerin belirlenmesi

İlk aşama, önerilen ortak mekân gerekliliği ve amacı konusunda topluluk içinde ortak bir anlayış oluşturmaktadır. Böylece girişimin, topluluğun gerçek ihtiyaçlarından kaynaklanması sağlanmaktadır. Topluluğun genel hedeflerini, isteklerini ve ortak vizyonunu ortaya çıkarmak amacıyla açık forumlar ya da anketler gibi ilk topluluk istişareleri düzenlenmelidir. Bu istişarelerden elde edilen genel hedefler, ilgili tüm paydaşların katılımıyla müşterekleşme girişimi için spesifik, ölçülebilir, ulaşılabilir, ilgili ve zamana bağlı (SMART) hedeflere dönüştürülmelidir.

Proje süreci boyunca şeffaflık, tutarlılık ve hesap verebilirliğin sağlanması amacıyla kararlaştırılan amaç ve hedefler kamuya açık formatta belgelenmelidir. Böylece, projenin amaca yönelik ve topluluk öncelikleriyle uyumlu olması sağlanarak, kolektif olarak sahip olunan bir müşterek mekân oluşturulması mümkün kılınmaktadır.

Aşama 2: Paydaşların belirlenmesi ve katılım stratejilerinin geliştirilmesi

İkinci aşamada, önerilen müşterek mekân ya da kaynakla ilgili olan tüm bireyler, gruplar ve kuruluşlar kapsamlı bir şekilde belirlenmeli ve haritalandırılmalıdır. Bu paydaşlar arasında yerel sakinler, topluluk temelli kuruluşlar, tasarımcılar, mimarlar, yerel yönetim temsilcileri, işletmeler ve potansiyel finansörler bulunmaktadır. Her paydaş grubu için çalışma alanları, ihtiyaçları, potansiyel katkıları ve toplum içindeki etkileri dikkate alınarak ayrı katılım stratejileri geliştirilmelidir. Özellikle toplum içinde yeterince temsil edilmeyen grupların katılımını artırmak üzere teşvik edici yaklaşımlar benimsenmelidir. Proje boyunca sürekli diyalog, bilgi paylaşımı ve geri bildirim alışverişine olanak tanımak amacıyla çoklu-erişilebilir iletişim kanalları ve protokolleri oluşturulmalıdır. Projenin yönetimi ve iş birliği karar alma süreçlerini kolaylaştırmak için çeşitli paydaş gruplarından temsilcilerin yer aldığı bir temsilci yönlendirme komitesi veya özel çalışma grupları oluşturulması konusu değerlendirilmelidir. Müşterekleşmede katılımcı tasarımın başarısı için etkili ve kapsayıcı

paydaş katılımı büyük öneme sahiptir, bu sayede çeşitli bakış açılarından yararlanılarak mekânda kolektif sahiplenme güçlendirilmektedir.

Aşama 3: Çeşitli katılımcı tasarım yöntemlerinin uygulanması

Üçüncü aşamada, topluluk içindeki farklı katılım tarzlarına, becerilere ve tercihlere uygun çeşitli katılımcı tasarım yöntemleri uygulanabilmektedir. Paydaşları bir araya getirmek, fikir alışverişinde bulunmak, katılımcı tasarım seçeneklerini keşfetmek ve ortak mekanla ilgili sorunları kolektif olarak çözmek için etkileşimli çalıştaylar düzenlenebilir. Topluluğun öncelik ve tercihlerini ortaya çıkarmak amacıyla nicel veri sağlayan anketler ve soru formları kullanılması önerilmektedir. Odak grup görüşmeleri ve kişisel deneyimleri keşfetmek için bireysel derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilerek ayrıntılı veriler elde edilmesi mümkün kılınabilir.

Aynı zamanda bu aşamada katılımcıların çeşitli araçlar ve fiziksel malzemeler kullanarak ortak mekânın bileşenlerini birlikte tasarladıkları ve prototipleme süreçlerine aktif olarak katıldıkları uygulamalı ortak tasarım atölyelerinin gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Bu süreç, katılımcıların yaratıcı ifade biçimlerini ortaya koymalarına olanak sağlarken, aynı zamanda kullanıcı temelli mekânsal ihtiyaçların somutlaştırılmasını da mümkün kılmaktadır. Ayrıca, topluluğun mekânsal algısını anlamak ve yeni müşterek mekân potansiyellerini belirlemek için fiziksel ve dijital haritalama yöntemleri uygulanabilir. Bu şekilde çeşitli ve esnek bir metodolojik yaklaşım, katılımcı tasarım sürecinin kapsayıcı ve etkili bir şekilde sürdürülmesini sağlamaktadır.

Aşama 4: Kaynakların belirlenmesi ve yönetilmesi

Dördüncü aşamada, müşterek mekânın başarılı bir şekilde planlanması, tasarlanması, uygulanması ve uzun vadeli bakımı için gerekli tüm kaynakların kapsamlı bir şekilde belirlenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu kaynaklar; finansal sermayeyi, uygun mekânsal kaynakları (atıl kalmış veya işlevsiz mevcut mekanlar), insan kaynaklarını (nitelikli kolaylaştırıcılar, tasarımcılar, gönüllüler) ve malzeme kaynaklarını (yapı malzemeleri, araçlar, ekipman) içermektedir. Bu aşamada çeşitli potansiyel finansman kaynaklarını proaktif olarak araştırılması önemlidir; bunlar arasında devlet hibeleri (yerel, bölgesel ve ulusal düzeylerde), topluluk bağış toplama girişimleri, hayırsever vakıflar, özel

sektör sponsorlukları ve aynı katkılar yer alabilmektedir. Finansal sürdürülebilirliği sağlamak için çeşitlendirilmiş bir finansman stratejisi geliştirmek gerekmektedir. Ayrıca topluluk için uygun ve erişilebilir mekânsal kaynakların belirlenmesi ve güvence altına alınması yönünde çalışmalar yürütülmelidir. Kaynakların yönetilmesi konusunda ise katılımcı tasarım yöntemleri konusunda deneyimli kolaylaştırıcılar, tasarımcılar ve mimarlar sürece dâhil edilmekte olup, topluluk gönüllülerine eğitim verilerek aktif katılımları teşvik edilmelidir. Amaç tüm kaynakların yönetilmesi için şeffaf ve hesap verebilir mekanizmalar oluşturulmak dolayısıyla fonların etkin bir şekilde ve topluluğun önceliklerine uygun olarak kullanılmasını sağlamaktır. Proaktif ve stratejik kaynak yönetimi, müşterekleşme pratiklerinde topluluk temelli tasarım projelerinin fizibilitesi ve sürdürülebilirliği için temel olup, dikkatli planlama ve çeşitli ortaklıkların ve finansman akışlarının geliştirilmesini gerektirmektedir.

Aşama 5: Ortak karar alma mekanizmalarının belirlenmesi

Bu aşama tüm paydaşların etkin katılımını sağlamak üzere kurgulanmıştır çünkü müşterekleşme pratiklerinde açık, şeffaf ve adil karar alma süreçleri oluşturulması oldukça önemlidir. Karar alma yöntemleri, topluluk bağlamına uygun olarak belirlenmeli; fikir birliği, çoğunluk kararı veya farklı paydaş gruplarının rollerini ve sorumluluklarını dikkate alan ağırlıklı karar alma yöntemleri değerlendirilmelidir. Katılımcı tasarım yöntemleri aracılığıyla toplanan topluluk girdisinin nihai tasarım kararlarına nasıl sistematik olarak dikkate alınacağını, analiz edileceğini ve entegre edileceğini özetleyen açık kriterler ve yönergeler geliştirilmelidir. Katılım aşamalarının şeffaflığını, hesap verebilirliğini ve net bir kaydını sağlamak için alınan tüm kararların, gerekçeleri ve bunları bilgilendiren girdiler dahil olmak üzere kapsamlı bir şekilde belgelenmesini sağlanmalıdır. Karar alma sürecinde ortaya çıkabilecek potansiyel çatışmaları çözmek için etkili iletişim ve müzakere stratejileri uygulanmalıdır. Sağlam ve şeffaf ortak karar alma mekanizmalarının tesis edilmesi, müşterek mekânın topluluk nezdinde güvenilir, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşması açısından kritik öneme sahiptir. Bu mekanizmalar, topluluk içerisinde güven duygusunun inşa edilmesine, kolektif sahiplenmenin teşvik edilmesine ve müşterek mekânın, topluluğun ortak vizyonunu ve önceliklerini yansıtacak şekilde şekillenmesine olanak tanımaktadır.

Aşama 6: Tasarımın uygulama aşaması

Altıncı aşama, İşbirlikçi bir şekilde geliştirilen ve üzerinde uzlaşmaya varılan tasarım konseptlerini, mevcut kaynaklar dahilinde teknik olarak sağlam ve uygulanabilir detaylı mimari planlara, mühendislik spesifikasyonlarına ve uygulama stratejilerine dönüştürme aşamasıdır. Uygulama aşamasında iştirakçiler aktif olarak sürece dâhil edilmeli ve sürecin kararlaştırılan ilkelerle tutarlılığı sağlanmalıdır. Uygulama süreci boyunca toplulukla düzenli ve açık iletişime devam edilmeli, sahiplenme ve aidiyet duygusu bu şekilde güçlendirilmektedir.

Aşama 7: İzleme ve değerlendirme yöntemleri

Yedinci aşamada, müşterekleşme girişiminin hem katılımcı tasarım sürecinin kendisini hem de sonuçlarını ve etkisini izlemek ve değerlendirmek için kapsamlı bir çerçeve oluşturulması hedeflenmektedir. Bu aşamada müşterek mekânın kullanım istatistiklerini izlemek, memnuniyet ve etkiyi ölçmek için topluluk çapında anketler yapmak ve kullanıcıların deneyimlerini, bakış açılarını anlamak için odak grupları, görüşmeler ve gözlemsel çalışmalar yapmak gibi nicel veri toplama yöntemleri kullanılabilir. Tanımlanmış hedeflerle uyumlu göstergeler belirlenmeli, veri toplama araçları kullanılarak düzenli değerlendirmeler yapılmalı ve sonuçlar katılımcılarla şeffaf bir biçimde paylaşılmalıdır. Katılımın iyileştirilebileceği, katılım önündeki engellerin ele alınabileceği ve genel sürecin tüm paydaşlar için daha anlamlı hale getirilebileceği alanların belirlenerek, katılımcı tasarım sürecinin etkinliğini ve kapsayıcılığını düzenli olarak değerlendirmek önem arz etmektedir. Gözlem ve değerlendirme sürecinin bulguları iştirakçilerle erişilebilir bir kaynak olarak aktif şekilde paylaşılmalıdır. Bu içgörüler, gelişen topluluk ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak için müşterek mekânın devam eden yönetimi, bakımı ve potansiyel adaptasyonları hakkında bilgi verme amacıyla gereklidir. Bu aşama müşterek mekânın aktif kalmasını, topluluk ihtiyaçlarına duyarlı olmasını ve amaçlanan hedeflere ulaşılmasını sağlayarak bir öğrenme ve adaptasyon kültürünü teşvik etmektedir.

Aşama 8: Sürdürülebilirlik ve adaptasyon stratejileri

Son aşama, ortak mekânın uzun vadeli bakım ve yönetimi için sürdürülebilirlik stratejileri geliştirilmektir. Bu noktada topluluk üyeleri, yerel yönetimler ve diğer ilgili paydaşlar

arasında aktif katılım ve paylaşılan sorumluluğun sağlanması önemlidir. Topluluk içinde ortak mekâna yönelik güçlü bir yönetim ve kolektif özen duygusu geliştirmek gerekmektedir. Müşterek mekânın zaman içinde değişen topluluk ihtiyaçlarına, demografik özelliklerine ve ortaya çıkan zorluklara yanıt olarak uyarlanabilmesi için esnek mekanizmalar ve süreçler uygulanmalıdır. Müşterekleşme pratiklerinin uzun vadeli sürdürülebilirliği, paylaşılan kaynağın ya da mekânın dayanıklılığını ve kalıcı faydasını sağlanarak mümkündür. Dolayısıyla bakım, yönetim, kapasite geliştirme ve adaptasyona yönelik proaktif ve topluluk odaklı bir yaklaşım gerekmektedir. Böylece müşterekleşmenin sürdürülebilirliği sağlanabilmektedir.

3.4. Katılımcı Tasarım Pratiklerinin Retrospektif Tabanlı Tipolojik Değerlendirmesi

Bu bölümde, tezin kuramsal çerçevesini oluşturan temel kavramlar ışığında, ikinci bölümde kapsamlı biçimde incelenen uluslararası örnekler (La Borda, La Model, Bologna Co-Cities, Andelsbolig, WUK ve Navarinou Park projeleri) retrospektif bir yöntemle yeniden okunmakta ve bu örneklerden hareketle geliştirilen bir tipolojik analiz çerçevesi sunulmaktadır.

Bu yeniden okuma ve analiz süreci, özellikle tezin temel kavramlarının uluslararası örnekler bağlamında nasıl somutlaştığını çözümlemeyi amaçlar. İlgili çerçeve, retrospektif yöntem bağlamında geçmiş müşterek mekân pratiklerine yönelik çözümleyici bir okumayı mümkün kılmakta; katılımcı tasarımın bu örneklerdeki rolünü ve müşterek mekân üretimindeki konumunu karşılaştırmalı biçimde ortaya koymayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, kayıp mekanların katılımcı süreçlerle nasıl yeniden kazanıldığına dair ipuçları da bu analizle görünür kılınmaktadır. Dördüncü bölümde sunulacak alan verilerinin çözümlemesine yön verecek kuramsal ve analitik yapı da bu bölümde oluşturulan analiz sistemiyle şekillendirilmiştir.

Bu analiz yaklaşımı, mekân üretiminin yalnızca fiziksel boyutta değil, aynı zamanda toplumsal, kurumsal ve yönetsel düzlemlerde de ele alınması gerektiğini savunan alternatif mimarlık kuramlarından beslenmektedir. Özellikle Awan, Schneider ve Till (2011) tarafından geliştirilen mekânsal aracılık (*spatial agency*) yaklaşımı, mimarlığı edilgen bir fiziksel üretim aracı olarak değil; çok aktörlü, çok katmanlı ve toplumsal süreçlerle iç içe geçmiş bir eylemlilik alanı olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu bağlamda, mimarlık

eyleminin fail pozisyonuna sadece uzmanları değil, sürece dahil olan kullanıcıları, kolektif yapıları, sivil toplum bileşenlerini ve yerel otoriteleri de dahil etmeyi önermektedir. Böylece, tasarım süreçlerinin merkezine “müşterek üretim” pratiği yerleşmektedir.

İncelenen örnekler, müşterek mekânın, kamusal ve özel alan ikiliklerinin ötesinde, topluluklar tarafından sahiplenilen ve kolektif eylemlilikle şekillenen alanlar olarak nasıl yeniden üretilebileceğini göstermesi açısından önemlidir. Bu projelerdeki katılımcı süreçler, müşterekleşme pratiklerinin mekânsal karşılıklarını ortaya koyarken, aynı zamanda Lefebvre'in vurguladığı kent hakkının somutlaştırılması potansiyelini taşımaktadır.

Bu kuramsal ön kabuller doğrultusunda, tez kapsamında incelenen La Borda, La Model, Bologna Co-Cities, Andelsbolig, WUK ve Navarinou Projesi örnekleri, beş başlık altında sistematik biçimde tipolojik olarak değerlendirilmiştir. Bu başlıklar aşağıda detaylandırılmaktadır:

- Saha Tipolojisi: Müdahale edilen fiziksel mekânın türü, geçmiş kullanımı, sosyal bağlamı ve dönüşüm potansiyeli.
- Aktör Tipolojisi: Sürece dahil olan bileşenlerin çeşitliliği (kamu kurumları, kolektif yapılar, kullanıcı toplulukları, meslek profesyonelleri vb.) ve aralarındaki ilişkilendirme biçimleri.
- Katılım Biçimi: Katılım süreçlerinin hangi araçlarla yürütüldüğü (örneğin yüz yüze atölyeler, dijital platformlar, resmi protokoller) ve karar alma mekanizmalarına etkisi.
- Temel Müdahale Biçimi: Fiziksel ya da yönetsel müdahalenin mahiyeti; yeniden işlevlendirme, kolektif inşa, kamusal kullanımın yeniden örgütlenmesi gibi pratikler.
- Mekânsal Sonuçlar: Müdahale sonucunda ortaya çıkan mekânsal düzenlemeler, kullanıcı deneyimi ve kamusal erişim olanaklarının niteliği.

Bu beşli tipoloji, mekânsal üretimi yalnızca fiziksel çıktılar üzerinden değil, aynı zamanda karar alma mekanizmalarının kapsayıcılığını, aktör çeşitliliğini ve kolektif eylem kapasitesini üzerinden analiz etmeye olanak tanımaktadır. Bu çerçevede geliştirilen karşılaştırmalı analiz, projelerin yalnızca bağlamsal olarak değil; kuramsal olarak da ortaklaştığı ilke ve yapıları görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Analiz sonucunda dikkat çeken temel bulgulardan biri, projelerin farklı coğrafyalarda ve farklı ölçeklerde hayata geçirilmiş olmalarına karşın; kolektif yönetim, kolaylaştırıcı kamu, kültürel altyapıların paylaşımı, dijital araç kullanımı ve sürdürülebilirlik gibi ilkelere ortaklaştıklarıdır. La Borda ve Andelsbolig projelerinde konut odaklı kolektif üretim süreçleri ön plandayken, WUK ve La Model örneklerinde kültürel hafızayı ve sosyal temsil ağlarını güçlendiren pratiklerin etkili olduğu gözlemlenmiştir. Bologna örneği ise müşterek yönetimi hukuki düzleme taşıyarak, yerel demokrasiyi kurumsallaştıran bir model sunmaktadır. Aşağıda yer alan tablo, bu analitik çerçevenin somut çıktısı olarak sunulmaktadır (Bkz. Çizelge 3.3).

Çizelge 3.2. Müşterek mekân örneklerinin tipolojik karşılaştırması

Proje Adı	Saha Tipolojisi	Aktörler	Katılım Yöntemi/Süreci	Projenin Ana Amacı/Yöntemi	Mekânsal Sonuçlar
La Borda (Barselona)	Eski sanayi alanı, tahsisli arsa	Kullanıcı kooperatifi, mimarlık kolektifi, belediye	Atölye çalışmaları, mimari komisyonla katılım	Kolektif konut üretimi, kooperatif model	Ortak yaşam alanları, sürdürülebilir konut
La Model (Barselona)	Tarihi hapisane, dönüşüm alanı	Belediye, mahalle sakinleri, Lacol, gençler, Decidim	Yüz yüze ve dijital hibrit katılım	Tarihi yapının kamusal/kültürel dönüşümü	Kültür merkezi, yeşil alan, kamusal avlu
Bologna Co-Cities	Terk edilmiş kamu alanları	Belediye, STK'lar, mahalle örgütleri, üniversiteler	İş birliği paktlarıyla resmi katılım	Yasal iş birliği modeliyle eş yönetim	Topluluk bahçeleri, sosyal merkezler
Andelsbolig (Kopenhag)	Kentsel konut alanı	Konut kooperatifleri, kamu destekli yapı	Kooperatif içinde oylama ve tartışma	Mülkiyet dışı erişilebilir konut modeli	Erişilebilir konut, dayanışma odaklı yaşam
WUK (Vienna)	Eski fabrika binası, dönüşüm alanı	Sanatçılar, aktivistler, topluluklar, belediye	Açık toplantılar, kültürel etkinlikler	Kültürel merkez olarak işlevlendirme	Çok işlevli sanat ve kültür mekânı
Navarinou (Atina)	Kentsel boşluk (eski otopark)	Mahalle sakinleri, aktivistler, inisiyatif	Halk meclisleri, gönüllülük, kitlesel fonlama	İşgal ve özyönetimle park oluşturma	Kent bahçesi, oyun alanı, etkinlik alanı

Analiz sonucunda dikkat çeken temel bulgulardan biri, projelerin farklı bağlamlarda gerçekleşmesine karşın, ortak ilkeler ekseninde biçimleniyor olmasıdır. Bu ilkeler arasında eş yönetim, kolaylaştırıcı devlet yaklaşımı, kültürel ve dijital altyapıların paylaşımı, sürdürülebilirlik ve erişilebilirlik gibi temalar öne çıkmaktadır. Örneğin, La Borda ve Andelsbolig projelerinde konut odaklı kolektif üretim süreçleri geliştirilmiş; buna karşılık WUK ve La Model projelerinde kültürel hafıza ve sosyal temsil kavramları üzerinden

müşterekleşme inşa edilmiştir. Bologna örneği ise, müşterek yönetişimi hukuki zemine oturtarak, katılımcılığı kurumsallaştıran ve sürdürülebilir hale getiren bir yapı önermektedir.

Katılım süreçlerinin derinliği açısından yapılan değerlendirme, ikinci bölümde detaylıca tanıtılan Arnstein'in (1969) geliştirdiği "katılım merdiveni" modelini (Bkz. Şekil 2.1) kullanarak analitik bir zemin bulmaktadır. Bu merdiven, katılımı "katılım yok" (manipülasyon, sağaltım), "sembolik katılım" (bilgilendirme, müzakere, ikna etme) ve "etkin katılım" (ortaklık, devredilmiş yetkiler, yurttaş denetimi) olmak üzere sekiz basamakta ele almaktadır. Tez kapsamında incelenen uluslararası örneklerin Arnstein'in (1969) geliştirdiği katılım merdivenindeki konumları, katılımcılara tanınan yetki ve karar alma üzerindeki kontrol düzeylerine göre sınıflandırılmıştır. Bu değerlendirmede, vatandaşların yalnızca sürece dahil olma biçimi değil, karar mekanizmalarına gerçek etkileri de dikkate alınmıştır.

La Borda, Navarinou Park ve WUK örnekleri, kullanıcıların mülkiyet, yönetim ve karar alma süreçleri üzerinde doğrudan ve yüksek düzeyde kontrole sahip olması nedeniyle "etkin katılım" sınıfının en üst basamaklarında yer almaktadır. La Borda'da, kooperatif modeli aracılığıyla sakinler, sürecin en başından itibaren tasarım, inşaat ve yönetişim faaliyetlerine aktif olarak katılmıştır. Navarinou Park ise doğrudan eylem yoluyla işgal edilen bir alanın taban meclisi yoluyla müşterekleştirilmesiyle oluşmuştur. Benzer şekilde WUK, öz yönetim yapısını dernek modeliyle sürdüren ve tüm kararları kullanıcı toplulukları aracılığıyla alan bir yapıya sahiptir. Bu üç örnek, Arnstein'in merdiveninde sekizinci basamak olan yurttaş denetimi düzeyinde konumlanmaktadır.

Bologna Co-Cities projesi, kentteki kamusal kaynakların müşterekleşmesini mümkün kılan hukuki araçlar geliştirmiş ve "iş birliği paktları" yoluyla vatandaşları karar süreçlerine dahil etmiştir. Bu model, katılımın yalnızca müzakere düzeyinde kalmadığı; kamu otoritesiyle eşgüdümlü, paylaşılmış bir yönetişim yapısını önerdiği için altıncı basamak olan ortaklık düzeyinde yer almakta; belirli uygulamalarda "Devredilmiş Yetkiler" düzeyine doğru ilerleyen bir etkin katılım modeli sunmaktadır. Bu modelde güç ve sorumluluk, kamu otoritesi ile yurttaşlar arasında yasal bir çerçevede paylaştırılmıştır.

Andelsbolig modeli, kooperatif yapısı içerisinde kolektif mülkiyet ve demokratik yönetişim ilkelerine dayalı olarak işletilmektedir. Üyeler konut kooperatifinde pay sahibi olmakla

kalmayıp, genel kurul ve seçilmiş temsilciler aracılığıyla yönetim süreçlerine etkin biçimde katılmaktadır. Bu durum, modeli “Ortaklık” düzeyine yerleştirmekte; karar alma etkisinin gücüne bağlı olarak bazı örneklerde “Devredilmiş Yetkiler” basamağına yaklaşan bir uygulama pratiği sunmaktadır. Ancak, Leach’ın (2016) belirttiği üzere, neoliberal piyasa dinamikleri bu kolektif yapıyı zamanla zorlamış, kimi durumlarda bireysel çıkarların öne çıktığı ve kolektif ilkelerin aşındığı görülmüştür. Dolayısıyla, Andelsbolig modeli, idealde dayanışma ve katılımcılığı esas alsa da, bu ilkelerin sürdürülebilirliği piyasa koşulları ve topluluk dinamikleri doğrultusunda sürekli bir müzakere ve yeniden üretim sürecine tabidir.

La Model projesi ise kapsamlı atölyeler, dijital platformlar (Decidim) ve mahalle halkının sürece katkı sunduğu mekanizmaları içermesine rağmen, nihai karar alma yetkisi ve kaynak üzerindeki kontrol kamu otoritesinde kalmaktadır. Karar alma etkisinin sınırlılığı bu örneği sembolik katılımın üst düzeylerine uygun kılmaktadır. Katılımcı etkisinin sınırlı kalması nedeniyle Arnstein’in modelinde “Müzakere” (4. Basamak) ve “İkna Etme” (5. Basamak) düzeyleri arasında, sembolik katılım sınırlarında değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, müşterekleşmenin yalnızca fiziksel mekânlar üzerinden değil, karar alma süreçlerindeki katılımcı gücün derecesiyle birlikte düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. İncelenen projelerde görülen katılım türleri, mekânın ortaklaşa üretimi kadar ortaklaşa yönetiminin de önemini vurgulamaktadır.

Yönetişim biçimleri açısından örnekler üç ana model altında toplanmıştır. Taban örgütlenmesine dayalı yatay yönetim modeli, Navarinou ve WUK örneklerinde görülmektedir; burada karar alma ve uygulama süreçleri doğrudan halk inisiyatifiyle şekillenmektedir. Kamu-sivil ortaklığına dayalı yönetim Bologna ve La Model örneklerinde ortaya çıkmakta; bu modellerde katılım çoğunlukla belediye tarafından yönlendirilmekte ve kurumsal çerçevede gerçekleşmektedir. Kooperatif temelli kolektif yönetim ise La Borda ve Andelsbolig örneklerinde öne çıkmakta; burada katılımcılar doğrudan kolektif mülkiyet ve yönetim sorumluluğuna sahiptir. Bu farklılaşmalar, projelerin meşruiyeti, sürdürülebilirliği ve topluluk bağlarının niteliği üzerinde belirleyici etki yaratmaktadır.

Son olarak, ikinci bölümde kuramsal olarak tartışılan kamusal alan ve müşterek mekân ayrımı, bu analiz çerçevesiyle yeniden değerlendirilmiştir. Bologna, kamu politikası düzeyinde tanınan müşterekleri hukuki düzene taşıyarak farklı bir model sunarken;

Navarinou Park ve WUK doğrudan taban hareketleriyle inşa edilmiş, resmi statüleri mücadeleyle kazanılmış, yüksek derecede kolektif sahiplik örnekleri sunmaktadır. La Borda ve Andelsbolig ise özel alandaki yasal kooperatif yapıları aracılığıyla müşterek üretimin ve yönetimin mümkün olduğunu göstererek kamusal/müşterek ayrımını farklı boyutlarıyla düşünmeye imkân tanımaktadır. Başarı ve başarısızlık faktörleri değerlendirildiğinde ise, şeffaf karar alma yapıları, kolektif hafızanın inşası, gönüllü katılımın sürdürülebilirliği ve finansal sürdürülebilirlik öne çıkan belirleyicilerdir. Buna karşılık, uzun vadede gönüllü emeğin aşınması, kamu desteğinin eksikliği ve güvenlik tehditleri başarısızlık riskini artırmaktadır.

Çizelge 3.3. Müşterek mekân örneklerinin katılım merdivenine göre karşılaştırılması

Proje Adı	Arnstein Katılım Düzeyi	Yönetişim Modeli	Temel İlke/Öne Çıkan Özelliği	Mülkiyet Başlıkları
La Borda	Etkin Katılım 8. Basamak: Yurttaş Denetimi	Sakinler tarafından öz yönetime dayalı kooperatif model	İnsan odaklı, sosyal, uygun fiyatlı ve ekolojik olarak sürdürülebilir konut; kolektif mülkiyet (‘kullanım hakkı’)	Konut kooperatifinin kolektif mülkiyeti; arazi kamuya ait (75 yıllık irtifak hakkı)
La Model	4. Basamak: Müzakere (potansiyel olarak 5. Basamak: İkna Etme)	Barselona Şehir Konseyi liderliğinde, katılımcı süreçlerden toplanan girdilerle	Eski bir hapisanenin yeniden kullanımı; hafıza ve mirası koruma	Barselona Şehir Konseyi'ne ait (kamu mülkiyeti)
Bologna Co-Cities	6. Basamak: Ortaklık (belirli projelerde potansiyel olarak 7. Basamak: Devredilmiş Yetkiler)	Bologna Şehri ile vatandaşlar/kuruluşlar arasındaki "iş birliği anlaşmaları" yoluyla iş birliği ve çok merkezli yönetim	İşbirlikçi şehir yapımı; kentsel ortak kullanımlar; katılımcı kentsel yönetim	Kentsel kaynaklar ortaklaşa yönetilir; kamu alanlarının mülkiyeti şehirde
Andelsbolig	6. Basamak: Ortaklık (potansiyel olarak 7. Basamak: Devredilmiş Yetkiler sınırında)	Konut birliği üyeleri tarafından demokratik olarak seçilmiş bir yönetim kurulu ve genel kurullar aracılığıyla yönetilen kooperatif yönetim modeli	Kolektif mülkiyet; kâr amacı gütmeyen model; uygun fiyatlılık; demokratik yönetim	Konut kooperatifi birliğinin kolektif mülkiyeti
WUK	Etkin Katılım 8. Basamak: Yurttaş Denetimi	WUK derneği üyeleri tarafından seçilen altı üyeli bir yönetim kurulu ve yıllık genel kurul aracılığıyla yönetilen öz yönetim modeli	Açık kültür alanı; öz yönetim; özerklik; topluluk temelli kültürel çalışma	Viyana Şehri'ne ait (kamu mülkiyeti); WUK derneği alanı yönetmekte
Navarinou Projesi	Etkin Katılım 8. Basamak: Yurttaş Denetimi	Tüm katılımcıların söz sahibi olduğu açık haftalık bir toplantı aracılığıyla sosyal öz yönetim	Taban girişimi; öz yönetimli topluluk parkı; kentsel ortak kullanım; doğrudan demokratik karar alma	Yunanistan Teknik Odası'na ait (kamu arazisi); yerel sakinlerin girişimi tarafından yönetilmekte

Bu tipolojik analiz çerçevesi, dördüncü bölümde detaylandırılacak olan alan çalışması bulgularının kuramsal olarak yorumlanabilmesi için zemin hazırlamaktadır. Alanda gözlemlenen pratikler, bu örneklerde gözlemlenen ilkeler ışığında değerlendirilecek; böylece yerel ölçekli müşterekleşme pratiklerinin bu kuramsal ilkelerle ne ölçüde örtüştüğü ya da farklılaştığı bu analitik yapı üzerinden değerlendirilecektir.



4. TÜRKİYEDE'Kİ UYGULAYICI AKTÖRLER BAĞLAMINDA KATILIMCI TASARIM SÜREÇLERİ VE MEKANSAL PRATİKLER

Mekân üretimi, tarihsel olarak yalnızca fiziksel bir üretim süreci değil; aynı zamanda toplumsal ilişkilerle örülü bir güç, temsil ve dönüşüm alanı olarak değerlendirilmiştir (Lefebvre, 2014). Bu bağlamda, müşterek mekânlar, kullanıcıların deneyimlerinin, politik mücadelesinin ve kolektif hafızasının iç içe geçtiği, hem gündelik hayatı hem de kamusal alanı şekillendiren önemli sahalardır. Türkiye’de müşterek mekânın üretimi sürecinde giderek artan bir biçimde uygulanan katılımcı tasarım yaklaşımları, bu mekânların sadece teknik çözümlerle değil, sosyal ve kültürel bağlamlarla birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir.

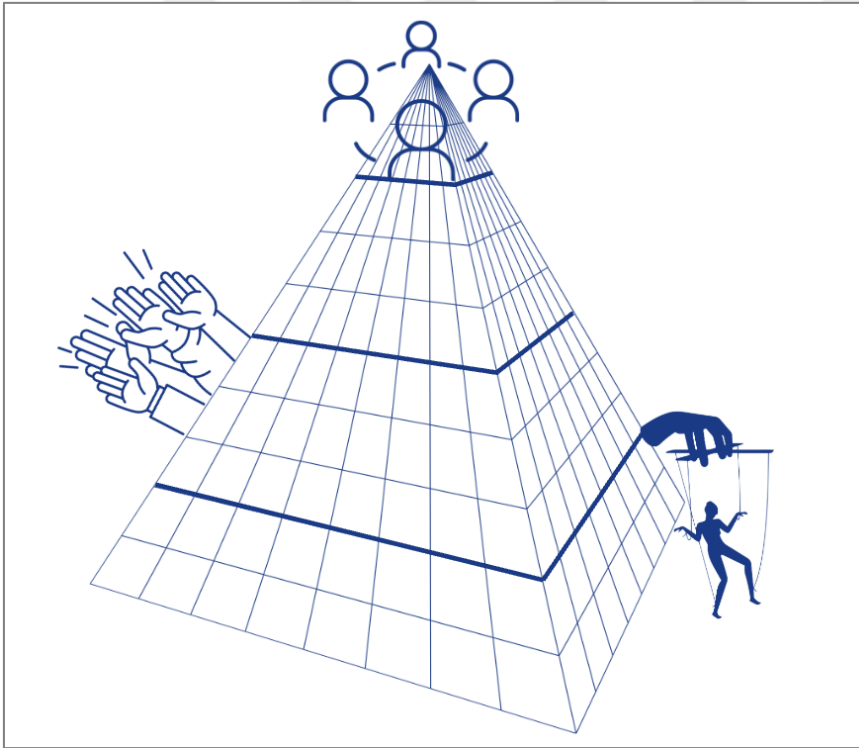
Katılımcı tasarım, mekânın sadece bilirkişiler tarafından değil, aynı zamanda kullanıcılar, topluluklar ve diğer paydaşlar tarafından şekillendirilmesini öngören bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Bu model, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mimarlık ve şehir planlama disiplinlerinde önemli bir tartışma konusu haline getirilmiştir. Mekânsal üretimin daha adil ve demokratik bir şekilde gerçekleşmesine katkıda bulunması hedeflenmekte, bu doğrultuda kullanıcıların tasarım süreçlerine aktif olarak dahil edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu bölüm, üçüncü bölümde kuramsal çerçevesi açıklanan retrospektif analiz yöntemi temelinde yapılandırılmıştır. Katılımcı tasarımın mekânsal çıktıları, bu çalışmada geçmiş deneyimlerle kurulan ilişki, aktörlerin müdahale biçimleri ve toplumsal dönüşüm potansiyelleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Özellikle ikinci bölümde tartışılan müşterek mekân kavramı, kamusal alanla olan ayrımı, katılımcılığın kuramsal arka planı ve kayıp mekânlar çerçevesiyle birlikte bu örnekler incelenmiş; geçmişin mekânsal kayıpları ile bugünün müşterek üretim pratikleri arasındaki süreklilik ve kopuşlar ortaya konulmuştur.

Katılımcı tasarım süreçleri, Türkiye’de genellikle merkezîyetçi kentsel politika ortamında uygulama alanı bulmakta zorlanmış; ancak belirli yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve bağımsız inisiyatifler aracılığıyla bu kültür çeşitli ölçeklerde hayata geçirilmiştir. Bu uygulayıcı aktörler, kamusal alanın yeniden tanımlanması, kullanıcı deneyiminin projeye dahil edilmesi ve karar alma süreçlerinde şeffaflık sağlanması gibi ilkelere dayanarak mekânı kolektif üretimin bir nesnesi haline getirmeye çalışmışlardır (Tanyeli, 2021).

Türkiye bağlamında incelendiğinde, katılımcı tasarım uygulamaları üç ana aktör grubunda toplanabilir:

- Yerel Yönetimler: Belediyeler aracılığıyla organize edilen, mahalle forumları, atölyeler ve kamusal anketler gibi araçlarla kullanıcı katılımının hedeflendiği projeler. Kadıköy, Nilüfer ve Gökçeada Belediyeleri örnekleri bu kategoriye dâhildir.
- Sivil Toplum Kuruluşları ve Dernekler: Müşterek mekânın korunması, kamusallığın güçlendirilmesi ve mekânsal adaletin sağlanması amacıyla çalışan dernek ve kolektifler (örneğin: Herkes İçin Mimarlık, Kuzguncuklular Derneği).
- Sosyal İnisiyatifler ve Dayanışma Ağları: Daha yatay örgütlenen, kent hakkı ve müştereklik temelli oluşumlar (örneğin Roof Coliving)



Şekil 4.1. Katılımcı tasarımda güç dinamiklerine dair bir görselleştirme

Bu süreçte, uygulayıcı aktörlerin, katılımcı tasarım süreçlerindeki rolleri belirleyici bir öneme sahiptir. Yerel yönetimler tarafından, kamusal alanların düzenlenmesinde kullanıcıların görüşlerinin alınmasına yönelik mekanizmalar oluşturulması sağlanmaktadır. STK'lar tarafından ise toplumsal ihtiyaçların ve beklentilerin tasarım süreçlerine yansıtılması için aracılık yapılmaktadır. Ayrıca, sosyal inisiyatifler ve gönüllü dayanışma

ağları tarafından, yenilikçi tasarım yöntemlerinin geliştirilmesi ve uygulanması sürece dahil edilmektedir.

Bu aktörler tarafından, katılımcı tasarımın daha kapsayıcı ve etkili bir şekilde hayata geçirilmesi için teorik bilgi ve pratik uygulama olanakları sağlanmaktadır. Bu aktörlerin gerçekleştirdiği mekânsal müdahaleler, retrospektif analiz ile değerlendirildiğinde, yalnızca güncel sorunlara verilen cevaplar değil; aynı zamanda geçmişte kaybedilen müşterek deneyimlerin ve mekânsal hakların geri kazanılmasına dönük politik eylemlilikler olarak okunmaktadır. Özellikle kayıp mekânlar kavramı çerçevesinde, bu müdahaleler geçmişin mekânsal belleğiyle bağ kurmakta ve müşterekliğin yeniden inşasını hedeflemektedir.

Bu bağlamda, söz konusu aktörlerin gerçekleştirdiği mekânsal pratikler detaylı biçimde incelenecek; her bir örnek, tarihsel dönüşüm, kullanıcı katılımı, yönetsel çerçeve ve müştereklik çıktıları doğrultusunda retrospektif olarak analiz edilecektir. Böylece, katılımcı tasarım modelinin mekânsal üretime olan katkısının kapsamlı bir çerçevede değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

4.1. Türkiye’de Katılımcı Tasarım Modelini Uygulayan Yerel Yönetim Girişimleri

Müşterekleşme, neoliberal kentleşme modelinin dayattığı rekabet, rant ve piyasa odaklı yaklaşımlara karşı dayanışma, iş birliği ve topluluk inisiyatiflerini ön plana çıkararak alternatif bir perspektif sunmaktadır. Özellikle kentleşmenin hızla arttığı ve eşitsizliklerin belirginleştiği Türkiye bağlamında, müşterekleşme pratikleri, yerel yönetimlerin karşılaştığı kentsel sorunlara çözüm üretme, toplumsal adaleti teşvik etme ve kent dayanıklılığını artırma potansiyeli sunmaktadır. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin müşterekleşme pratiklerine olan rolü, kentlerin daha katılımcı, adil ve sürdürülebilir bir geleceğe doğru evrilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir (Toprak ve Ertaş, 2020).

Kamusal alanların düzenlenmesi, müşterek mekanların korunması ve toplumsal ihtiyaçlara yönelik mekânsal çözümler üretilmesi süreçlerinde yerel yönetimler önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilen projelerde, halkın katılımını teşvik eden mekanizmalar oluşturulmakta ve katılımcı tasarım süreçlerinin uygulanabilirliği artırılmaktadır. Türkiye’de birçok belediye, mahalle ölçeğinde katılımcı uygulamaları hayata geçirmiş ve kamusal alanların demokratikleşmesine yönelik politikalar

geliştirmiştir. Bu bölümde, Türkiye’deki yerel yönetimlerin katılımcı tasarım süreçlerinde üstlendiği roller ve bu süreçlerin etkileri örnek projeler üzerinden ele alınmaktadır.

Yerel yönetimlerin katılımcı tasarım süreçlerinde üstlendiği rol, mekânsal üretimin demokratikleşmesi açısından da kritik bir öneme sahiptir. Kadıköy Belediyesi, Nilüfer Belediyesi, Şişli Belediyesi ve İstanbul Planlama Ajansı gibi kurumlar tarafından yürütülen projeler, halkın katılımını teşvik eden mekanizmalar oluşturulmasının önemini ortaya koymaktadır. Bu süreçlerde halkın görüşlerinin dikkate alınması, projelerin hem sosyal kabul düzeyini artırmakta hem de mekânsal işlevselliği güçlendirmektedir. Yerel yönetimlerin bu tür girişimleri, Türkiye’de katılımcı tasarım modelinin uygulanabilirliğini ve müşterekleşme pratiklerine katkılarını göstermesi açısından önemli bir zemin sunmaktadır.

4.1.1. İstanbul Planlama Ajansı (İPA)

İstanbul Planlama Ajansı (İPA), 2019 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) bünyesinde kurulan ve kent planlamasına ilişkin süreçlerde bilimsel, veriye dayalı ve katılımcı karar alma pratiklerini kurumsallaştırmayı hedefleyen bir yapıdır. Ajans, bünyesinde barındırdığı farklı birimler (İstanbul İstatistik Ofisi, Vizyon 2050 Ofisi, Kamusal Mekânlar Atölyesi, İstanbul Düşünce Enstitüsü gibi) aracılığıyla, kentsel sorunların çözümüne yönelik çok boyutlu stratejiler geliştirirken, aynı zamanda bu süreçleri halkla birlikte yürütmeyi ilke edinmiştir (İPA, 2022).

İPA tarafından yürütülen Vizyon 2050 süreci, İstanbul’un karşı karşıya olduğu ekonomik, ekolojik, sosyal ve mekânsal krizleri dikkate alarak, kenti daha adil, yaşanabilir ve sürdürülebilir bir geleceğe taşıma amacıyla başlatılmıştır. Süreç, yalnızca teknik bir planlama çerçevesi sunmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumun farklı kesimlerinin katılımını önceleyen demokratik ve çoğulcu bir yaklaşımı benimsemektedir (İPA, 2022: 6,7).

Strateji belgesinde yer alan “İyi Yaşam Sağlayan Canlı ve Duyarlı Mekânlar” başlığı altında, özellikle müşterek mekânların üretimi, kamusal yaşamın canlandırılması ve mekânın demokratikleşmesi açısından kritik bir alan olarak tanımlanmıştır. Mekânın fiziksel dönüşümünün ötesinde, toplumsal etkileşim, kolektif üretim, aidiyet ve sosyal

adalettemaları vurgulanmakta; kamusal alanların birlikte düşünülüp birlikte planlanması gerektiği ifade edilmektedir (İPA, 2022: 48,49). Bu süreçte katılımcı tasarım, kentsel politika oluşturma araçlarından biri olarak konumlandırılmakta; kullanıcıların ihtiyaç ve taleplerinin doğrudan süreçlere yansıtılması savunulmaktadır. Özellikle mahalle ölçeğindeki uygulamaların, kentlilerin gündelik deneyimlerinden beslenmesi ve yerel bilgiyle desteklenmesi gerektiği belirtilmektedir.

Sonuç olarak, Vizyon 2050 süreci, İstanbul'un geleceğine dair müşterek ve çoğulcu bir vizyonun oluşturulmasını sağlamayı; aynı zamanda katılımcı demokrasi anlayışını mekân üretimi ve yönetimi süreçlerine dâhil ederek yaşanabilir, adil ve kapsayıcı bir kent modeli inşa etmeyi amaçlamaktadır.

“Özellikle mahalle ölçeğindeki kamusal açık alanlar, katılımcı yöntemlerle tasarlanmalı; bu alanlar toplumsal ayrışmanın önlenmesi ve topluluk bilincinin gelişmesi için kullanılmalıdır” (İPA, 2022: 182). Bu yaklaşım, planlama sürecinde katılımcılığı yalnızca söylem olmaktan çıkararak, pratikte kurumsal kültürün temel yapı taşı haline getirmektedir.

İPA, katılımcı tasarım süreçlerini benimseyerek farklı mahallelerde çeşitli projeler yürütmektedir. Bu bağlamda, İPA tarafından yürütülen “Kabataş Transfer Merkezi ve Yakın Çevresi Katılımcı Konsept Tasarım Süreci” projesi, yerel yönetimlerin müşterek mekân üretimi konusunda nasıl bir rol üstlenebileceğini gösteren önemli bir örnektir. Proje, kentin önemli bir ulaşım ve yaya aksı olan Kabataş'ta, sadece fiziksel mekân dönüşümünü değil, aynı zamanda sosyal katmanların katılımını esas alan bir tasarım sürecini içermektedir.

Sürecin ilk aşamasında, proje alanına dair mevcut durum analizi yapılmış, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler doğrultusunda elde edilen veriler, alanın mekânsal sorunlarının ve potansiyellerinin tespit edilmesinde etkili olmuştur (İPA, 2020: 8). Proje verilerinin açık erişimle paylaşılması, süreçte şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanması bakımından dikkate değerdir. Yerel yönetimlerin bu tür veri paylaşım pratikleri, halkın bilgiye erişimini kolaylaştırmakta ve katılımı teşvik etmektedir.

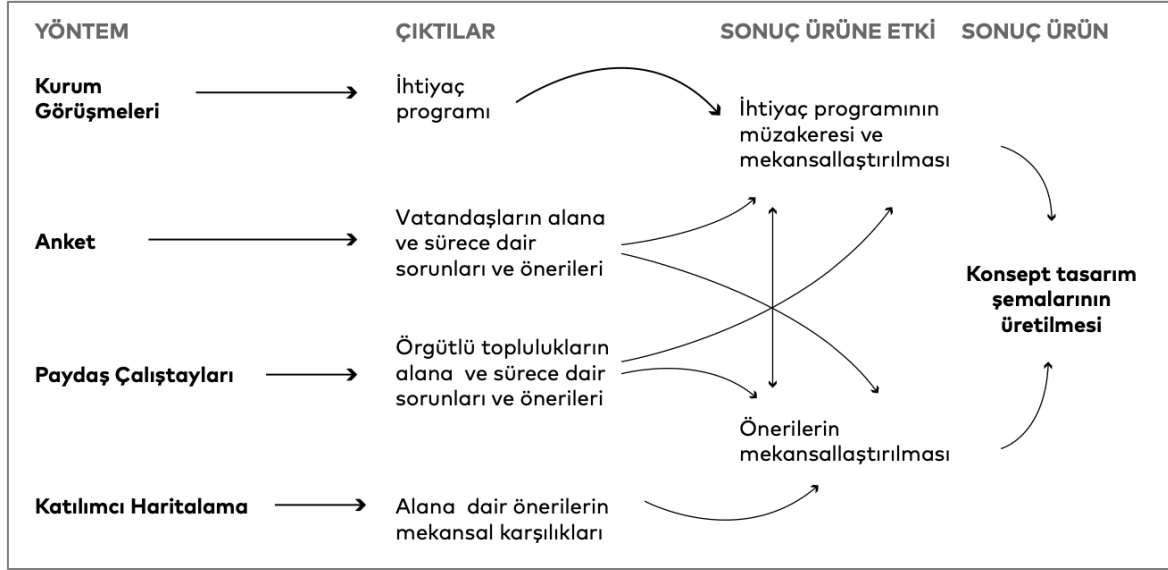
Projenin ikinci aşaması, halkın deneyim ve önerilerinin toplanmasına odaklanmıştır. 19-24 Ağustos 2020 tarihleri arasında düzenlenen çevrim içi anket çalışmasına 7923 kişi katılmış ve Kabataş bölgesine ilişkin kullanım biçimleri, sorun algıları ve beklentiler detaylı bir

şekilde ortaya konmuştur (İPA, 2020: 5). Anket sonuçlarının değerlendirilmesinde, kent sakinlerinin alanla kurduğu duygusal ve pratik bağlar önemli bir girdi olarak ele alınmıştır. Bu yönüyle proje, mekânın teknik tasarımından ziyade sosyo-kültürel kullanım biçimlerine odaklanarak, müşterek mekân üretiminde katılımcı tasarımın rolünü pekiştirmektedir.

15-16 Eylül 2020 tarihlerinde çevrimiçi ortamda gerçekleştirilen paydaş çalıştayları ise sürecin en belirleyici katılım basamağını oluşturmuştur. Akademisyenler, sivil toplum temsilcileri, kamu görevlileri ve bölge kullanıcıları gibi çok çeşitli aktörlerin bir araya getirildiği çalıştaylar sonucunda; erişilebilirlik, kamusalılık, yaya önceliği, tarihsel dokuya saygı gibi temalar belirlenmiş ve bu ilkeler doğrultusunda bir konsept tasarım şeması oluşturulmuştur (İPA, 2020: 25). Bu yöntem, Arnstein'in "katılım merdiveni" kuramı bağlamında değerlendirildiğinde, müzakere düzeyinin ötesine geçerek karar verme süreçlerine etkin katılımı göstermektedir.

İPA'nın bu projedeki rolü, yerel yönetimlerin yalnızca uygulayıcı değil, aynı zamanda yönlendirici, kolaylaştırıcı ve toplumsal ihtiyaçları önceleyen bir aktör olabileceğini ortaya koymaktadır. Planlama ve tasarımın teknokratik bir süreçten çıkarılarak toplumsallaştırılması hem meşruiyet hem de sürdürülebilirlik açısından önemlidir.

Özellikle metropol alanlarda, kamusal alanların kapsayıcı, güvenli ve çok işlevli biçimde tasarlanması, katılımcı yöntemlerle mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda Kabataş Transfer Merkezi projesi, Türkiye'de yerel düzeyde katılımcı planlamanın kurumsallaşması yolunda güçlü bir örnek teşkil etmektedir.



Şekil 4.2. Tasarım- karar alma süreçleri (İPA, 2020: 9)

Sonuç olarak, Kabataş projesi, müşterek mekân üretiminde halkın bilgi, deneyim ve değerlerine dayanan bir anlayışla yürütülmüş; tasarımın hem fiziksel hem de sosyal boyutlarını birlikte ele alarak örnek bir katılımcı tasarım süreci ortaya koymuştur. Bu modelin yaygınlaştırılması, Türkiye’de demokratik kent yönetimi ve yerel demokrasinin güçlendirilmesine de katkı sunacaktır.

İstanbul Planlama Ajansı (İPA)- Kabataş transfer merkezi ve yakın çevresi katılımcı konsept tasarım süreci: Sistematik bir değerlendirme

İstanbul Planlama Ajansı (İPA) tarafından İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) bünyesinde yürütülen Kabataş Transfer Merkezi ve Yakın Çevresi Katılımcı Konsept Tasarım Süreci projesi, Türkiye’de yerel yönetimlerin katılımcı tasarım pratiklerini benimsemesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Projenin hedeflediği saha, İstanbul’un en kritik kentsel ulaşım merkezlerinden ve yaya akslarından biridir (İPA, 2020). Yoğun ve karmaşık yapısı, geçmişteki planlama sorunları [840] nedeniyle yeniden düzenlenmeye ihtiyaç duyan bu alan, işlevsel ve deneyimsel açıdan Roger Trancik’in "kayıp mekân" tanımına kısmen uyan, potansiyel kopukluklar barındıran bir kentsel düğüm noktasıdır. Bu kamusal mekânın mülkiyeti İBB ve devlete aittir.

Proje, İPA ve İBB liderliğinde yürütülmekle birlikte, çok çeşitli ve katmanlı aktörleri sürece dahil etmiştir. İlgili kamu kurumlarıyla yapılan görüşmelerin yanı sıra, çevrim içi anketler aracılığıyla 7923 kent sakinine ulaşılmış ve çevrim içi çalıştaylar yoluyla akademisyenler,

sivil toplum kuruluşu (STK) temsilcileri, kamu görevlileri ve bölge kullanıcıları gibi odak paydaşların katılımı sağlanmıştır. Katılım süreci, kurumsal görüşmeler, geniş erişimli çevrim içi anketler ve kilit paydaşlarla yapılan çevrim içi çalıştaylar gibi çeşitli yöntemlerle yürütülmüştür. Özellikle 2020 yılındaki pandemi nedeniyle dijital araçların yoğun kullanımı ve elde edilen verilerin şeffaflık ilkesi gereği açık erişime sunulması sürecin öne çıkan özelliklerindendir.

Bu katılım süreci, Arnstein'in (1969) "Katılım Merdiveni" modeli çerçevesinde değerlendirildiğinde, öncelikle geniş kitlelerden ve paydaşlardan bilgi ve görüş toplama aşamasını içeren üçüncü basamak olan Bilgilendirme ve bu girdileri tasarım alternatiflerini şekillendirmede kullanma aşaması olan dördüncü basamak, Müzakere, düzeylerini etkin bir şekilde uygulamıştır. Çalıştaylar sonucunda paydaşların görüşleri doğrultusunda "erişilebilirlik, kamusallık, yaya önceliği, tarihsel dokuya saygı gibi temaları" içeren bir konsept tasarım şeması oluşturulması, sürecin müzakere düzeyini aştığını ve paydaşların tasarım kararlarına belirli bir etki potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Ancak, nihai karar verme yetkisinin kamu otoritesinde (İPA/İBB) kalması, gücün tam olarak devredilmediğini göstermektedir. Bu durum, projenin altıncı basamak olan Ortaklık düzeyinde veya daha üst seviyelere tam olarak ulaşmadığını, ancak müzakere düzeyini aşan ve kısmen beşinci basamak, İkna Etme, özelliklerini barındıran bir katılım modeli sunduğunu düşündürmektedir. Zira paydaşların görüşleri alınmış ve tasarıma yansıtılmış olsa da son söz hakkı ve kontrol kamu otoritesindedir. Bu durum, La Model gibi uluslararası kamu liderliğindeki benzer süreçlerin de sıklıkla müzakere veya ikna etme basamaklarında değerlendirilmesiyle paralellik göstermektedir.

Projenin temel müdahale biçimi, karmaşık bir kentsel transfer merkezi ve çevresi için, geniş katılımı bir konsept tasarım ve mekânsal strateji geliştirme sürecidir. Henüz uygulama aşamasında olmasa da projenin mekânsal sonucu, katılımcı süreçlerden damıtılan erişilebilirlik, kamusallık, yaya önceliği ve tarihsel dokuya saygı gibi ilkeleri yansıtan bir konsept tasarım şemasıdır. Proje, kamu otoritesi (İPA/İBB) liderliğinde yürütülen ancak güçlü katılımcı mekanizmalar (anket, çalıştay) içeren bir yönetim modeli sergilemektedir. Karar alma süreçlerinde paydaş girdileri önemli bir rol oynamış olsa da nihai yetki ve sorumluluk kamuya aittir (İPA, 2020).

Kuramsal açıdan proje, çeşitli kavramlarla ilişkilendirilebilir. Lefebvre'in Kent Hakkı bağlamında, binlerce kişiyi ve farklı paydaşları kentin önemli bir parçasının geleceği hakkında söz sahibi yapma çabası, "katılma hakkı" boyutuna işaret etmektedir. Kamusalılık ve yaya önceliği gibi hedefler mekânın metalaşmasına karşı "kullanım değerini" öne çıkarma çabası olarak yorumlanmıştır. Ancak katılımın müzakere/ikna etme düzeyinde kalması, kent üzerinde tam bir "el koyma/şekillendirme hakkı" anlamına gelmemektedir. Sürecin kendisi, farklı aktörlerin bilgiyi ve fikirleri ortaklaştırdığı bir müşterekleşme pratiği olarak değerlendirilmiştir. Ancak projenin amacı, özyönetimli bir müşterek mekân yaratmaktan ziyade, katılımla iyileştirilmiş bir kamusal mekân tasarlamaktır. Dolayısıyla Stavrides'in ayırımında kamusal alan kategorisine daha yakındır. Projenin varlık nedeni, Kabataş'ın mevcut durumundaki işlevsel ve deneyimsel sorunlara bir yanıt niteliğindedir ve Trancik'in kayıp mekân kavramı çerçevesinde, bu alanı kent yaşamına daha iyi entegre ederek kayıp niteliğini azaltmayı hedeflemektedir.

Retrospektif olarak bakıldığında, proje, 2020 yılı içinde analiz, geniş katılımlı anket, paydaş çalışmaları ve konsept geliştirme aşamalarını içeren tanımlı bir zaman çizgisinde ilerlemiştir. Özellikle pandemi koşullarında çevrim içi katılım araçlarının etkin kullanımı, bu tür süreçler için önemli bir deneyim sunmaktadır. Sürecin kendisi, İPA'nın da belirttiği gibi (2020), metropoliten kamusal alanların tasarımında katılımcı yöntemlerin fizibilitesini ve gerekliliğini göstermesi açısından değerli bir referans oluşturmaktadır.

4.1.2. İzmir Büyükşehir Belediyesi

İzmir Büyükşehir Belediyesi (İBB), katılımcı tasarım süreçlerini kurumsal düzlemde sürdürülebilir hale getiren öncü belediyelerden biridir. Bu yaklaşım, yalnızca belirli projelere özgü bir uygulama olarak değil; kent vizyonunun tamamına yayılmış bir yönetim modeli olarak şekillenmiştir. İzmir Akdeniz Akademisi ve İyi Tasarım İzmir gibi uzun soluklu programlarla, katılım kültürü sadece planlama düzeyinde değil, aynı zamanda kent yaşamının tüm alanlarında desteklenmektedir. Bu yapılar aracılığıyla İzmir Büyükşehir Belediyesi, kentsel tasarımı teknik bir müdahale olmaktan çıkarıp, toplumsal bir öğrenme ve ortak üretim sürecine dönüştürmeyi hedeflemektedir (İzmir Akdeniz Akademisi, 2021).

İzmir Akdeniz Akademisi: Kentin ortak akıl alanı

2012 yılında kurulan İzmir Akdeniz Akademisi, kentin gelişimine yön veren düşünsel ve kültürel bir merkez olarak tasarlanmıştır. Akademi, tasarım, tarih, ekoloji ve ekonomi alanlarında çalışan uzmanlar, sanatçılar, akademisyenler ve yurttaşları bir araya getirerek katılımcı bilgi üretimini teşvik etmektedir. Özellikle “Tasarım Koordinasyon Ofisi” aracılığıyla, tasarımın yalnızca nesnel bir çıktı değil, aynı zamanda sosyal bir süreç olduğu vurgulanmaktadır (İzmir Akdeniz Akademisi, 2020).

Akademi bünyesinde yürütülen programlar, kentlilerin gündelik yaşamda karşılaştığı mekânsal sorunlara ortak akılla çözüm bulmasını hedeflemekte; kamusal alanlara ilişkin kararların uzman-yurttaş iş birliğiyle alınmasını sağlamaktadır. Bu süreçler, yerel yönetimin hem kolaylaştırıcı hem de müşterekleşme süreçlerinin kurumsal taşıyıcısı rolünü üstlendiğini göstermektedir.

İyi Tasarım İzmir: Katılımcı bir tasarım kültürü yaratmak

İyi Tasarım/ Good Design İzmir programı, İzmir Akdeniz Akademisi tarafından 2016 yılından itibaren düzenlenmekte olup, Akdeniz havzası ve küresel ölçekteki tasarım odaklı meseleleri ele alan çalışmaları İzmir'de bir araya getiren, çok aktörlü ve kapsayıcı bir kamusal etkinlik dizisi niteliğindedir. Program, kentin tasarım kapasitesini yalnızca estetik ya da teknik yönleriyle değil; aynı zamanda kültürel, ekonomik ve düşünsel boyutlarıyla ele alarak, eşitlikçi, katılımcı ve iş birliğine dayalı bir yaklaşımla güçlendirmeyi amaçlamaktadır. (Arat Yama, Akpınar ve Yurttaş Erda, t.y.)

Her yıl belirli bir tema etrafında yapılandırılan bu etkinlik dizisi; yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde tasarımla ilgilenen farklı disiplinlerden bireyleri, kolektifleri ve kurumları bir araya getirmektedir. Program, tasarım mesleği ve eğitimi kapsamında yapılan uygulamalı üretimlerin yanı sıra, tasarım alanında yürütülen kuramsal tartışmaların da paylaşımına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, söyleşiler, paneller, sergiler, atölye çalışmaları, film gösterimleri, performanslar, yarışmalar ve proje sunumları gibi çok çeşitli etkinlik biçimleriyle tasarım kültürünün kente yayılması hedeflenmektedir. İyi Tasarım İzmir, yalnızca bir sergi ya da konferanslar dizisi değil; aynı zamanda kentte katılımcı tasarım kültürünün inşası için bir platformdur. Farklı disiplinlerden tasarımcılar, yerel yönetim

temsilcileri, STK'lar, akademisyenler ve yurttaşlar, kamusal alanlara yönelik fikirlerini paylaştıkları ve birlikte tasarladıkları bir ortamda bir araya gelmektedir (İzmir Akdeniz Akademisi, 2020).

Etkinliklerde düzenlenen atölyeler, kent gezileri, panel ve forumlar; kentsel tasarımın demokratikleşmesine ve tasarım süreçlerinin müşterekleşmesine olanak sağlamaktadır. Etkinliğin her yıl belirli bir tema etrafında örgütlenmesi, yalnızca fiziksel mekânların değil; toplumsal önceliklerin de birlikte tartışılmasına fırsat yaratmaktadır. Bu yönüyle İyi Tasarım İzmir, katılımcı tasarımı yalnızca bir yöntem değil; bir toplumsal öğrenme süreci olarak ele almaktadır (Arat Yama, Akpınar ve Yurttaş Erda, t.y.).

İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin bu uygulamaları, katılımcılığın kurumsallaşmasına dair güçlü örnekler sunmaktadır. Katılım, yalnızca projelere davet yöntemiyle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda politika belgeleri, planlama ilkeleri ve yönetsel organizasyonlarda da sistematik biçimde yer almaktadır. Kentte tasarım kültürünün kamu politikası düzeyinde desteklenmesi, demokratik mekân üretiminin sürekliliğini garanti altına alan bir yapı inşa etmektedir.

Bu bağlamda, hem İzmir Akdeniz Akademisi hem de İyi Tasarım İzmir gibi girişimler, müşterek mekân üretiminin yalnızca fiziksel değil; sosyal, yönetsel ve kültürel bileşenlerinin de birlikte planlandığını göstermektedir. Katılımcıların farklı ölçeklerdeki katkıları, kentsel karar alma süreçlerinin daha adil, şeffaf ve sürdürülebilir bir zemine oturmasına olanak tanımaktadır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi- İzmir Akdeniz Akademisi & İyi Tasarım İzmir: Katılımcı tasarım kültürünün inşası: Sistematik bir değerlendirme

İzmir Büyükşehir Belediyesi (İBB), katılımcı tasarım süreçlerini yalnızca münferit projelerde değil, kent genelinde bir yönetim modeli olarak kurumsallaştırma çabasıyla öne çıkmaktadır. Bu yaklaşımın temel araçları olarak 2012'de kurulan İzmir Akdeniz Akademisi ve 2016'dan beri düzenlenen İyi Tasarım İzmir etkinlikleri gösterilebilir. Bu girişimler, belirli bir fiziksel mekâna odaklanmak yerine, İzmir'in genel tasarım kültürünü ve kentsel politika ortamını dönüştürmeyi hedefleyen programatik ve kurumsal müdahalelerdir.

Sürecin aktörleri oldukça çeşitlidir: İBB (yürütücü/kolaylaştırıcı), İzmir Akdeniz Akademisi (kurumsal yapı), İyi Tasarım İzmir (programatik platform), uzmanlar, sanatçılar, akademisyenler, yurttaşlar, tasarımcılar, STK'lar ve uluslararası katılımcılar yer almaktadır. Bu geniş ağ, katılım biçimi olarak da kendini göstermektedir. Akademi ve İyi Tasarım programları aracılığıyla, çalıştaylar, paneller, forumlar, sergiler, yarışmalar, kent gezileri ve iş birlikçi projeler gibi sürekli diyalog ve ortak bilgi üretimini hedefleyen, uzun soluklu ve süreç odaklı katılım mekanizmaları işletilmektedir.

Arnstein'in Katılım Merdiveni açısından bakıldığında, bu yapının bütüncül hedefi, katılımı sembolik düzeyin üzerine taşımaktır. İzmir Akdeniz Akademisi'nin kurumsal yapısı, uzmanlar, yurttaşlar ve belediye arasında sürekli iş birliği platformları yaratarak ortaklık düzeyini hedeflemektedir. İyi Tasarım İzmir etkinlikleri ise, bilgilendirme ve müzakere düzeylerinden, belirli iş birlikçi atölyelerde ortaklık düzeyine ulaşan çeşitli katılım seviyelerini barındırmaktadır. İBB'nin nihai karar yetkisini koruduğu düşünülse de, katılımı kurumsal olarak yerleştirme çabası, etkin katılım basamaklarına doğru belirgin bir yönelimi göstermektedir ve Bologna örneğindeki "kolaylaştırıcı devlet" ilkesini yansıtmaktadır.

Temel müdahale biçimi, fiziksel bir dönüşümden ziyade, kentte katılımcı bir tasarım kültürü ve ortak bilgi altyapısı inşa etmektir. Bu, katılımı kolaylaştıran altyapı oluşturma çabası olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla doğrudan mekânsal sonuçlar üretmek yerine, kentteki diğer mekânsal müdahaleleri etkileyecek süreçleri ve ilkeleri şekillendirmeyi de amaçlar. Yönetişim modeli, belediye liderliğinde ancak Akdeniz Akademisi aracılığıyla oldukça iş birlikçi ve ağa dayalı bir yapı sergilemektedir, tasarım ve planlamada çok paydaşlı bir yaklaşımı hedeflemektedir.

Kuramsal bağlantılar açısından, bu girişimler Lefebvre'in kent hakkı kavramının "katılma hakkı" boyutunu kurumsallaştırmaya çalışmaktadır. Ortak akıl ve bilgi üretimini teşvik ederek, müşterekleşme pratikleri için sosyal bir zemin hazırlamaktadır. Ayrıca, Awan vd.'nin mekânsal aracılık (*spatial agency*) kavramıyla uyumlu olarak, belediyenin kolaylaştırıcılığında farklı aktörleri mekânsal üretim sürecinde etkin kılmayı hedeflemektedir. Retrospektif olarak, bu uzun soluklu girişimler, katılım kültürünün kurumsal düzeyde sürdürülebilirliğine ve kalıcı diyalog platformlarının önemine işaret eden değerli bir deneyim sunmaktadır.

4.1.3. Bursa Nilüfer Belediyesi

Türkiye’de katılımcı tasarım ve müşterek mekân üretimi konusunda örnek teşkil eden yerel yönetim pratiklerinden biri, Bursa Nilüfer Belediyesi tarafından yürütülen eşitlik temelli yönetim yaklaşımıdır. Nilüfer Belediyesi, yerel karar alma süreçlerine tüm vatandaşların dâhil olmasını esas alan, yaşamın her alanında fırsat ve cinsiyet eşitliğini gözetken, kapsayıcı ve katılımcı bir yerel yönetim modeli geliştirmektedir. Bu yaklaşım, yalnızca hizmet sunumuna değil; aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğini içeren, katılımcılığı teşvik eden mekânsal ve yönetsel politikalara da dayanmaktadır. 2021 yılında imzalanan Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı kapsamında hazırlanan ve 2022–2024 yıllarını kapsayan Yerel Eşitlik Eylem Planı, Nilüfer Belediyesi’nin bu yöndeki taahhüdünün somut bir çıktısıdır. Planın oluşturulma sürecinde sivil toplum kuruluşlarının geçmişteki katkıları, yerel deneyimler ve stratejik plan verileri doğrultusunda geliştirilen içerik, toplumsal eşitliğe dayalı müşterek yaşam alanlarının inşasında katılımcı mekanizmaların nasıl etkinleştirilebileceğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Nilüfer örneği, yerel düzeyde hak temelli katılımın, eşitliğe dayalı müşterek mekân politikalarıyla nasıl kesiştirilebileceğini ortaya koymaktadır (URL-11).

Nilüfer Belediyesi’nin “Benim Mahallem, Benim Geleceğim” adlı projesi, katılımcı tasarım ve müşterek mekân üretimi süreçlerinde yerel yönetimlerin dönüştürücü rolünü örnekleyen başarılı uygulamalardan biri olarak öne çıkmaktadır. 2020–2024 Stratejik Planı kapsamında 64 mahallede gerçekleştirilen çalıştaylar, paydaş toplantıları ve fikir paylaşım etkinlikleri ile toplumun tüm kesimlerinin karar alma süreçlerine aktif katılımı sağlanmıştır. Proje kapsamında yürütülen katılımcı uygulamalar; çocuklar, gençler, kadınlar, yaşlılar ve engelli bireyler gibi dezavantajlı grupların sosyal hayata entegrasyonunu desteklemeyi, yerel aidiyet duygusunu güçlendirmeyi ve aktif vatandaşlık bilincini yaygınlaştırmayı hedeflemiştir. “Yeni Nesil Nilüfer” yaklaşımı ile özellikle çocuk ve gençlerin ihtiyaçları dikkate alınarak planlama süreçlerine doğrudan dâhil olmaları sağlanmış; Nilüfer Halk Gençlik Meclisi bu sürecin önemli bir paydaşı olarak yer almıştır. Bu bütüncül ve katılımcı model, Uluslararası Katılımcı Demokrasi Gözlemevi (IOPD) tarafından kullanıcı katılımında en iyi uygulama ödülüne aday gösterilmiş ve dünya çapında 202 kent arasında ilk 55 belediye arasında yer alma başarısı göstermiştir (Yapı Dergisi, 2021).

Nilüfer pancar deposu

Nilüfer Belediyesi tarafından başlatılan Pancar Deposu Projesi, uzun yıllar atıl durumda kalan bir alanın, katılımcı süreçlerle dönüştürülerek toplumsal yaşamın merkezine yerleştirilmesini hedefleyen özgün bir müşterek mekân üretimi örneğidir. Daha önce Susurluk Şeker Fabrikası tarafından kantar binası ve depo olarak kullanılan bu alan, 25 yıl boyunca işlevsiz kalmasının ardından Nilüfer Belediyesi tarafından kamulaştırılmış ve “İkinci Yüzyıl İçin Tasarım” vizyonu kapsamında yeniden işlevlendirme sürecine alınmıştır (Nilüfer Belediyesi, 2023).



Resim 4.1. Birlikte düşünüyor, birlikte üretiyoruz çalıştayının ilk oturumu (URL-12)

Proje geliştirme sürecinde, bölge halkının katılımıyla düzenlenen çalıştaylar, fikir paylaşım toplantıları ve tematik atölyeler aracılığıyla birlikte düşünme ve birlikte üretme anlayışı benimsenmiş, kullanıcı ihtiyaçlarına dayalı bir tasarım yaklaşımı uygulanmıştır. Proje danışmanlığı görevini üstlenen Şehir Plancısı Faruk Göksu'nun kolaylaştırıcılığında yürütülen bu süreçte, Pancar Deposu'nun yeni kimliği etkileşim atölyesi olarak tanımlanmış; kültür, sanat, girişimcilik ve tasarım gibi alanlarda faaliyet gösterecek çok işlevli bir ortak kullanım alanı olarak yeniden kurgulanmıştır.

Yaklaşık 10 dönümlük bir alanda inşa edilen proje kapsamında 1800 m² kapalı alanda etkinlik salonları, podcast stüdyosu, sergi alanları, tasarım ve kodlama atölyeleri, ortak

Çalışma mekânları, açık mutfak ve sosyal üretim alanları tasarlanmıştır. Ayrıca 6300 m² yeşil alan düzenlemesi ile proje, yalnızca mimari dönüşüm değil, toplumsal katılımın ve ortak yaşam kültürünün güçlenmesini de hedeflemektedir. Açık yönetim modeli ile sivil toplum, yerel aktörler ve gönüllülerin sürece dâhil edildiği yapı, katılımcı yönetişim ilkelerine dayalı olarak işleyişini sürdürecektir (Kentsel Strateji, 2023).



Resim 4.2. Pancar deposunun bölge halkına tanıtımına ait görsel (URL-13)

Sonuç olarak Nilüfer Pancar Deposu, fiziksel bir dönüşümün ötesine geçerek, yaratıcı fikirlerin gelişimine alan aan, farklı toplumsal grupları bir araya getiren ve yerel üretim-ekonomi döngülerini destekleyen örnek bir müşterek mekân uygulaması olarak değerlendirilmektedir.

Bursa Nilüfer Belediyesi- "Benim Mahallem, Benim Geleceğim" & Nilüfer pancar deposu: Sistematiik bir değerlendirme

Bursa Nilüfer Belediyesi, Türkiye'de katılımcı yerel yönetim pratikleri konusunda, özellikle eşitlik temelini vurgulayan yaklaşımıyla dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımını hem belediye genelindeki yönetişim süreçlerine hem de spesifik projelere yansıtmaktadır.

"Benim Mahallem, Benim Geleceğim" projesi, belediyenin 64 mahallesini kapsayan geniş ölçekli bir katılımcı yönetim müdahalesidir. Saha tipolojisi tüm belediye sınırlarıdır (Yapı Dergisi, 2021). Aktörler; Nilüfer Belediyesi, tüm mahalle sakinleri: özellikle çocuklar, gençler, kadınlar, yaşlılar, engelliler gibi dezavantajlı gruplar, mahalle komiteleri ve Nilüfer Halk Gençlik Meclisi'dir. Katılım biçimi, mahalle çalıştayları, paydaş toplantıları ve fikir paylaşım etkinlikleri gibi yaygın ve kapsayıcı yöntemleri içerir. Bu süreçler belediyenin stratejik planına ve gençlik meclisi gibi kurumsal yapılarla entegre edilmiştir. Katılım merdiveni açısından, tüm kesimleri dahil etme hedefi, gençlik meclisinin karar süreçlerindeki rolü ve uluslararası tanınırlık, projenin ortaklık ve belirli alanlarda yedinci basamak olan devredilmiş yetki düzeylerini hedeflediğini göstermektedir. Temel müdahale, yerel yönetimi sistematik olarak katılımcı hale getirmek, aktif vatandaşlığı ve eşitliği teşvik etmektir. Mekânsal sonuçları dolaylı olup, katılım süreçleriyle belirlenen mahalle önceliklerine göre şekillenir. Yönetim modeli belediye liderliğinde ancak oldukça merkeziyetçilikten uzak, kapsayıcı ve eşitlik odaklıdır.

Nilüfer Pancar Deposu projesi ise spesifik bir mekâna, yani Susurluk Şeker Fabrikası'na ait olup uzun yıllar atıl kalmış bir kantar binası ve depoya odaklanmaktadır (Nilüfer Belediyesi, 2023). Bu saha tipolojisi, Trancik'in "kayıp mekân" tanımına uyan, belediye tarafından kamulaştırılarak yeniden işlevlendirilmiş bir endüstriyel mirastır. Aktörler; Nilüfer Belediyesi (yürütücü/mülk sahibi), bölge halkı, uzman kolaylaştırıcı (Faruk Göksu), STK'lar ve gönüllülerdir. Projenin kimliğini ve işlevlerini belirleyen, "birlikte düşünüyor, birlikte üretiyoruz" sloganıyla yürütülen çalıştaylar, toplantılar ve atölyeler aracılığıyla katılım biçimi şekillenmektedir. Katılımcı tasarımın projenin temel konseptini şekillendirmesi, süreci Arnstein'in katılım basamağında dördüncü basamak olan müzakere düzeyinin ötesine taşıyarak ikna etme ile ortaklık düzeyleri arasında konumlandırırmaktadır. Planlanan açık yönetim modelin ise operasyonel aşamada daha üst basamakları hedeflemektedir. Proje bağlamında temel müdahale, atıl bir endüstriyel yapının katılımcı süreçlerle yeniden işlevlendirilerek çok fonksiyonlu bir topluluk merkezine dönüştürülmesidir. Projenin mekânsal sonucu olarak; etkinlik salonları, stüdyo, atölyeler, ortak çalışma alanları ve geniş bir yeşil alanı içeren fiziksel bir yapılanma gözlemlenmiştir. Proje geliştirme aşamasındaki yönetim modeli belediye liderliğinde ve katılımcı pratiklerle, operasyonel aşamada ise sivil toplum ve gönüllüleri içeren açık ve paylaşımlı bir modele dayanmaktadır.

Her iki örnek de kent hakkı bağlamında önemlidir; ilki katılım hakkını genele yayarken, ikincisi kayıp bir mekânı kolektif kullanıma açarak dönüştürme hakkını somutlaştırmaktadır. Pancar Deposu, katılımcı süreçleri ve açık yönetimiyle müşterekleşme pratiğine önemli bir katkıdır. Retrospektif bağlamda, eşitlikçi ve sistematik katılım modeli ile Pancar Deposu'ndaki adaptif yeniden kullanım, araştırmaya değerli çıktılar sunmaktadır.

4.2. Türkiye’de Katılımcı Tasarım Modelini Uygulayan Sivil Toplum Kuruluşlarının İnisiyatifleri

Sivil toplum kuruluşları (STK’lar), katılımcı tasarım süreçlerinde toplumun ihtiyaçlarını belirlemek ve kullanıcıların mekânsal karar alma süreçlerine dahil olmasını sağlamak açısından kritik bir rol üstlenmektedir. Bu kuruluşlar, özellikle dezavantajlı bölgelerde veya mekânsal adaletsizliklerin yaşandığı alanlarda, toplumsal katılımı teşvik ederek daha demokratik ve sürdürülebilir bir tasarım anlayışı geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Türkiye’de de sivil toplum kuruluşlarının bu alandaki etkinliği, hem yerel halkın taleplerine yanıt veren mekânların oluşturulmasında hem de sosyal dayanışmayı güçlendiren projelerin hayata geçirilmesinde önemli bir rol almaktadır.

Türkiye’de bu alanda aktif rol alan ve müşterekleşme pratiklerine önemli katkılar sunan çeşitli sivil toplum kuruluşları mevcuttur. Üretilen ağ haritasında da (Şekil 4.3.) görülebileceği gibi, Herkes İçin Mimarlık Derneği (HİM), katılımcı tasarım ve uygulama atölyeleriyle özellikle ihtiyaç odaklı mekânsal çözümler üretmekte ve bu alanda öncü bir rol oynamaktadır. Mekanda Adalet Derneği (MAD) ise araştırma, haritalama ve savunuculuk faaliyetleriyle mekânsal adalet, kent hakkı ve müşterekler konularında teorik ve pratik bir zemin oluşturmaktadır. Benzer şekilde, Sokak Bizim Derneği gibi oluşumlar kamusal alanların ve sokakların topluluk odaklı kullanımını savunurken, Kuzguncuklular Derneği gibi yerel örgütlenmeler de mahalle ölçeğindeki müştereklerin korunması ve geliştirilmesi için önemli mücadeleler vermektedir. Bu STK'lar, genellikle yerel yönetimler veya diğer inisiyatiflerle iş birliği yaparak veya bağımsız projeler geliştirerek katılımcı süreçleri hayata geçirmektedirler.

4.2.1. Kuzguncuklular Derneği; Kuzguncuk Bostanı

İstanbul'un Üsküdar ilçesi sınırları içerisinde konumlanan Kuzguncuk Mahallesi'nde yer alan ve “İlia’nın Bostanı” olarak da tanımlanan Kuzguncuk Bostanı, yaklaşık yedi asırlık

köklü geçmişiyle tescilli bir sit alanı özelliğine sahiptir. Ademoğlu vd.'nin (2016) araştırmaları, tarihi bir Yahudi Köyü olarak tanımlanan Kuzguncuk'un, Asya Kıtası'ndaki en eski yerleşim yerlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Mahallenin sosyo-kültürel dokusu, nüfusa ek olarak Rum ve Ermeni topluluklarının da zamanla mahalleye katılımıyla şekillenmiş ve kozmopolit bir karakter kazanmıştır (Güven, 2011, akt. Özata ve Özdemir Darby, 2023).

Söz konusu mahallenin içerisinde konuşlanan yeşil alan, kentsel planlama süreçlerine entegre edilmemiş bir 'kayıp mekân' niteliği taşımasına karşın, yerel halk tarafından muhafaza edilerek işlevsel bir bostan alanına dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm sürecinin temelini, mahalle sakinlerinin çevreye yönelik duyarlılığı ve sergiledikleri kolektif bilinç oluşturmaktadır (Kuran ve Yalçın, 2015).

Kuzguncuk halkının Bostan için yürüttüğü mücadele, buraya farklı anlamlar atfetmiş ve gayrimüslimlerle Türk toplulukları arasındaki samimi komşuluk ilişkilerinin yaşandığı tarihi dönemin bir yansıması olmuştur. Mahalledeki arazi kullanım biçimi, bu durumu destekleyen bir kanıt niteliğindedir (Özata ve Özdemir Darby, 2023). Bostanın son bilinen sahibi İlyas 1980'lerde öldükten sonra devredilebilecek hiç akrabası bulunamadığı için bostan Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir ve İstanbul'un son bostanlarından biridir. Günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir. Ancak, 1986 yılından itibaren bostanın imar planında gerçekleştirilen düzenlemelerle birlikte, bostan farklı yapılaşma girişimlerinin tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır (Ademoğlu vd., 2016).

2014 yılına gelindiğinde, Kuzguncuk Mahallesi'ndeki bostan alanı için Üsküdar Belediyesi öncülüğünde bir çevre düzenleme projesi uygulamaya konmuştur. Söz konusu projenin şekillenmesi, Kuzguncuklular Derneği üyeleri, mahalle sakinleri, muhtarlık ve belediye yetkililerinin ortaklaşa yürüttükleri katılımcı süreçlerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Ademoğlu ve diğerleri, 2016).

Güncel durumda, Kuzguncuk Bostanı Projesi'nin tasarımı, Kuzguncuklu yerel mimarlar tarafından, halkın bahçeyi kullanma yöntemlerinden, örneğin amfi tiyatrolardaki çeşitli etkinlikler (film gösterimleri, kutlamalar) ve gönüllülerce yürütülen ekim-biçim faaliyetleri gibi mevcut pratiklerden esinlenerek gerçekleştirilmiştir. Proje önerisi, belediyeye sunulmadan önce mahalle sakinlerinin katılımıyla düzenlenen toplantılarda

değerlendirilmiş, katılımcıların sunduğu önerilerle nihai şeklini almış ve belediyeye iletilmiştir. Proje, 2015 yılında belediye tarafından uygulanmıştır (Ademoğlu vd., 2016).

Bu proje ile, yeniden planlanmış olan bostan alanının gerçek anlamda bir kamusal-müşterek mekâna dönüşmesi sağlanmıştır. Müştereklerin yönetimi bağlamında potansiyel bir sorun olarak belirme eğiliminde olan mülkiyet kavramı, bu süreçte de ortaya çıkmış ve sistematik bir çözüm arayışını tetiklemiştir.

Sunulan çözüm ile ortak mekanların korunması sağlanarak, bireylere ayrılmış ekim-dikim alanlarının düzenli kullanımı mümkün kılınmaktadır (Kuran ve Yalçın, 2015). Dolayısı ile Kuzguncuk Bostanı, mülkiyet hakkının yerini kullanım hakkının aldığı müşterek bir mekânı örnek teşkil etmektedir.



Resim 4.3. Kuzguncuk bostanı (Yazar Arşivi, 2021)

Proje kapsamında mevcut durumda gençlere yönelik oyun alanları, toplumsal etkinlikler için tasarlanmış bir köy meydanı ve amfi tiyatro, serbest zaman aktiviteleri için uygun alanlar, acil durum toplanma alanı, meyve bahçesi, tarımsal üretim bölgeleri, çeşmeler ve bir yürüyüş yolu gibi unsurlar yer almaktadır (Ademoğlu vd., 2016). Bostan, yurttaşların kaynakları yönettiği ve kendi gereksinimleri doğrultusunda kullandığı, hatta bazen elde

edilen ürünleri birlikte tükettiği kolektif bir mutfak alanına dönüşerek, aktörlerini ortak yaşama teşvik etme potansiyeli taşımaktadır.

Kuzguncuk Mahallesi, geçmişinden miras kalan kültürel mirası ve barındırdığı Kuzguncuk Bostanı vasıtasıyla diğer birçok mahalleden farklılaşan özel bir ilişkiye sahiptir. Mahalle sakinlerinin Bostanın korunması amacıyla sergiledikleri çabalar ve bu çabaların sonuçları, benzer sorunlarla karşı karşıya kalan diğer mahalleler için bir model oluşturma potansiyeline sahip bir durum yaratmaktadır. Dolayısıyla, Kuzguncuk Mahallesi, Bostan ile sakinleri arasındaki güçlü bağ nedeniyle kayda değer bir öneme sahiptir (Ademoğlu vd., 2016).

Kuzguncuk Bostanı: Sistematik bir değerlendirme

Kuzguncuk Bostanı, İstanbul'un Üsküdar ilçesinde, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait, tarihi bir bostan arazisidir (Ademoğlu vd., 2016). Uzun süre kentsel planlama dışında kalmış ve yapılaşma tehditleriyle karşı karşıya kalmış bu saha (Ademoğlu vd., 2016), mahallelinin mücadelesiyle korunan ve müşterekleştirilen bir kayıp mekân örneği olarak ele alınmıştır. Sürecin ana aktörleri başta Kuzguncuklular Derneği olmak üzere mahalle sakinleri, mimarlar, muhtarlık ve başlangıçta potansiyel bir engel iken sonra iş birlikçiye dönüşen Üsküdar Belediyesi'dir. Bu, belirgin şekilde tabandan yukarıya doğru gelişen bir süreçtir.

Katılım biçimi, öncelikle bostanı korumak için verilen uzun soluklu aktivizm mücadelesi olarak ele alınmıştır. Ardından, dernek ve mahallelinin inisiyatifleriyle, mevcut gayri resmi kullanımlardan esinlenerek katılımcı bir tasarım süreci yürütülmüş olup belediyeye sunulmadan önce mahalle toplantıları sonucunda projenin son hali belirlenmiştir. Süreklilik arz eden katılım süreci, gönüllü bahçecilik faaliyetleri ve ortak faaliyetlerle devam etmektedir.

Arnstein'in katılım merdiveni açısından bu örneğin değerlendirilmesi, topluluğun kendi inisiyatifleriyle başlayıp tabandan yukarıya gelişen özgün bir süreci yansıtmaktadır. Topluluğun, bostanı koruyarak kendi projesini bağımsızca geliştirmesi ve kullanım hakkını ön plana çıkarması, başlangıçta karar alma gücünün büyük ölçüde toplulukta olduğu bir yurttaş denetimi (sekizinci basamak) düzeyine işaret etmektedir. Sürecin ilerleyen aşamasında, topluluğun bu projeyi belediyeye kabul ettirip uygulanması, gücün tamamen toplulukta olduğu durumdan, uygulama yetkisinin paylaşıldığı veya devredildiği bir

aşamaya geçişi ifade eder. Bu nedenle, belediyenin paydaşlığa dahil olmasıyla süreç, devredilmiş yetki (yedinci basamak) veya topluluğun güçlü olduğu bir ortaklık (altıncı basamak) düzeyine evrilmiştir. Bu durum, katılımın niteliğinin azaldığını değil, iş birliğiyle birlikte güç dengesinin değiştiğini ve merdivendeki konumun buna göre yeniden şekillendiğini göstermektedir. Temel müdahale biçimi, topluluk liderliğinde tarihi bir kentsel yeşil alanın korunması, yeniden tasarlanması ve müşterek olarak yönetilmesi olarak değerlendirilmiştir.

Mekânsal sonuçları bağlamında bostan; oyun alanı, köy meydanı, amfi tiyatro, tarım alanları, yürüyüş parkuru gibi çok işlevli, topluluğun ihtiyaç ve değerlerini yansıtan bir müşterek mekândır. Yönetişim modeli olarak dernek aracılığıyla topluluk temelli ve yatay bir model olarak değerlendirilmektedir. Uygulamada belediye ile iş birliği yapılmış olsa bile alanın fiili yönetimi ve kullanımı topluluk kontrolündedir. Mülkiyet Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olsa da, proje kullanım hakkı temelinde bir müşterekleşme pratiği sergilemektedir.

Kuramsal olarak Kuzguncuk Bostanı, mekânı sermayeye karşı koruma ve kolektif olarak şekillendirme bağlamında kent hakkının; kolektif eylem, ortak yönetim ve kullanım değeri odaklı oluşu ile de müşterekleşmenin somut bir örneğidir. Retrospektif bağlamda, sivil toplumun ve mahalle örgütlenmesinin müşterekleştirme gücünü, yerel yönetimlerle potansiyel çatışma ve iş birliği dinamiklerini gösteren ilham verici bir vakadır.

4.2.2. Herkes için Mimarlık Derneği

Herkes İçin Mimarlık Derneği (HiM), 2011 yılında kurulduğundan bu yana Türkiye'de katılımcı tasarım ve uygulama alanında öncü bir rol üstlenmektedir. Dernek, farklı meslek gruplarından gönüllü öğrencileri ve profesyonelleri bir araya getirerek, ülkenin çeşitli bölgelerinde karşılaşılan sosyal sorunlara mimari ve tasarım yoluyla yaratıcı çözümler üretmeyi amaçlamaktadır. HiM'in temel yaklaşımı, dezavantajlı bölgelerdeki projeleri doğrudan yerel halkla iş birliği içinde, gönüllülük esasına dayanarak gerçekleştirmektir. Bu iş birliği ve gönüllülük vurgusu, HiM'in mimari süreci demokratikleştirme ve toplulukların kendi mekanlarını şekillendirme gücünü artırma konusundaki temel inancını yansıtmaktadır (URL-1).

Ketenci İlkokulu Bahçe Yenileme Projesi, bu yaklaşımın somut örneklerinden biridir. Proje, Erzurum'un Hınıs ilçesine bağlı Ketenci köyündeki ilkokulun bahçesinin yenilenmesini kapsamaktadır (Herkes İçin Mimarlık, Ketenci Yenileme ve BahçeProjenin temel amacı, sadece okulun değil, tüm köy halkının kullanımına yönelik projeler geliştirmek ve okulu köy için bir sosyal merkez haline getirmektir. Bu amaç doğrultusunda, Ketenci köy halkı, Erzurum Atatürk Üniversitesi Mimarlık Bölümü ve öğrencileri tasarım ve uygulama atölyeleri aracılığıyla projeye aktif olarak katılmıştır. Proje metodolojisi, 9 Nisan'da Erzurum Atatürk Üniversitesi Mimarlık Bölümü ve birinci sınıf öğrencilerinin katılımıyla gerçekleştirilen bir keşif gezisiyle başlamıştır. Bu gezide okul ve köy incelenmiş, okulun rölövesi alınmış ve öğrenciler, muhtar ve köylülerle görüşmeler yapılmıştır. Ardından üniversitede ilk gözlemler ve fikirler tartışılmış ve tasarım sürecine geçilmiştir. Öğrencilerin dönem sonuna kadar gruplar halinde çalıştığı projelerde, okulun iç mekânı için kütüphane ve çok amaçlı kullanım birimleri, okul bahçesi için oyun ve spor faaliyetlerine uygun üniteler, atıl lojman binasının gençlerin ve kadınların kullanımına yönelik dönüştürülmesi ve köy içinde kadınların üretim ve eğitim amaçlı kullanabileceği yeni yapı önerileri geliştirilmiştir. Bu proje, katılımcı tasarım anlayışının ve toplumsal iş birliğinin mekân üretimindeki önemini göstermesi açısından değerli bir örnek teşkil etmektedir (URL-2).

Ayrıca HiM tarafından uygulanan bir başka proje olan Yırca Sabunevi Projesi, Manisa'nın Soma ilçesine bağlı Yırca Köyü'nde, Herkes İçin Mimarlık Derneği ile Yırca Hanımeli El ve Ev Ürünleri İktisadi İşletmesi'nin iş birliğiyle hayata geçirilmiştir. Proje, köydeki kadınların ekonomik hayata aktif katılımını desteklemek ve kömür ekonomisinin bölge üzerindeki olumsuz etkilerine alternatif bir üretim modeli sunmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında, köyde bulunan yaklaşık 100 yıllık bir taş ev ve bahçesi, sabun ve gıda üretimi için yeniden işlevlendirilmiştir. Ayrıca, eve bitişik eski bir bakkal dükkânı da kadınlar kahvesi olarak yenilenmiştir. Bu dönüşüm süreci, mimarlık ve peyzaj mimarlığı öğrencilerinin katılımıyla düzenlenen tasarım ve uygulama atölyeleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir (URL-14).

Projenin finansmanı, büyük ölçüde Yırcalı kadınların proje öncesinde ve sırasında ürettikleri sabunların satışından elde edilen gelirle sağlanmıştır. Ayrıca, bireysel bağışlar ve bazı firma sponsorlukları da projeye katkıda bulunmuştur. Yırca Sabunevi Projesi, katılımcı tasarım yaklaşımıyla, yerel halkın ihtiyaçlarına yönelik mekânların oluşturulmasında başarılı bir

örnek teşkil etmektedir. Köy kadınlarının ekonomik hayata katılımını destekleyen bu proje, toplumsal dayanışmayı ve sürdürülebilir üretimi teşvik etmektedir.



Resim 4.4. Yırca sabunevi yapım sürecinden bir görsel (URL-14)

Herkes için Mimarlık Derneği: Sistematiik bir değerlendirme

HiM'in çalışmaları, genellikle dezavantajlı bölgelerde, ihtiyaç odaklı ve iş birliğine dayalı olarak şekillenen, mimarlığın dönüştürücü potansiyelini kullanarak mekânsal, sosyal ve ekonomik faydalar üretmeyi hedefleyen sivil toplum pratiklerine örnektir.

Ketenci İlkokulu Bahçe Yenileme Projesi'nde saha, bir köy okulu bahçesidir. Mekânsal sonuç, köyün sosyal merkezine dönüşen, ihtiyaçlara göre şekillenmiş işlevsel bir okul bahçesidir. Projeye HiM ve yerel halkın yanı sıra üniversite, yerel idareler ve özel sektörden de destek gelmiştir (Herkes İçin Mimarlık, 2019 Faaliyet Raporu- *Referansı kontrol ediniz*). Arnstein'in Katılım Merdiveni'ne göre değerlendirildiğinde, yerel halkın ve öğrencilerin tasarım ve uygulama süreçlerine aktif katılımı, ihtiyaçlarının doğrudan projeye yansması ve karar alma süreçlerinde söz sahibi olmaları, güç paylaşımının gerçekleştiğini ve projenin Ortaklık (6. Basamak) düzeyinde yer aldığını göstermektedir.

Manisa'nın Yırca köyündeki Sabunevi Projesi'nde ise saha, tarihi bir taş ev, bahçesi ve eski bir dükkânın adaptif yeniden kullanım yoluyla müşterek bir mekâna dönüştürölmesidir.

Aktörler HiM, Yırca kadınları ve kurdukları Hanımeli İşletmesi, mimarlık öğrencileri ve finansal destekçilerdir. Süreç, HiM kolaylaştırıcılığında, yerel toplulukla iş birliği içinde tasarım ve uygulama atölyeleriyle yürütülmüştür.

Temel amaç, kadınların ekonomik katılımını destekleyecek bir üretim ve sosyalleşme alanı yaratmaktır. Mekânsal sonuçlar sabun/gıda üretim evi ve kadınlar kahvesini içerirken; soyut çıktılar toplumsal dayanışma, sürdürülebilir üretim ve ekonomik model oluşturmadır (Herkes İçin Mimarlık, Yırca Sabunevi). Proje, We're Mimarlık ve Mimar Hayriye Sözen'in desteğiyle gerçekleştirilmiştir (Herkes İçin Mimarlık, Yırca Sabunevi). Yönetim modeli, proje sonrası yönetimin Hanımeli İşletmesi aracılığıyla doğrudan yerel kadınlara devredildiği bir yapı sergilemektedir.

Arnstein'in Katılım Merdiveni perspektifinden Yırca Projesi, HiM'in uzmanlık ve kolaylaştırıcılık sağladığı; ancak Yırca'lı kadınların ihtiyaçlarının ve aktif katılımının sürecin merkezinde yer aldığı bir örnektir. Kadınların kendi üretimleriyle projeyi finanse etmeleri, yalnızca katılımı ve sahiplenmeyi güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda güç paylaşımının somut bir göstergesi olarak katılım merdiveninde Devredilmiş Yetkiler (7. Basamak) düzeyine ulaşıldığını ortaya koymuştur. Projenin kadınların inisiyatifiyle başlaması, finansman ve yürütme süreçlerinde doğrudan yer almaları ise, bu katılım biçimini bazı yönleriyle Yurttaş Denetimi (8. Basamak) seviyesine yaklaştırmakta ve bu düzeyde bir güç paylaşımı modeline işaret etmektedir.

Kuramsal olarak, HiM'in Ketenci ve Yırca projeleri gibi çalışmaları, mekânsal aracılık (Spatial Agency) kavramının güçlü örnekleridir. HiM, alternatif bir mimarlık pratiği olarak konumlanarak, yerel toplulukları ve öğrencileri mekân üretim sürecinde aktif aktörler haline getirmektedir.

Bu projeler, kolektif çabayla işlevsel müşterek mekânlar yaratmakta ve Yırca örneğinde olduğu gibi ekonomik anlamda müşterekleşmeyi de desteklemektedir. Kırsal bağlamlarda dahi Kent Hakkı ilkelerini (toplulukların kendi çevrelerini şekillendirme hakkı) yansıtan bu pratikler, mekânın toplumsal ilişkilerin ve politik eylemin sonucu olarak demokratik müzakere alanları sunduğunu göstermektedir.

Retrospektif bağlamda bu projeler, sivil toplum kuruluşlarının kolaylaştırıcılığında katılımcı tasarım ve uygulamanın etkinliğini, mimarlığın sosyal ve ekonomik bir araç olarak potansiyelini ve taban inisiyatiflerinin alternatif finansman modelleri geliştirme yeteneğini ortaya koymaktadır.

4.2.3. Roof Coliving

Türkiye’deki bir diğer girişim olarak Roof Coliving, 2020 yılında sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliği destekleyen, katılımcı tasarım modeline dayalı bir ortak yaşam alanı girişimi olarak kurulmuştur. Bu yaklaşım, Roof Coliving’i sadece bir konut çözümü olmanın ötesine taşıyarak, sürdürülebilirlik ve topluluk katılımı değerlerini temel misyonuna yerleştirmektedir.

Roof Coliving, müşterek mekân oluşturma yaklaşımlarıyla, iştirakçilerin sürece dahil olduğu sürdürülebilir ve adil tasarlanmış ortak yaşam alanları üretmede katılımcıların seslerini duyurma hayaliyle bir araya gelmiş bir komünitedir. Herkesin, kökeni veya kimliği ne olursa olsun, gelişebileceği ve topluluk duygusu hissedebileceği kapsayıcı ortamlar yaratmayı hedeflemektedir. Bu yaklaşım, özellikle ortak yaşam ve çalışma alanlarının katılımcı tasarım modeliyle oluşturulmasını hedeflerken, adaletli ve hakkaniyetli mekânlar yaratma ve dönüştürme ilkesini benimsemektedir; bu süreç yeni alanlar tasarlamamanın yanı sıra mevcut olanları da topluluk ihtiyaçlarına hizmet edecek şekilde, toplulukla birlikte yeniden canlandırmayı içermektedir.

Girişimin kuruluş sürecinde, kuramsal çerçevenin şekillendirilmesi ve katılımcı tasarım ilkelerinin projeye entegre edilmesi aşamalarına bu çalışmanın yazarı da katkı sunmuştur. Kullanıcı ihtiyaçlarına yönelik çözümler geliştirilirken, genç profesyoneller, girişimciler ve tasarımcılar tasarım sürecine aktif olarak dahil edilmiştir. Roof Coliving, çalışmalarında katılımcı yöntemleri önceliklendirmektedir; bu, yerel halkı, paydaşları ve toplulukları tasarım ve karar alma süreçlerine aktif olarak dahil etmek anlamına gelmektedir. Bireylerin yaşadıkları alanları şekillendirme konusunda söz sahibi olmalarını sağlamaya, aidiyet ve iş birliği duygusunu geliştirmeye inanmaktadırlar. Paylaşım ekonomisi esasına dayalı olan bir modelin kullanılması hem mekânsal düzenlemelerde hem de sosyal ilişkilerin güçlenmesinde etkili olmuştur. Girişim, aynı zamanda kolektif etkiye ve topluluk liderliğindeki yaklaşıma olan inancıyla hareket eder; çeşitli paydaşlarla iş birliği yaparak

karmaşık toplumsal sorunları ele almayı ve anlamlı sosyal etki yaratmayı amaçlamaktadır. Sürdürülebilir ve adaletli topluluklar oluşturmada kolektif eylemin ve taban katılımının değerini kabul etmektedirler. Roof Coliving, kullanıcıların mekân üzerindeki kontrolünü artırarak, topluluk temelli bir tasarım anlayışını hayata geçiren önemli bir sosyal girişimdir.

Roof Coliving'in katılımcı tasarım ve müşterekleşme prensiplerini yansıtan bazı önemli çalışmaları şunlardır:

- **Learning About The Collective Development & Management Of Buildings: THE: PLACE Programme:** Bu proje, İzmir ve Budapeşte'de yürütülen *THE: PLACE Programme* kapsamında konut üzerine yapılan atölye çalışmalarının ardından dahil olunan bir öğrenme sürecidir. Roof Coliving ekibi, projeye katılımlarını, konut hakkı etrafında örgütlenme yol haritasını somut sonuçları olan bir deneyim yardımıyla öğrenmek için bir fırsat olarak görmüş ve bu deneyime sahip bir ortak olan *The Alliance for Collaborative Real Estate Development* (ACRED) ile eşleştirilmiştir. ACRED'in kendisini tanımladığı noktada, uzun yıllara dayanan serüvenlerinden öğrenmek, pratiklerine tanık olmak, topluluklarını tanımak ve Türkiye için olasılıkları düşünmek üzere onlarla ortaklık kurarak ilişki kurulmuştur. Bu öğrenme süreci sonunda, topluluk temelli alternatif konut çözümleri için bir yol haritası niteliğinde olan bir döküman da hazırlanmıştır.
- **Placemakers: Youth Participation in Public Spaces:** Hatay'da gerçekleştirilen bu proje, Roof Coliving olarak deprem bölgesindeki gençlerin mekânsal ihtiyaçlarını farklı kullanım pratiklerine göre karşılamak ve alan kullanımındaki aktivitelere katılımlarını teşvik etmek amacıyla hayata geçirilmiştir. Adana ve Hatay'daki kısa vadeli aktiviteler, gençlerin sosyal ve kültürel aktivitelere katılımını artırmakta ve genç odaklı mekânların katılımcı tasarım ve uygulamasını yaratmaktadır. Bu mekânlar sayesinde, insanların psikolojik sağlık, iletişim becerileri, stres azaltma, topluluk bağlarını güçlendirme, sosyal dayanışma ve motivasyon gibi birçok etkiyi yaratmaları için alan açılmaktadır.
- **Rethinking Police Station As A Civic Space: Tamirhane:** Bursa'da Nilüfer Belediyesi iş birliğiyle gerçekleştirilen bu projede, bir polis karakolu binası sivil bir alana dönüştürülmüştür. Sorunsala odaklanarak dönüştürülen mekân, katılımcı, kapsayıcı ve yaratıcı bir şekilde kamuya açılmaktadır. Belediyeye ait 350 metrekarelik Polis Karakolu binası ve çevresi, 3000'den fazla vatandaş, kent konseyi gönüllüleri, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları, akademisyenler, lise ve üniversite öğrencilerinin anlamlı katılımıyla,

Bursa'nın Nilüfer ilçesi sakinleri için yaratıcı bir şekilde uyarlanarak yeniden kullanılmaktadır. Temel amaç, kamuya ait olanı yerel halkla birlikte ele alarak onarım ve katılım kültürünü mekân aracılığıyla günlük yaşamın bir parçası haline getirmektir.

Roof Coliving: Sistematik bir değerlendirme

Roof Coliving'in katılım biçimi, girişimin temelini oluşturan katılımcı tasarım modelidir. Bu modelde, kullanıcı topluluğunun paylaşılan alanları kendi değerlerine göre tasarlaması ve yönetmesi hedeflenmektedir. Süreç, kullanıcı/yerleşik gruba yönelik çalıştaylar, geri bildirim mekanizmaları ve ortak tasarım oturumlarını içermektedir. Proje örneklerinde görüldüğü gibi, farklı paydaşları (yerel halk, gençler, belediyeler, diğer STK'lar) içeren çeşitli katılım yöntemleri uygulanmaktadır.

Arnstein'in Katılım Merdiveni perspektifinden bakıldığında, Roof Coliving, kullanıcılarına yaşam ve çalışma alanları üzerinde yüksek düzeyde kontrol sağlamayı amaçlayarak Ortaklık, Devredilmiş Yetki ve hatta Yurttaş Denetimi düzeylerini hedeflemektedir. Kullanıcıların aktif katılımı ve mekân üzerindeki kontrollerinin artırılması bu bağlamda kritik öneme sahiptir. Temel müdahale biçimi, katılımcı tasarım ve paylaşım ekonomisi ilkelerine dayalı ortak yaşam alanları yaratmaktır. Odak noktası, mekânsal araçları kullanarak sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliği ve topluluk kültürünü desteklemektir. Mekânsal sonuçlar, kullanıcılarla birlikte tasarlanmış, ortak alanlara vurgu yapan paylaşımlı yaşam ve çalışma mekânlarıdır. Yönetişim modeli, girişimin belirlediği genel çerçeve dâhilinde, iç işleyişte ve mekân tasarımında yüksek düzeyde kullanıcı katılımını ve kontrolünü hedefleyen, topluluk temelli bir yapı sergilemektedir. Mülkiyetten ziyade, topluluğun mekânın kullanımı ve tasarımı üzerindeki kontrolü ön plandadır.

Kuramsal olarak, Roof Coliving doğrudan müşterek mekân yaratmayı hedeflemekte ve günlük yaşamda müşterekleşme pratiklerini uygulamaktadır. Mikro ölçekte Kent Hakkı (topluluk kontrolü, piyasa alternatifleri) ilkelerini yansıtmakta ve kullanıcıları kendi çevrelerinin tasarımında aktif failler haline getirmektedir. Retrospektif bağlamda, bu girişim, katılımcı tasarımın çağdaş co-living/co-working eğilimlerine nasıl uygulanabileceğini gösteren güncel bir model olup, sosyal girişimlerin alternatif mekânsal pratikler yaratmadaki rolünü vurgulamaktadır. Sağlanan proje örnekleri, Roof Coliving'in farklı coğrafyalarda ve farklı ihtiyaçlara yönelik olarak katılımcı pratikleri nasıl uyguladığını somutlaştırmaktadır.

4.3. Sivil Alan Aktörlerinin, Sosyal İnisiyatiflerin ve Yerel Yönetimlerin Mekansal Aracılığının Değerlendirilmesi

Müştereklerin üretilmesi sürecinde tekil merkezi otoriteye bağlı yönetimden, çok aktörlü yönetim pratiklerine geçişte mekansal aracılık eden aktörler; toplumun merkeziyetsiz, iletişime dayalı, çoğulcu, şeffaf, demokratik ve kararların yurttaşların çevresinde üretildiği planlama mekanizmalarını kurguladıkları önemli bir rol üstlenmektedir. Söz konusu aktörler veya inisiyatifler, faaliyet gösterdikleri kentsel alanlarda, katılımcıların etkileşimini teşvik eden, birbiriyle ilişkili işlevlere sahip, kentlilerin yaşam kalitesini yükselten, aidiyet duygusunu pekiştiren, erişilebilir mekanlar yaratmaktadır. Dolayısıyla, kentsel kamusal mekânlar ve katılımcı pratiklerin potansiyel müşterek arakesitleri bu bağlam dahilinde belirginleşmektedir.

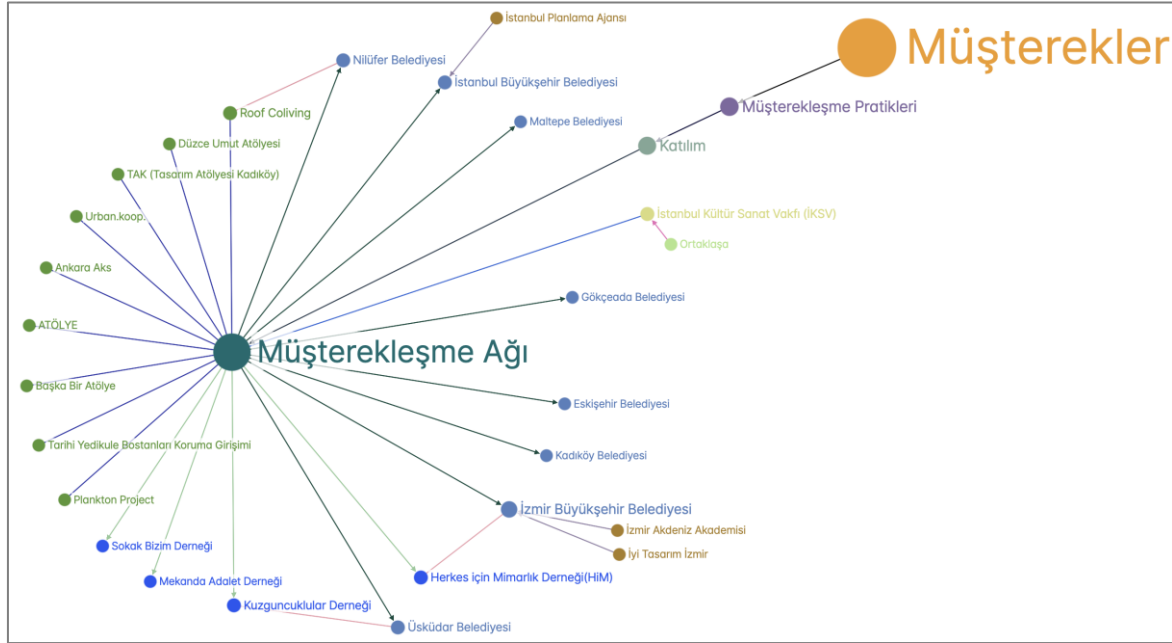


Şekil 4.3. Türkiye bağlamında vaka incelemelerine dair görselleştirme

Bu bilgiler ışığında, araştırmacı tarafından geliştirilen ve Türkiye'deki çeşitli yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, sosyal inisiyatifler ile vakıfların katılımcı tasarım süreçlerine dair verilerin görselleştirildiği harita (Şekil 4.2.), bu çalışmanın alan araştırması kapsamında kuramsal ve pratik analizler için temel bir referans noktası işlevi görmektedir.

Söz konusu harita, yalnızca kurumsal aktörleri yani yerel yönetimleri değil, aynı zamanda taban örgütlenmeleri ve gönüllü kolektifleri de içeren çok aktörlü yapının mekânsal üretim süreçlerindeki etkileşimini ilişkilendirmeli bir biçimde temsil etmektedir.

Haritadaki her bir düğüm, farklı bir girişimi, süreci ya da pratiği gösterirken; düğümler arasındaki bağlantılar ise bu aktörler arasında gözlemlenen ortak kaygılar, iş birlikleri veya yönetsel benzerlikler üzerinden kurgulanmıştır.



Şekil 4.4. Türkiye’de yer alan sosyal inisiyatiflerin haritalandırılması

Bu ilişkisel yapı, yazar tarafından oluşturulan söz konusu harita, çeşitli yerel yönetimler, sosyal inisiyatifler, sivil toplum kuruluşları ile vakıf temelli projeleri kapsayan araştırmanın bilgi kaynağı niteliğinde kullanılmış; alan çalışmasında ele alınan örneklerin seçilmesinde ve karşılaştırmalı analizlerin yürütülmesinde temel bir referans olarak işlev görmüştür.

Mimarlık disiplini, mülkiyet ve kamusal alanlar gibi ortak değerler üzerinden şekillenen politik süreçlerin bir parçası olarak, kendi bilgi birikimi, yöntemleri ve temsil biçimlerini dönüştürme kapasitesine sahiptir. Bu dönüşümde, sivil mimarlık inisiyatifleri ve kolektifleri önemli bir rol oynamaktadır. Yerel halkın gereksinimlerini gözeterek katılımcı tasarım süreçleri aracılığıyla daha adil ve sürdürülebilir yaşam alanları oluşturulması mümkün hale gelmektedir. Söz konusu inisiyatifler, toplumsal eşitsizlikleri azaltmayı ve kamusal alanda katılımı artırmayı amaçlayarak, mimarlık mesleğini toplumsal sorumluluk perspektifiyle yeniden şekillendirmektedir. Ekonomist coğrafyacılar J.K. Gibson-Graham’ın yerellik etiği ve müşterekler üzerine yapılan mekânsal araştırmalar, çoktörel ekonomik yapıları ele almaktadır. Kapitalist sistem içerisinde genellikle belirlenimci ilişkiler çerçevesinde

incelenen pek çok mimari üretim biçimi veya piyasa odaklı mimarlık anlayışlarının aksine, farklı yerel ekonomilere ve bilhassa mimarlıkta emek ile tasarım düşüncesine dayalı karmaşık bir yapı söz konusudur. Çok bileşenli ve ilişkisel nitelik taşıyan bu ekonomiler, müşterekler siyaseti içinde yer alan sivil mimarlık inisiyatiflerinin veya kolektiflerinin, mevcut bilgi, yöntem ve temsiliyeti dönüştürme potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Tan, 2017).

Yelta Kom, Herkes İçin Mimarlık inisiyatifi kurucularından biri olarak, küçük ölçekli mimari pratiklere sahip kolektiflerin artmasının sebeplerini şu şekilde açıklamaktadır:

Sadece politik ya da sosyal dertlenmelerden değil, mesleki bir dertlenme olarak mimarlığın çeşitlenmesi böyle alanlarda oluyor. Müşterekleşen bir pratik olarak mimarlık, kurumsallaşmaya karşı yeni bir dil kuruyor. Bu yeni dili kurarken aynı zamanda mevcut sistemin araçlarını kendi icatlarıyla yeniden ele alıyor, kendi iletişim ve görünürlük kanallarını kullanıyor (Kom, 2015, akt. Tan, 2017).

Katılım ve iş birliği üzerine kullanılan yöntemler, sosyal ve ekonomik etkileşimleri temel alan mikro yapıları oluşturur. Bu çerçevede, dernekler, kooperatifler ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, inisiyatiflerin ve kolektiflerin organizasyonel yapılarını oluşturur. Söz konusu oluşumlar, belediye ve mimarlık fakültelerinin daveti üzerine, proje finansmanları, bütçeler veya genellikle maddi karşılık sağlanmayan etkinliklere katılırlar ve çoğunlukla ek bir görev üstlenerek inisiyatiflerini sürdürürler.

Bu tür ortaklıkların birbirleriyle temas ve dayanışma içerisinde olmaları, dayanışma mekanizmaları ve biçimleri üretmek, müşterekleşme pratiğinin en önemli kısmını temsil etmektedir. Atina Ulusal Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğretim üyesi ve çevre aktivisti Nicholas Anastasopoulos, Atina'daki bağımsız mimarlık grupları ve dayanışmacı oluşumlar hakkındaki yazılarında, ekonomik kriz ve Syntagma Meydanı işgali sonrasında ortaya çıkan pek çok grubun, solidarist Müşterekler başlığı altında düzenlenen festival gibi etkinliklerde bir araya gelerek deneyimlerini paylaştıklarını ifade etmektedir.

2016 Venedik Mimarlık Bienali'nin Yunanistan Pavyonu tarafından yayımlanan ve kooperatifçilik, kolektif konut gibi konular üzerine odaklanan "*This is A Co-Op*" adlı yayında, Nicholas Anastasopoulos "Liminal Mimarlık" tanımını yapmaktadır (Anastasopoulos, 2016).

Çoğunlukla kuralların sınırında hatta ötesinde tezatları ortaya çıkaran bir tür mimarlık pratiği. Bu pratik, mimari form yerine daha çok sürece odaklanır; kâr ve rant amaçlı değil, birey için ve fiziksel bir mekâna dönüşen alternatif ekonomik formlar, sosyal süreçler ve ilişkileri içerir (Tan, 2017).

Küresel ölçekte, farklı konumlarda ve işlevsel bağlamlarda gözlemlenen çağdaş pratikler incelendiğinde, çerçevesinde yürütülen yerel tabanlı girişimlerin sayısında bir artış olduğu belirginleşmektedir. Bu türden faaliyetler, neoliberal planlama yaklaşımlarına ve bu yaklaşımların katılım süreçlerini ele alma biçimlerine yöneltilen erken dönem eleştirilere (sosyal adaletsizlik, sembolik katılım, teknokratik eğilimler gibi) bir cevap niteliği taşımaktadır.

Bu çalışma için seçilen örnekler, yerel etkileşim ve iş birliğine dayalı süreçler aracılığıyla kentsel mekânlarda dönüşüm sağlayan başarılı alternatif modeller sunmaktadır. Söz konusu pratikler, sıklıkla toplum-mekân ilişkisine odaklanan araştırmaları ve kültürel aktivizmi bünyesinde barındırmanın yanı sıra, neoliberal kentleşme yöntem ve araçlarına karşı eleştirel bir duruş sergilemektedir. Aynı zamanda, katılımın potansiyel olarak eşitsizliklere neden olabilecek boyutlarını minimize etmeye yönelik alternatif olanaklar içermektedirler.



5. TARTIŞMA

Bu tez çalışması kapsamında, müşterek mekân üretiminde katılımcı tasarımın aracılığı ve pratikleri, Henri Lefebvre'in "kent hakkı" kuramı temel alınarak ve retrospektif bir analiz yöntemiyle incelenmiştir. Araştırmanın ana eksenini, müşterekleri statik kaynaklar olarak gören yaklaşımların ötesine geçerek, onları toplumsal ilişkilerin, kolektif eylemliliklerin ve mekânsal dönüşümlerin sürekli olarak yeniden üretildiği dinamik "müşterekleşme" süreçleri olarak kavramaktır. Bu çerçevede, katılımcı tasarım pratikleri, yalnızca fiziksel mekânları şekillendiren teknik bir araç olarak değil, aynı zamanda toplumsal yapıları, güç ilişkilerini ve mekânsal adalet arayışlarını etkileyen politik ve etik bir eylem alanı olarak değerlendirilmiştir. Bu bölümde, araştırma sürecinde elde edilen bulgular, ilgili kuramsal çerçeveler ve literatürdeki önceki çalışmalarla diyalog içinde, benzerlikler, farklılıklar ve çelişkiler ekseninde, araştırmacının yorumuyla birlikte ele alınmaktadır. Tezin en merkezi argümanlarından biri, müşterek mekânı bir "süreç" olarak ele almaktır. Bu yaklaşım, müşterekleri sadece yönetilecek kaynaklar olarak değil, aynı zamanda toplulukların ortaklaşa eylemleriyle (*commoning*) sürekli olarak yaratılan ve sürdürülen sosyal ilişkiler ağı olarak gören anlayışlarla paralellik taşımaktadır. Bu çalışmada, söz konusu süreç odaklı bakış açısı, Lefebvre'in "mekânın toplumsal üretimi" kuramıyla bütünleştirilerek derinleştirilmiştir. İncelenen uluslararası ve yerel vakalar, bu kuramsal çerçeveyi somutlaştıran kanıtlar sunmaktadır. Örneğin, Barselona'daki La Borda konut kooperatifinde gözlemlenen kolektif karar alma, yönetim ve ortak yaşam pratikleri; Atina'daki Navarinou Parkı'nın bir kentsel boşluğun işgali ve özyönetimle sürekli yeniden şekillendirilmesi; veya İstanbul'daki Kuzguncuk Bostanı'nın mahallelinin uzun soluklu mücadelesi ve gönüllü emeğiyle varlığını sürdürmesi, müşterek mekânın durağan olmadığını, aksine kullanıcıların etkileşimleri, müzakereleri, çatışmaları ve iş birlikleri aracılığıyla dinamik bir biçimde üretildiğini göstermektedir. Bu süreç sadece mekânın fiziksel inşasını değil, aynı zamanda kuralların oluşturulmasını, anlaşmazlıkların çözümünü, kaynakların dağıtımını ve mekâna yüklenen anlamların sürekli yeniden müzakere edilmesini içermektedir. La Borda'daki mimari komisyon aracılığıyla yürütülen tasarım atölyeleri veya Navarinou Parkı'ndaki açık halk meclisleri, bu süreçlerin somut işleyiş mekanizmalarına örnek teşkil etmektedir. Bu bulgular, müşterekleri kapitalizmin mekânı metalaştırma ve soyutlama eğilimlerine karşı bir mücadele alanı ve alternatif bir toplumsal üretim biçimi olarak konumlandıran David Harvey ve Stavros Stavrides gibi eleştirel kuramcılarının argümanlarını destekler niteliktedir. Müşterekleşme süreci, bu bağlamda, sadece mekânın fiziksel formunun değil, aynı zamanda

ona yüklenen anlamların, kullanım biçimlerinin ve yönetim ilişkilerinin de sürekli olarak müzakere edildiği ve dönüştürüldüğü politik bir arena olarak anlaşılmalıdır. Örneğin, Kuzguncuk Bostanı'nın sadece bir tarım alanı değil, aynı zamanda mahalle hafızasının, kültürel kimliğin ve toplumsal dayanışmanın da mekânı haline gelmesi, bu süreç odaklı yaklaşımın önemini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, özellikle Türkiye gibi hızlı ve sıklıkla yukarıdan aşağıya kentsel dönüşüm süreçlerinin yaşandığı bağlamlarda, standartlaşmış planlama ve tasarım anlayışlarına karşı yerel ihtiyaçlara duyarlı, esnek, uyarlanabilir ve topluluk temelli mekân üretim modellerinin potansiyelini vurgulamaktadır. Müşterek mekân, bu perspektiften bakıldığında, toplumsal ilişkilerin kurulduğu, sürdürüldüğü ve dönüştürüldüğü canlı bir organizma olarak değerlendirilmektedir; durağan bir nesne değil, sürekli devam eden bir eylemler bütünüdür.

Bu süreç odaklı yaklaşım, katılımcı tasarımın kent hakkı bağlamındaki rolünü de yeniden düşünmeyi gerektirmektedir. Katılımcı tasarımın, kent hakkının hayata geçirilmesinde kritik bir araç olduğu tezin önemli bulgularından biridir. Kent hakkının, sadece kentsel kaynaklara erişimi değil, aynı zamanda kenti kolektif olarak "şekillendirme" ve "yeniden üretme" hakkını da içerdiği düşünüldüğünde, katılımcı tasarım pratikleri bu hakkın kullanılabilmesi için kritik bir mekanizma olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak incelenen vakalar, katılımın niteliğinin ve derinliğinin büyük ölçüde farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Sherry Arnstein'in "Katılım Merdiveni" modeli, bu farklılıkları analitik bir çerçeveye oturtmak için kullanılmıştır. La Borda, Navarinou Park ve WUK gibi taban örgütlenmesi veya kooperatif modeline dayalı örneklerde, kullanıcıların tasarım, yönetim ve karar alma süreçleri üzerinde yüksek düzeyde kontrol sahibi olduğu (Yurttaş Denetimi basamağı) gözlemlenmiştir. Bu vakalarda katılımcılar, sadece fikir beyan etmekle kalmamakta, aynı zamanda projenin yönünü belirleme, kaynakları yönetme ve uygulamanın sorumluluğunu üstlenme gücüne sahip olmaktadır. Bu durumlar, kent hakkının daha radikal bir yorumunu temsil etmekte ve Giancarlo De Carlo'nun kullanıcı merkezli ve uzman hiyerarşisini sorgulayan mimarlık anlayışıyla örtüşmektedir. Buna karşın, kamu kurumları tarafından yönetilen veya kolaylaştırılan projelerde (örneğin, İPA-Kabataş, La Model) katılımın genellikle "Bilgilendirme", "Müzakere" veya en iyi ihtimalle "İkna Etme" düzeylerinde kaldığı tespit edilmiştir. Bu projelerde, anketler, çalıştaylar veya dijital platformlar aracılığıyla paydaşların görüşleri alınmakta ve tasarım sürecine belirli ölçüde etki etmeleri sağlanmaktadır. Örneğin, Kabataş projesinde 7923 kişinin ankete katılması veya La Model projesinde Decidim platformunun kullanılması, geniş kitlelere ulaşma çabasını

göstermektedir. Ancak, nihai karar verme yetkisi ve kontrol genellikle kamu otoritesinde kalmaktadır. Bu durum, Arnstein'in katılımın sıklıkla sembolik kalabileceği yönündeki uyarısını teyit etmektedir; yani katılım, mevcut güç yapılarını sorgulamak yerine onları meşrulaştırma işlevi görebilmektedir. Bologna Co-Cities veya Nilüfer Belediyesi'nin uygulamaları gibi bazı örnekler ise, yasal düzenlemeler (iş birliği paktları gibi) ve kurumsal yapılar (gençlik meclisi, mahalle komiteleri gibi) aracılığıyla katılımı daha yapılandırılmış bir "Ortaklık" veya "Devredilmiş Yetki" düzeyine taşımaya çalışarak farklı bir model sunmaktadır. Bu modellerde, sorumluluk ve yetki, kamu otoritesi ile yurttaş grupları arasında daha belirgin bir şekilde paylaşılmaktadır. Bu farklılıklar, katılımcı tasarımın uygulandığı politik ve kurumsal bağlamın, aktörler arasındaki güç ilişkilerinin ve projenin hedeflerinin katılımın niteliğini belirlemede ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Türkiye özelinde, İPA veya İzmir Büyükşehir Belediyesi gibi kurumların katılımı teşvik eden çabaları değerli olmakla birlikte, Kuzguncuk Bostanı gibi tabandan gelen mücadelelerin ortaya koyduğu daha özerk müşterekleşme pratikleri ile karşılaştırıldığında, katılımın derinliği ve gücün dağılımı açısından önemli farklılıklar gözlemlenmektedir. Gerçek anlamda demokratik ve adil bir müşterek mekân üretimi, katılımın sadece bir formalite olmaktan çıkarılıp, tüm paydaşların, özellikle de dezavantajlı grupların, süreçler üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu ve gücün adil bir şekilde paylaşıldığı mekanizmaların kurulmasını gerektirmektedir. Bu noktada, katılımcı tasarım süreçlerinin kendisi de eleştirel bir analize tabi tutulmalı; kimin, nasıl, ne düzeyde katıldığı, hangi seslerin duyulduğu veya duyulmadığı ve bu katılımın sonuçları nasıl etkilediği sürekli olarak sorgulanmalıdır. Güç dengesizliklerinin farkında olmak ve bunları azaltmaya yönelik stratejiler geliştirmek, katılımcı tasarımın vaatlerini yerine getirebilmesi için elzemdir.

Bu çalışmada benimsenen retrospektif araştırma yöntemi, müşterek mekân ve katılımcı tasarım pratiklerinin zaman içindeki evrimini, sürekliliklerini ve kopuşlarını anlamak için önemli bir araç olmuştur. Geçmiş deneyimlere bakmak, günümüzdeki sorunları ve potansiyelleri daha iyi kavramamıza olanak tanımıştır. Özellikle, Trancik'in "kayıp mekân" kavramı çerçevesinde ele alınan vakalar – terk edilmiş endüstriyel alanlar (WUK, Pancar Deposu), kullanılmayan kamu yapıları (La Model) veya unutulmuş kentsel boşluklar (Navarinou Parkı, Kuzguncuk Bostanı) – bu tür marjinalize edilmiş alanların müşterekleşme pratikleri aracılığıyla nasıl yeniden hayata döndürülebileceğini ve kentsel yaşama tekrar kazandırılabilmesini göstermiştir. Bu süreçler, sadece fiziksel bir mekânın yeniden işlevlendirilmesi değil, aynı zamanda o mekânla ilişkili tarihsel katmanların, toplumsal

anların ve potansiyel kullanım değerlerinin yeniden keşfedilmesi anlamına gelmektedir. Örneğin, WUK'un eski bir lokomotif fabrikası olması veya La Model'in bir hapishane geçmişi taşıması, bu mekânların dönüşüm süreçlerine özel bir anlam katmanı eklemiş ve katılımcı süreçlerde bu geçmişle hesaplaşma veya onu yeniden yorumlama ihtiyacını doğurmuştur. Benzer şekilde, Pancar Deposu'nun endüstriyel tarım geçmişi veya Kuzguncuk Bostanı'nın yüzyıllara dayanan bostan geleneği, bu alanların bugünkü müşterek kimliklerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Retrospektif bakış, bu dönüşüm süreçlerinin her zaman doğrusal veya sorunsuz olmadığını da ortaya koymuştur. Örneğin, Navarinou Parkı'nın karşılaştığı güvenlik sorunları ve dış müdahaleler veya Andelsbolig modelinin piyasa baskıları altında dönüşme riski, müştereklerin sürdürülebilirliğinin sürekli bir mücadele ve adaptasyon gerektirdiğini göstermektedir. Başarılı örneklerde ise (örneğin, WUK'un kurumsallaşması ve özyönetim yapısının istikrarı, Bologna'nın geliştirdiği yasal çerçevenin sağladığı güvence, La Borda'nın güçlü kooperatif yapısı ve dayanışma kültürü), topluluk içi dayanışmanın, etkili ve şeffaf yönetim mekanizmalarının, esnek adaptasyon kapasitesinin ve bazen de destekleyici kamu politikalarının önemi vurgulanmıştır. Geçmiş deneyimlerden çıkarılan bu dersler – örneğin, çatışma çözüm mekanizmalarının önemi, finansal sürdürülebilirlik modellerinin çeşitlendirilmesi gerekliliği, gönüllü katılımın zamanla aşınmasını önleyici stratejiler – günümüzdeki müşterekleşme girişimlerinin stratejilerini şekillendirmede ve potansiyel zorluklara karşı hazırlıklı olmalarında kritik bir rol oynayabilir. Tarihsel bağlamı anlamak, mevcut pratiklerin köklerini ve gelecekteki yörüngelerini daha iyi değerlendirmemize yardımcı olmaktadır. Özellikle, geçmişte yaşanan hak mücadeleleri veya toplumsal hareketlerin, bugünkü müşterekleşme pratiklerinin ortaya çıkışını nasıl etkilediğini görmek, bu pratiklerin politik anlamını derinleştirmektedir.

Müşterek mekân üretimi, doğası gereği çok aktörlü bir süreçtir ve bu çalışmada yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, sosyal girişimler, mimarlık kolektifleri, akademisyenler ve yerel topluluklar gibi farklı aktörlerin bu süreçlerdeki rolleri, etkileşimleri ve güç dinamikleri incelenmiştir. Bulgular, mekân üretiminin sadece profesyonel tasarımcıların veya kamu otoritelerinin tekelinde olmadığını, farklı aktörlerin kendi çevrelerini şekillendirme ve dönüştürme kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, Awan, Schneider ve Till tarafından geliştirilen mekânsal aracılık (*spatial agency*) kavramıyla açıklanabilir. Bu kavrama göre, mimarlık ve mekân üretimi, toplumsal ve politik süreçlerle iç içe geçmiş bir eylemlilik alanı olarak anlaşılmalı ve bu alanda rol alan tüm aktörlerin failliği tanınmalıdır. Herkes İçin Mimarlık Derneği'nin kırsal veya dezavantajlı bölgelerdeki

ihtiyaç odaklı uygulamaları, Lacol gibi mimarlık kooperatiflerinin alternatif konut modelleri geliştirmesi, Kuzguncuklular Derneği'nin yerel bir müşterek için verdiği mücadele veya Roof Coliving gibi sosyal girişimlerin yeni ortak yaşam kültürleri yaratma çabaları, mimarlığın ve tasarımın toplumsal değişim için bir araç olarak kullanılabileceğini gösteren örneklerdir. Bu aktörler, genellikle mevcut sistemin dışında veya çeperinde hareket etselerde müşterek mekân oluşumunda merkezden etkileri bulunmaktadır.

Bu "alternatif" pratikler, genellikle piyasa odaklı olmayan veya kâr amacı gütmeyen motivasyonlarla hareket etmekte ve J.K. Gibson-Graham'ın vurguladığı "çoktörel ekonomik yapılar" ve dayanışma ekonomileriyle ilişkilendirilebilmektedir. Örneğin, Yırca Sabunevi projesinin kadınların kendi üretimleriyle finanse edilmesi bu duruma bir örnektir. Yerel yönetimlerin rolü ise bu süreçlerde kritik bir değişken olarak ortaya çıkmaktadır. İzmir veya Nilüfer Belediyeleri gibi "kolaylaştırıcı" bir rol benimseyen ve katılımı kurumsal düzeyde destekleyen yönetimler, müşterekleşme pratikleri için uygun bir zemin hazırlayabilirken; katı bürokratik veya piyasa odaklı yaklaşımlar bu tür girişimleri engelleyebilmektedir. Kamu otoriteleri ile sivil aktörler arasındaki ilişki, sıklıkla gerilimler ve müzakereler içermektedir. Başarılı müşterek mekân üretiminin anahtarı, bu farklı aktörler arasında (güç dengelerini gözetken, şeffaf ve hesap verebilir) etkili iş birliği mekanizmalarının kurulmasında yatmaktadır. Tek bir aktörün liderliğinden ziyade, farklı yeteneklerin, kaynakların (bilgi, finans, emek, mekân), ve perspektiflerin bir araya geldiği ağ tabanlı ve esnek yapılar, müştereklerin sürdürülebilirliği ve kapsayıcılığı için daha elverişli görünmektedir. Bu iş birliklerinin kurulması ve sürdürülmesi, güven inşası, etkili iletişim ve ortak vizyon geliştirme gibi zorlu süreçleri içermektedir. Bu tartışma, müşterek mekân üretiminin ve katılımcı tasarımın karmaşıklığını, politik doğasını ve dönüştürücü potansiyelini vurgulamaktadır. Elde edilen bulgular ve yapılan yorumlar, sonraki bölümde sunulacak olan sonuç bölümünün temelini oluşturmaktadır.

Bu araştırmada ele alınan müşterekleşme pratikleri ve katılımcı tasarım süreçlerinin incelenmesi, bu süreçlerin sadece yerel ölçekte değil, aynı zamanda daha geniş kentsel bağlamlarda da önemli etkiler yaratma potansiyeline sahip olduğunu göstermiştir. Özellikle müşterek mekân üretiminin kentsel planlama pratikleri ve politikalarıyla ilişkisi, kentsel dönüşüm projeleri ve büyük ölçekli planlama stratejileri açısından kritik bir öneme sahiptir.

İncelenen vakalar, müşterekleşme pratiklerinin genellikle yerel ve küçük ölçekli girişimler olarak başladığını, ancak zamanla genişleyen sosyal ağlar ve iş birlikleri aracılığıyla daha kapsamlı politik tartışmaların ve dönüşümlerin katalizörü olabileceğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca, katılımcı tasarım süreçlerinin sürdürülebilirliği, uzun vadede kurumsallaşmalarıyla doğrudan ilişkilidir. Müşterek mekân üretiminin başarısında ve sürekliliğinde, sadece katılım mekanizmalarının çeşitlendirilmesi değil, aynı zamanda bu mekanizmaların kurumsal düzeyde içselleştirilmesi ve desteklenmesi de büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, kamu kurumlarının ve yerel yönetimlerin katılımcı süreçleri destekleyici kurumsal altyapılar geliştirmesi, eğitim programları düzenlemesi ve katılımı kolaylaştırıcı yönetmelikler oluşturması, müşterekleşme pratiklerinin sürdürülebilirliğini ve etkinliğini önemli ölçüde artırabilir.

Son olarak, müşterek mekân üretiminin ölçeklenebilirliği ve farklı coğrafyalarda tekrarlanabilirliği konusu da kritik bir tartışma alanıdır. Araştırmanın incelediği uluslararası örnekler (La Borda, Navarinou Parkı, Andelsbolig gibi), farklı bağlamlarda benzer uygulamaların hayata geçirilebilmesi için hangi koşulların gerekli olduğunu göstermektedir. Bu noktada, yerel toplulukların kapasitesinin güçlendirilmesi, finansal sürdürülebilirlik modellerinin geliştirilmesi ve esnek yönetim mekanizmalarının oluşturulması gibi unsurların, başarılı uygulamaların farklı bağlamlarda da yaygınlaşabilmesi için gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tüm bu tartışmalar, müşterek mekân üretimi ve katılımcı tasarımın sadece mimarlık ve planlama disiplinleri için değil, aynı zamanda sosyal bilimler ve politika yapıcılar için de derinlikli ve disiplinlerarası bir alan sunduğunu göstermektedir. Müşterekleşme süreçlerinin karmaşıklığı, farklı disiplinlerden gelen bilgi ve yöntemlerin bir araya getirilmesini gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla yukarıda analiz edilen tüm örneklerin ve politik çerçevelerin ortaklaştığı nokta, müşterekleşme süreçlerinin salt mekânsal dönüşüm değil, aynı zamanda toplumsal bir yeniden yapılanma dinamiği taşıdığıdır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu tez çalışması, müşterek mekânların üretiminde katılımcı tasarımın rolünü ve bu sürecin toplumsal, mekânsal ve politik boyutlarını retrospektif bir bakış açısıyla ele almıştır. Araştırmanın merkezine, müşterekleri statik varlıklar yerine dinamik toplumsal süreçler olarak gören ve kent hakkı kuramıyla ilişkilendiren bir anlayış yerleştirilmiştir. İncelenen uluslararası ve Türkiye'deki vakalar aracılığıyla, katılımcı tasarım pratiklerinin müşterekleşme süreçlerini nasıl şekillendirdiği, hangi zorluklarla karşılaştığı ve ne tür potansiyeller barındırdığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma, müşterek mekânların toplumsal ilişki ağlarını kurduğunu; toplumsal etkileşimin, kolektif eylemin ve politik mücadelenin yaşandığı dinamik alanlar olduğunu ve katılımcı tasarımın bu alanların demokratikleşmesinde kritik bir araç olabileceğini savunmuştur.

Yapılan analizler sonucunda, araştırmanın temel sorularına kapsamlı yanıtlar üretilmiştir. Retrospektif analiz yöntemiyle geçmiş müşterek mekân üretim deneyimlerinin incelenmesinin, günümüzdeki kentsel aktörler ve girişimler için değerli dersler, uyarlanabilir stratejiler ve somut referans noktaları sunduğu açıkça görülmüştür. Geçmişteki kolektif yönetim modelleri, yasal yenilikler, topluluk direnci örnekleri ve alternatif ekonomik yapılar, gelecekteki projelerin tasarımında ve uygulanmasında ilham kaynağı olabilecek zengin bir birikim sunmaktadır. Katılımcı tasarım pratiklerinin, incelenen örneklerde mekânları hem fiziksel olarak (kullanıcı ihtiyaçlarına daha iyi yanıt veren, daha işlevsel ve erişilebilir yapılar yaratarak) hem de sosyal olarak (topluluk içi bağları kuvvetlendirerek, aidiyet duygusunu pekiştirerek, sosyal sermayeyi ve kolektif eylem kapasitesini artırarak) dönüştürdüğü tespit edilmiştir. Bu dönüşümün kapsamı ve etkisi, katılımın ne kadar derinlikli ve kapsayıcı olduğuna, güç ilişkilerinin nasıl şekillendiğine ve projenin yürütüldüğü özgün bağlama bağlı olarak önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Mekânın toplumsal üretimi, katılım düzeyleri, kayıp mekânların yeniden kazanımı ve aktörlerin mekânsal failliği gibi kuramsal araçlar, bu etkilerin anlaşılmasında ve değerlendirilmesinde kullanılmıştır.

Müşterek mekân üretiminde katılımcı tasarımın rolü, kent hakkı kuramı ışığında yeniden ele alındığında, bu pratiklerin, kent sakinlerinin sadece mekânı kullanma değil, aynı zamanda onu aktif olarak şekillendirme, yönetme ve kolektif olarak sahiplenme hakkını kullanmalarını sağlayan temel bir politik araç olduğu anlaşılmıştır. Katılımın, sembolik

düzeyden gerçek bir güç devrine ve yurttaş denetimine doğru ilerlemesi, kent hakkının daha eksiksiz bir şekilde hayata geçirilmesi anlamına gelmektedir. Araştırmanın temel bulguları, incelenen farklı bağlamlardaki müşterekleşme pratiklerinin, katılımcı tasarımın aracılığıyla mekânın toplumsal üretim süreçlerinde nasıl çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymuştur. Genel olarak, araştırma bulguları, kolektif mekân üretimi süreçlerini doğrusal olmayan, çatışma ve iş birliği dinamiklerini içeren, farklı aktörlerin sürekli etkileşimde olduğu ve sürekli adaptasyon gerektiren karmaşık bir süreç olduğunu teyit etmiştir. Katılımcı tasarım, bu sürecin daha adil, demokratik ve topluluk odaklı ilerlemesi için vazgeçilmez bir potansiyel sunmakla birlikte, uygulamasında karşılaşılan güç asimetrisi, temsil sorunları ve katılımın araştırmaya riskleri nedeniyle sürekli eleştirel bir değerlendirme gerektirmektedir.

Bu araştırmada kullanılan retrospektif analiz ve nitel vaka incelemesi yöntemleri, konunun tarihsel ve bağlamsal derinliğini kavramada önemli faydalar sağlamıştır. Geçmiş pratiklerin izini sürmek, güncel olguları anlamlandırmak için zengin bir zemin oluşturmuştur. Bu yöntemsel yaklaşımın sağladığı en önemli katkı ise, müşterekleşme pratiklerinin doğasında var olan döngüsellik, süreklilik ve adaptasyon dinamiklerini tarihsel bir perspektiften yakalayabilme imkânı sunmasıdır. İncelenen vakaların zaman içindeki evrimi, karşılaştıkları krizler ve geliştirdikleri direnç mekanizmaları, retrospektif analiz sayesinde belirginleşmiş ve günümüzdeki girişimler için değerli bir öğrenme havuzu oluşturmuştur. Kayıp mekânların müşterekleşme pratikleri aracılığıyla yeniden kazanılmasına dair analizler, bu retrospektif bakışın ürünü olarak, terk edilmiş veya kayıp mekanların potansiyelini ve bu alanların toplumsal hafıza ile ilişkisini anlamada kritik rol oynamıştır. Geçmişteki kolektif eylemlerin ve yönetim biçimlerinin incelenmesi, müştereklerin statik yapılar değil, sürekli olarak yeniden kurulan ve müzakere edilen ilişkiler ağı olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, bu yöntemsel yaklaşımın doğası gereği bazı sınırlılıklarla da yüzleşilmiştir. Özellikle daha eski dönemlere ait projelere veya sistematik arşivleme kültürü gelişmemiş girişimlere ilişkin birincil kaynaklara (planlar, raporlar, toplantı tutanakları, görsel belgeler vb.) erişimde önemli zorluklar yaşanmıştır. Mevcut verilerin bazen eksik, parçalı veya taraflı olabilmesi, yapılan analizlerin derinliğini ve kesinliğini etkileyebilecek bir faktör olmuştur. İkincil kaynaklara ve mevcut literatüre ağırlıklı olarak dayanılması, bazı vakaların tüm katmanlarıyla anlaşılabilmesi riskini beraberinde getirmiştir. Geçmiş olayların ve süreçlerin yorumlanması, kaçınılmaz olarak araştırmacının güncel bilgisi, teorik yönelimi ve değer yargılarından etkilenebilmektedir. Bu öznel potansiyelini en aza indirmek amacıyla, farklı veri türlerinin (metin, görsel, mekânsal analiz) birlikte kullanılması, bilgilerin mümkün

olduğunca farklı kaynaklardan teyit edilmesi ve analiz sürecinde eleştirel bir özdeşünümsellik benimsenmesi gibi stratejiler izlenmiş olsa da, yorumlamanın doğasındaki bu kısıtlılık tamamen ortadan kaldırılamaz. Ayrıca, araştırmanın kapsamı gereği incelenen vaka sayısının ve çeşitliliğinin sınırlı olması, elde edilen bulguların ve yapılan çıkarımların farklı coğrafi, kültürel veya sosyo-ekonomik bağlamlara genellenebilirliğini azaltmaktadır. Sonuçların, öncelikle incelenen spesifik vakalar ve temsil ettikleri bağlamlar çerçevesinde değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu bulgular, ulaştığı sonuçlar ve karşılaştığı kısıtlılıklar temelinde, müşterek mekân ve katılımcı tasarım alanındaki bilgi birikimini daha da ileriye taşımak amacıyla gelecek araştırmacılara yönelik çeşitli önerilerde bulunmaktadır. Farklı bağlamlardaki (örneğin, farklı politik rejimler altındaki kentler, kırsal alanlar, enformel yerleşimler) müşterekleşme ve katılımcı tasarım projelerinin, başlangıcından itibaren uzun bir dönemi kapsayan boylamsal ve karşılaştırmalı vaka çalışmalarıyla incelenmesi, süreçlerin evrimini, aktör dinamiklerindeki değişimleri, ortaya çıkan beklenmedik sonuçları ve uzun vadeli sürdürülebilirlik faktörlerini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Katılımcı süreçlerin etkilerini daha nesnel ve kapsamlı bir şekilde değerlendirebilmek için, hem nitel derinliği (örneğin, katılımcıların deneyimleri, güçlenme hissi, sosyal ağlardaki değişimler) hem de nicel verileri (örneğin, karar alma süreçlerindeki etki derecesi, kaynak dağılımındaki adalet, mekânsal kullanım sıklığı ve çeşitliliği, ekonomik getiriler) birleştiren karma yöntemli araştırmalar tasarlanmalı ve standartlaşmış etki değerlendirme çerçeveleri geliştirilmelidir. Dijital teknolojilerin (çevrimiçi katılım platformları, 3B modelleme araçları, veri görselleştirme, sosyal medya vb.) katılımcı tasarım ve müşterek yönetim süreçlerinde artan rolü göz önüne alındığında, bu teknolojilerin katılımı nasıl kolaylaştırdığı, hangi grupları dışarıda bırakma riski taşıdığı, veri mahremiyeti ve güvenliği gibi etik sorunları ve karar alma süreçlerinin kalitesini nasıl etkilediği üzerine daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Farklı yönetim yapılarının (örneğin, merkezi olmayan özerk ağlar, kooperatifler, kamu-sivil ortaklıkları, vakıf modelleri) farklı bağlamlardaki avantajları, dezavantajları, içsel çatışma potansiyelleri ve uzun vadeli yaşayabilirlikleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmeli, hangi modelin hangi koşullar altında daha etkili olduğuna dair kanıta dayalı bilgiler üretilmelidir. Müşterekleşme pratiklerinin yaygınlaşmasının önündeki en büyük engellerden olan mevcut yasal ve politik düzenlemeler (özellikle mülkiyet hukuku, imar mevzuatı, yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları, finansman kaynaklarına erişim) detaylı olarak incelenmeli ve bu engelleri aşmaya yönelik

(örneğin, müşterekler için özel hukuki statüler, geçici kullanım anlaşmaları, topluluk arazi tröstleri gibi) yenilikçi ve bağlama uygun yasal-politik reform önerileri geliştirilmelidir. Katılımcı süreçlerin, toplumdaki eşitsizlikleri (toplumsal cinsiyet, sınıf, etnik köken, yaş, engellilik vb.) nasıl ele aldığı veya farkında olmadan nasıl derinleştirebildiği, kesişimsel bir analizle ele alınmalı ve marjinalize edilmiş grupların anlamlı katılımını ve güçlenmesini sağlayacak özel stratejiler ve yöntemler araştırılmalıdır. Son olarak, ekolojik kriz ve iklim değişikliği çağında, müşterek mekân üretiminin ve katılımcı tasarımın, kentsel metabolizmayı (enerji, su, gıda, atık döngüleri), biyoçeşitliliği, yeşil altyapıyı, yerel ve sürdürülebilir malzeme kullanımını ve afetlere karşı dayanıklılığı nasıl artırabileceği üzerine odaklanan araştırmalara daha fazla ağırlık verilmelidir.

Bu tez çalışmasının, başta mimarlık disiplini olmak üzere, ilgili akademik alanlara ve uygulamacılara hem kuramsal hem de pratik düzlemlerde somut katkılar sunması hedeflenmiştir. Kuramsal olarak, çalışma, müşterekler kavramını dinamik bir süreç olarak ele alıp mekân üretimi teorisiyle ilişkilendirerek literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. İncelenen vakaların sentezi aracılığıyla, Lefebvre'in mekânın üretimi kuramının müşterek mekân bağlamındaki karşılığını ve Arnstein'in katılım düzeyleri modelinin bu süreçleri analiz etmedeki analitik gücünü göstermiştir. Aynı zamanda, Stavrides'in müşterekleri bir eylemlilik alanı olarak konumlandıran yaklaşımını destekleyen bulgular sunmuştur. Kent hakkı ve müşterekleşme arasındaki bağı, incelenen vakalar üzerinden ampirik olarak güçlendirmekte ve bu ilişkinin politik boyutlarını açığa çıkarmaktadır. Katılımcı tasarım yaklaşımlarını sadece olumlamak yerine, güç ilişkileri ve katılımın derinliği bağlamında eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutarak, daha incelikli bir teorik tartışma zemini yaratmaktadır. Aynı zamanda, retrospektif analizin mekânsal faillik ve müşterekleşme gibi kavramlarla birlikte kullanılmasının, mimarlık ve kent araştırmaları için verimli bir metodolojik yaklaşım olabileceğini göstermektedir.

Pratik düzeyde ise, bu tez, yerel yönetimler ve şehir plancıları için katılımı daha etkin ve anlamlı kılacak kurumsal mekanizmalar oluşturma, atıl veya "kayıp" kentsel alanları topluluklarla birlikte yeniden canlandırma ve farklı aktörlerle iş birliği yapma konusunda somut örnekler ve stratejiler sunmaktadır. Sivil toplum kuruluşları, sosyal girişimler ve mimarlık kolektifleri için, başarılı taban örgütlenmesi modelleri, ihtiyaç odaklı proje geliştirme yöntemleri, alternatif finansman kaynakları bulma ve savunuculuk yapma konularında değerli bir referans kaynağı niteliğindedir. Mimarlar ve tasarımcılar için,

geleneksel uzman rolünün ötesine geçerek, topluluklarla birlikte çalışan, süreci kolaylaştıran, sosyal ve mekânsal adaleti gözetken "mekânsal failer" olma potansiyelini vurgulamaktadır. Son olarak, yerel topluluklar için, kendi yaşam çevreleri üzerinde söz sahibi olma, kolektif eylem yoluyla haklarını arama ve müştereklerini koruma ve geliştirme konusunda bilgi ve ilham kaynağı olabilecektir.

Aktörler arası etkileşim ve güç dinamikleri, müşterek mekân üretim sürecinin temel bir boyutudur. Tez, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, sosyal girişimler, mimarlar ve yerel topluluklar gibi farklı aktörlerin rollerinin, iş birliklerinin ve çatışmalarının süreci önemli derecede etkilediğini göstermiştir. Özellikle sivil aktörler, tabandan gelen ihtiyaçları ve potansiyelleri görünür kılan, yenilikçi modeller geliştiren ve savunuculuk yapan rolleri ile öne çıkmıştır. Yerel yönetimlerin "kolaylaştırıcı" veya "engelleyici" pozisyonları ise sürecin gidişatında doğrudan rol oynamaktadır. Başarılı örnekler, aktörler arası güvene dayalı, şeffaf ve esnek iş birliği modellerinin geliştirilmesinin önemini ortaya çıkarmıştır. Ancak, bu iş birliklerinin her zaman sorunsuz ilerlemediği, temsil adaletsizlikleri, kaynak dağılımındaki eşitsizlikler ve katılımın farklı aktörlerce farklı amaçlarla araçsallaştırılması gibi sorunlarla karşılaşıldığı da tespit edilmiştir. Bu bulgular, mekânın toplumsal üretiminin çok katmanlı ve politik bir süreç olduğunu, katılımcı tasarımın ise bu politik arenada gücün yeniden dağılımı ve demokratikleşme potansiyeli taşıdığını göstermektedir.

Tezin bulguları, müşterek mekânların ve katılımcı tasarımın, kentsel alanların ticarileşmesi, metalaşması ve kamusal alanların daralması gibi güncel kentsel sorunlara karşı güçlü bir alternatif sunma potansiyeline sahip olduğunu göstermiştir. Araştırma boyunca incelenen vakalar ve literatür, katılımcı süreçlerin, sadece fiziksel çevreyi iyileştirmekle kalmadığını, aynı zamanda toplulukların kentsel hizmetlere erişimini artırma, yerel ekonomileri canlandırma ve sosyal kapsayıcılığı güçlendirme gibi daha geniş kapsamlı hedeflere ulaşmada etkili olabileceğini ortaya koymuştur. Özellikle mülkiyet ilişkilerinin karmaşıklaştığı ve kentsel rantın arttığı bağlamlarda, müşterekleşme pratikleri, toplulukların kendi yaşam alanları üzerinde söz sahibi olmalarını ve mekânı kolektif ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirmelerini sağlayan alternatif bir mekân üretimi biçimi olarak öne çıkmaktadır. Katılımcı tasarım bu yaklaşımların mekânsal ve sosyal olarak somutlaşmasında kritik bir kolaylaştırıcı rol oynamaktadır.

Tezde ulaşılan sonuçlar, müşterek mekân kurgularının başarısı ve sürdürülebilirliğinin, mevcut yasal ve kurumsal çerçevelerle yakından ilişkili olduğunu desteklemektedir. Mevcut mevzuatın (imar, mülkiyet, yerel yönetim yasaları) genellikle müşterek pratikleri tam olarak tanımadığı veya desteklemediği, hatta bazen engellediğine dair tespitler, incelenen vaka analizlerinden çıkarılmıştır. Bu nedenle, tezin önerileri doğrultusunda, gelecekteki politikaların, müşterekler için özel hukuki statüler tanımlayan, geçici veya kalıcı kullanım hakları sağlayan ve topluluk temelli projelere finansman modelleri sunan yaklaşımları benimsemesi büyük önem taşımaktadır. Yerel yönetimlerin, katılımcı süreçleri proje bazlı istisnalar olarak görmek yerine, kentsel yönetişimin ayrılmaz bir parçası haline getiren yapısal düzenlemeler oluşturması gerektiği, tezin bulgularıyla desteklenmektedir. Bu, şeffaf bütçeleme süreçlerini, kapsayıcı karar alma mekanizmalarını ve yerel topluluklarla düzenli diyalog kanallarını içermelidir.

Araştırmanın bulguları, katılımcı süreçlerin kendi içindeki güç dinamikleri ve temsil sorunlarının önemini teyit etmiştir. Katılımcı tasarım, idealde tüm paydaşları sürece dahil etmeyi hedeflerken, mevcut toplumsal eşitsizliklerin (sosyo-ekonomik durum, cinsiyet, yaş, etnik kimlik vb.) katılım düzeylerini ve süreç üzerindeki etkiyi etkileyebileceği görölmüştür. Dolayısıyla, kesişimsel bir bakış açısıyla, toplumdaki var olan eşitsizliklerin katılıma etkisini analiz etmek ve dezavantajlı grupların anlamlı katılımını sağlayacak hedefli stratejiler geliştirmek büyük önem taşır. Marjinalize edilmiş veya dezavantajlı grupların etkin katılımını sağlamak için, tezin önerdiği gibi, onların özel ihtiyaçlarına yönelik esnek ve erişilebilir katılım yöntemleri geliştirmek, güven inşa etmek ve bu grupların seslerinin eşit ağırlıkta temsil edildiği mekanizmalar kurmak gerekmektedir. Bu, kesişimsel bir bakış açısıyla, farklı eşitsizlik biçimlerinin katılıma etkisini analiz etmeyi ve bunlara yönelik stratejiler geliştirmeyi gerektirmektedir.

Bu tez çalışması, sonuç itibarıyla, müşterek mekânların ve katılımcı tasarımın, kentlerimizi daha demokratik, kapsayıcı, adil ve sürdürülebilir kılma yolunda taşıdığı kritik önemi ve dönüştürücü gücü ortaya koymaktadır. Bu potansiyelin tam anlamıyla hayata geçirilmesi için, tüm paydaşların sürekli bir çaba, eleştirel bir bakış açısı ve iş birliğine dayalı bir yaklaşım benimsemesi gerekmektedir. Katılımcı tasarımın prensiplerinin ve müşterekleşme pratiklerinin gelecekteki kentsel müdahalelerde daha yaygın ve etkin bir şekilde kullanılması, yalnızca daha iyi mekânlar yaratmakla kalmayacak, aynı zamanda daha güçlü, daha dirençli ve daha adil topluluklar inşa etmeye de yardımcı olacaktır. Bu çalışma, bu

yolda atılacak adımlara hem kuramsal bir zemin hem de pratik bir yol haritası sunma amacını taşımaktadır. Kentlerin geleceği, birlikte tasarlanan, ortak değerlerle sahiplenilen ve müşterek ilkelerle dönüştürülen mekânlar aracılığıyla biçimlenecektir.





KAYNAKLAR

- Ademoğlu, S., Celep, A. B., ve Kadirgan, A. N. (2016). *Halkın Katılımı ve Çevresel Farkındalık İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: Kuzguncuk Bostanı Örneği*. 4. Uluslararası Kentsel ve Çevresel Sorunlar ve Politikalar Kongresi: 199-213.
- Arat Yama, B., Akpınar, E., ve Yurttaş Erda, Ö. (Yay. haz.). (t.y.). *Müşterek Gelecekler: İyi Tasarım İzmir 5 ve 6*. İzmir: İzmir Akdeniz Akademisi / İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of planners*, 35(4), 216-224.
- Awan, N., Schneider, T., and Till, J. (2011). *Spatial Agency: Other Ways of Doing Architecture*. Routledge.
- Babbie, E. (2001). *The practice of social research*. London: Wadsworth Thomson Learning.
- Bookchin, M. (1999). *Kentsiz Kentleşme, Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*. (Çev: Burak Özyalçın), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Brenner, N., and Schmid, C. (2015). Towards a new epistemology of the urban?. *City*, 19(2-3), 151-182.
- Bryman, A. (2008). *Social research methods*. Oxford: Oxford University Press.
- Castillo Ulloa, I. (2015). Acting in reality within the cranny of the Real: Towards an alternative agency of urban commons. In M. Dellenbaugh, M. Kip, M. Bieniok, A. Müller, and M. Schwegmann (Eds.), *Urban commons: Moving beyond state and market* (pp. 130–147). Basel: Birkhäuser.
- Çetin, D. (2018). *Mülkiyet ve Müşterekler Arasında Bir "Tolerans Aralığı" Olarak Mekan* Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Comune di Bologna. (2014). *Regolamento sulla collaborazione tra cittadini e amministrazione per la cura e rigenerazione dei beni comuni urbani* [Regulation on collaboration between citizens and the city for the care and regeneration of urban commons].
- Creswell, J. W., and Creswell, J. D. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage publications.
- De Angelis, M. (2017). *Omnia sunt communia: On the commons and the transformation to postcapitalism*. Bloomsbury Publishing.
- Dellenbaugh, M., Kip, M., Bieniok, M., Müller, A., and Schwegmann, M. (Eds.). (2015). *Urban commons: moving beyond state and market* (Vol. 154). Birkhäuser.
- Gall, M. D., Gall, J. P., and Borg, W. R. (2007). *Educational research: an introduction* (8. utg.). AE Burvikovs, Red.) USA: Pearson.

- Gürer, H. (2014). Participatory design: A new approach to regenerate the public space. *International Journal of Architecture and Urban Development*, 4(1), 33-40.
- Habermas, J. (2003). *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Habraken, N. J. (1972). *Supports: An Alternative to Mass Housing*. London: Architectural Press.
- Harvey, D. (2008). *Umut Mekânları*. (Z. Gambetti, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2013). *Asi Şehirler (Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru)*. (A. D. Temiz, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Haydn, F., and Temel, R. (Eds.). (2006). *Temporary urban spaces: Concepts for the use of city spaces*. Birkhäuser.
- Hertzberger, H. (1991). *Lessons For Students In Architecture*, Rotterdam.
- Hou, J. (2010). *Insurgent public space: Guerrilla urbanism and the remaking of contemporary cities*. Routledge.
- Iaione, C. (2016). The CO-City: Sharing, Collaborating, Cooperating, and Commoning in the City. *The American Journal of Economics and Sociology*, 75. 415-455.
- İnternet: İPA, (2022). *İstanbul Vizyon 2050 Strateji Belgesi*. Erişim adresi URL: https://ipa.istanbul/wpcontent/uploads/2022/07/ISTANBULVIZYON2050_Kitap.pdf, Son Erişim Tarihi: 20.05.2025.
- İnternet: İzmir Akdeniz Akademisi. (2020). *İyi Tasarım İzmir 5 Sonuç Raporu*. İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları. URL: <https://www.iyi.tasarimizmir.org/2020>, Son Erişim Tarihi: 20.05.2025.
- İnternet: İzmir Akdeniz Akademisi. (2021). *Tasarım, Katılım ve Kentsel Bellek Üzerine Açık Oturumlar*. URL: <https://www.akdenizakademisi.org.tr>, Son Erişim Tarihi: 20.05.2025.
- İnternet: Oxford English Dictionary. (t.y.). *Common*. Oxford English Sözlüğü (Çevrimiçi). URL: <https://www.oed.com/> Son Erişim Tarihi: 14.02.2025.
- İnternet: Yapı Dergisi. (2021). *Bursa Nilüfer Belediyesi "Benim Mahallem, Benim Geleceğim" projesiyle en iyi katılımcı uygulama ödülüne aday gösterildi*. Erişim: 10 Nisan 2025, URL: <https://yapidergisi.com/bursa-nilufer-belediyesi-benim-mahallem-benim-gelecegim-projesiyle-en-iyi-katilimci-uygulama-odulune-aday-gosterildi/>, Son Erişim Tarihi: 20.05.2025.
- İnternet: Herkes İçin Mimarlık Derneği- C@rma, URL-1: <https://4carma.com/ngo/herkes-i%C3%A7in-mimarl%C4%B1k-derne%C4%9Fi>, Son Erişim Tarihi: 21.04.2025.
- İnternet: Herkes İçin Mimarlık Derneği. URL-2: <https://herkesicinmimarlik.org/calismalar/ketenci-yenileme-ve-bahce/>, Son Erişim Tarihi: 20.04.2025.

- İnternet: Lacol La Borda URL-3: <https://www.lacol.coop/projectes/laborda/>, Son Erişim Tarihi: 09.12.2024.
- İnternet: "La Borda / Lacol" [Edificio La Borda / Lacol] ArchDaily. URL-4: <https://www.archdaily.com/922184/la-borda-lacol>, Son Erişim tarihi: 24 Mart 2025.
- İnternet: La Borda, URL-5: <https://divisare.com/projects/427215-lacol-lluc-miralles-la-borda-cooperative-housing/>, Son Erişim Tarihi: 25.03.2025.
- İnternet: La Model, URL-6: <https://www.lacol.coop/projectes/proces-participacio-model/>, Son Erişim Tarihi: 27.03.2025.
- İnternet: URL-7: <https://www.decidim.barcelona/processes/lamodel/f/2315/?locale=ca>, Son Erişim Tarihi: 09.12.2024.
- İnternet: Eski Lokomotif Fabrikası URL-8: <https://www.wuk.at/en/history/>, Son Erişim Tarihi: 09.12.2024.
- İnternet: Scribbr. (t.y.). Retrospektif kohort çalışması nedir? Tanım ve örnekler. URL-9: <https://www.scribbr.com/methodology/retrospective-cohort-study/> Son Erişim Tarihi: 02.04.2025.
- İnternet: Simply Psychology. (t.y.). Retrospektif kohort çalışması: Tanım ve örnekler. URL-10: <https://www.simplypsychology.org/retrospective-cohort-study.html> Son Erişim Tarihi: 02.04.2025
- İnternet: Yerel Eşitlik Eylem Planı. URL-11: https://www.nilufer.bel.tr/dosya_yoneticisi/pdf_doc/YerelEsitlikEylem.pdf Son Erişim Tarihi: 10.04.2025
- İnternet: Birlikte düşünüyor, birlikte üretiyoruz çalıştayının ilk oturumu. URL-12: <https://www.bursahabermerkezi.com/bursa/nilufer-de-pancar-deposu-ortak-akilla-hizmete-sunulacak-h40366.html> Son Erişim Tarihi: 10.04.2025.
- İnternet: Pancar deposunun bölge halkına tanıtımına ait görsel. URL-13: <https://www.baskagazete.com/haber/nilufer-de-pancar-deposu-bolge-halkina-tanitildi-70103.html> Son Erişim Tarihi: 10.04.2025
- İnternet: Yırca Sabunevi yapım sürecinden bir görsel. URL-14: <https://herkesicinmimarlik.org/calismalar/yirca-sabunevi/>, Son Erişim Tarihi: 25.01.2025.
- İPA, (2020). *Kabataş Transfer Merkezi ve Yakın Çevresi Katılımcı Konsept Tasarım Süreci Paydaş Çalıştayları Raporu*, 15-16 Eylül 2020.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (28. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Köroğlu, P. (2021). *Designing the Commons: An Inquiry on Case Del Quartiere in Turin, Italy*. Master's thesis, Middle East Technical University.
- Kroll, L. (1986). *The Architecture of Complexity*. Cambridge: MIT Press.

- Kuran, İ., ve Yalçın, T. (2015). *Yeniden Programlamada Bir Yöntem Araştırması Olarak "Dans Eden Mekan"*. Yüksek Lisans Projesi, İTÜ Mimari Tasarım Yüksek Lisans Programı.
- Leach, J. (2016). *Shared Property, Shared Capital, Shared Values? The Danish Andelsbolig Housing Model in Transition*. Doctoral dissertation, University of Sheffield.
- Lefebvre, H. (1968). *Le droit à la ville*. Paris: Anthropos.
- Lefebvre, H. (1996). *Writings on Cities* (E. Kofman and E. Lebas, Eds.). Cambridge, MA: Blackwell.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*. Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2015). *Şehir hakkı*, (çev. Işık Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018.
- Linebaugh, P. (2008). *The Magna Carta manifesto: Liberties and commons for all*. University of California Press.
- Nişanyan, S. (2009). *Sözlerin Soyağacı: Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Lydon, M., and Garcia, A. (2015). *Tactical urbanism: Short-term action for long-term change*. Island Press.
- Marx, K. (2011). *Kapital*. Cilt 1 (Çev. Nail Satlıgan). İstanbul: Yordam Kitap.
- Nişanyan, S. (2009). *Sözlerin soyağacı: Çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Oskay, B., ve Barkul, Ö. (2022). Popülizme Karşı Katılım: Sosyal Sürdürülebilirlik Bağlamında Konut Alanlarında Katılımcı Tasarım Yaklaşımları. *Planlama Dergisi*, 32(1), 13-23.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.
- Özata, T., and Darby, D. (2023). Green Areas as an Important Component of Place Attachment: Kuzguncuk Orchard. *Kent Akademisi Dergisi*, 16(2), 702-726.
- Purcell, M. (2002). Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant. *Geoforum*, 33(1), 99-108.
- Rifkin, J. (2014). *The zero marginal cost society: The internet of things, the collaborative commons, and the eclipse of capitalism*. Macmillan.
- Sander, A. (2009). *Planlamada Yurttaş Katılımı*. Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Sanoff, H. (2000). *Community Participation Methods in Design and Planning*. Wiley, New York.
- Sassen, S. (2018). *Cities in a world economy*. Sage Publications.

- Sennett, R. (2010). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. (Çev. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Stavrides, S. (2010). *Towards the city of thresholds*. Trento: Professionaldreamers.Tan, P. (2017). Mimarlık ve Müşterekleşme Pratikleri. *Ege Mimarlık*, 97(3), 24-29.
- Stavrides, S. (2016). *Common Space: The City as Commons*. London: Zed Books.
- Tanyeli, U. (2021). *Mimarlığın Aktörleri, İşleyişi, Paradigmaları*. İletişim Yayınları.
- Taş, Y., and Lightfoot, P. (2005). Gecekondu Settlements in Turkey: Rural - Urban Migration in the Developing European Periphery. *Journal of Housing and the Built Environment*, 20(4), 303-322.
- Toprak, D. ve Ertaş, H. (2020). *Ortaklaşa Kenti Müşterekleştirmek*. European Cultural Foundation.
- Trancik, R. (1986). *Finding lost space: Theories of urban design*. Van Nostrand Reinhold.
- Tsenkova, S., and Vestergaard, H. (2011). *Social Housing Provision in Copenhagen*. Paper presented at the ENHR International Conference: Sustainable Urban Areas, Toulouse, France
- Turner, J. F. C. (1976). *Housing by People: Towards Autonomy in Building Environments*. London: Marion Boyars.
- Vitruvius, P. (2005). *Mimarlık Üzerine On Kitap* (S. Güven, Çev.). Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.
- Young, I. M. (2002). *Inclusion and Democracy*, Oxford: Oxford University Press.





Gazili olmak ayrıcalıktır